

helsinška povelja

PIŠE: SONJA BISERKO

Kratkovidna i gubitnička pozicija

Ruski angažman oko Kosova uveo je srpsku političku elitu u neku vrstu mentalne konfuzije i haosa. Rusija, čija je unutrašnja situacija slična ovoj u Srbiji, nije u stanju, kao ni Srbija, da definiše svoj istinski nacionalni interes koji vodi računa, ne samo o vojnoj moći, već i o ukupnom društvenom ambijentu – populaciji, njenom obrazovanju, kulturi, zdravlju, infrastrukturi i sl. Njeno zveckanje oružjem i bujanje ruskog nacionalizma neodoljivo liči na osmadesete, kada su Čosić i Milošević zaigrali na radikalni nacionalizam iz koga nema povratka. “Povratak” Rusije na svetsku scenu praćen je likovanjem evropske i ine levice koja ne shvata da se svet nepovratno promenio i da više nema balansa koji se oslanja samo na rusku vojnu moć.

Svet je u tranziciji koja se sve više udaljava od bipolarnog poretka. Medjuzavisnost uslovljena globalizacijom nerazdvojiva je od težnje ka opštem svetskom miru. Sadašnja dinamika u međunarodnim odnosima pokazuje svu kompleksnost novog poretka u nastajanju, ali isto tako i nedostatak liderstva na svim stranama. Odnosi između vodećih sila su provizorni i u stalnoj konkurenciji, što dovodi do neočekivanih napetosti. To se odražava i na stepen nepoverenja među vodećim silama i povremene ispađe koji podsećaju na haldnoratovski diskurs i ponašanje. Antiamerikanizam je zamenio antikomunizam – sa jednakom strašću. Amerika je i sama doprinela tome, ali to nikako ne znači da Amerika nema vrednosti koje su svetu neophodne. Zato za svet u celini nije dobro što je Amerika zapala u krizu liderstva, jer je ona do sada bila na braniku demokratskog razvoja, protiv totalitarizma. Više nego ikada potrebno je da se američka spoljna politika, kako sugeriše Zbigniew Brzezinski, identifikuje sa težnjom ka univerzalnom ljudskom dostojanstvu, dostojanstvo koje uključuje slobodu i demokratiju, ali isto tako implicira poštovanje kulturne različitosti i potrebu da se stalnim nepravdama u ljudskom postajanju pronade univerzalni lek.

Brzina promena na svim stranama sveta dovela je do ogromnih socijalnih i ekonomskih poremećaja. Nestaje srednja klasa i u zemljama poput Velike Britanije, a veliki kapital, uvek delom i u sivoj zoni, stvara novi sloj moćnika koji razara i same države. U slabim državama, poput Srbije, gde se država nikada i nije instalirala kao demokratska tvorevina koja štiti interese građana, taj sloj je postao *alfa i omega* svakodnevnog života.

Srbija je, suprotno očekivanjima i tvrdnjama mnogih analitičara, krenula nedefinisanim unutrašnjim i spoljnopoličkim pravcem. Učinak prvih 100 dana Koštuničine vlade je potpuni promašaj, ne samo iz ekonomskog ugla. Moralni aspekt raspada Srbije je bio i ostaje najveći problem ovog društva. Afera “tako mi se hoće” Velimira Ilića i famozni ugovor o koncesiji za izgradnju autoputa Horgoš-Požega je verovatno naslikovitija ilustracija bahatosti i neuvažavanja dostojanstva građana. Ne samo zbog njihovog prava na informaciju, već pre svega i zbog nedozvoljivog nivoa primitivizma u javnom životu koji neguje Velja Ilić.

Intelektualna scena Srbije nije sposobna da izadje iz prevaziđenog obrasca levo-desno, i pokazuje temeljno nerazumevanja sveta u nastajanju. Oslanjanje isključivo na Rusiju je kratkovidno i pogubno za nacionalni interes Srbije. Antiamerikanizam i antikominizam, kao diskurs vladajuće kulturne elite zamagljuje suštinu problema u samoj Srbiji. Srpska elita, osim što je dubinski nacionalistička, opredelila se za novi koncept koji naziva *liberalnim organicizmom*. Taj koncept (filozofski obradio Sveta Stojanović, a prihvatio Vojislav Koštunica) oslanja se, pre svega, na radikale i SPS kao bazu, koja je sačuvana zahvaljujući politici kontinuiteta Vojislava Koštunice. Ova orijentacija je odbojna prema zapadnim uticajima i sa nostalgijom se odnosi prema tradicionalnim vrednostima koje navodno jedine štite nacionalni identitet od globalizma. U negativne zapadne uticaje uključuju se i aktivnosti nekih NVO, kao i razarajući uticaj “megaprojekta gej-lezbijskog prevaspitanja

čitavog čovečanstva". Kada je generalno reč o promenama, jedino je Milošević uveo suštinske promene – višepartijski sistem, jer je Đinđićev reformski projekat nasilno prekinut njegovim ubistvom. Srpski nacionalisti smatraju da je "vekovni plemeniti trud na okupljanju Južnih Slovena i jačanju njihovog identiteta proglašen za hegemonističku ujdurmu", što ih je dodatno "razbolelo i raspametilo", te sada u obnavljanju tog projekta koriste druga sredstva, iako nije baš jasno, koja. Nesposobnost Srbije da se okrene sebi i napusti „projekat Jugoslavija“, vidljiva je i kroz neracionalno ponašanje u odnosu prema Kosovu. Bilans srpske vlade u tom pogledu, pre svega, premijera Vojislava Koštunice je neprimeran i ponižavajući. Rusija je, naravno, za pozicioniranje na srpskoj strani dobila određene ruke u nedovršenom procesu privatizacije. Vraćanje Rusije na Balkan kroz tajkunsku i mafijašku mrežu, usporiće konsolidaciju Zapadnog Balkana i njegovu bržu perspektivu u pogledu tranzicije i vezivanja sa EU.

Istovremeno, isključivo oslanjanje na Rusiju najzad je ogolilo dubinsku povezanost srpskog rukovodstva sa Rusijom, posebno nakon Titove smrti. Rat protiv Jugoslavije Beograd ne bi počinjao da nije imao podršku u nekim konzervativnim krugovima ruske elite i naročito vojske. Nagli kolaps ruske imperije onemogućio je značajniju involviranost Rusije u rešavanje balkanske krize, osim što je figurirala u Kontakt-grupi. Boris Jeljcin nije lično podnosio Slobodana Miloševića zbog podrške pučistima protiv Gorbачeva u leto 1991. godine. Dolazak Vladimira Putina je frustriranoj Rusiji "prvi put vratio osećanje nacionalno-istorijskog dostojanstva". Kroz "povratak doistojanstva" počela je i otvorena osuda Gorbачova i "jelcinizma", jer oni simbolišu "degradaciju" ruske sile. Legitimno je, svakako, to što Rusija želi da povrati svoj status sile, ali način na koji to radi dugoročno je udaljuje od pravog partnerstva sa SAD, što je pogubno za međunarodne odnose. Buduća američka administracija neće olako preći preko ruskog vraćanja na hladnoratovsku retoriku i istovrsne pretnje. A kada je reč o Kosovu, Rusija samo čeka da kroz otcepljenje Kosova postavi pitanje priključenja nepriznatih postsovjetskih republika u Abhaziji, Južnoj Osetiji i Prednjestrovlju.

Zabrinjava činjenica da Rusija nema kapacitet da iskoristi istorijsku šansu i igra pozitivniju ulogu u međunarodnoj areni, uključujući i balkanski prostor. Okretanje isključivo učvršćivanju sopstvene dominacije u jednom delu sveta, bez vođenja računa o interesima malih naroda (jer upravo je o tome reč) ponovo će stvoriti odijum prema toj vrsti frustriranog imperijalizma, koji ni u čemu ne zaostaje za američkim. Traženje novog svetskog *modus vivendi* je zajednička odgovornost i SAD i Rusije (kao i u budućnosti, verovatno, i EU, Kine, Indije...). Održavanje njihovog hladnoratovskog *status quo* nije moguće. To se odnosi i na status Srbije. Balkanski prostor je odavno izgubio geostrateški značaj i svaka politika koja se zasniva isključivo na tim premisama je kratkovida i gubitnička. ■

Osveta "pobednika"

PIŠE: IVAN TOROV

Dok je Zoran Đinđić bio živ, smetali su im njegovi dinamizam i energičnost; od 12. marta 2003. godine - njegova vizija. Po svemu sudeći, biće tako sve dok mit o ubijenom, prvom demokratskom izabranom premijeru, ne bude apsolutno srušen, ili bar dovoljno satanizovan i kompromitovan da bi bilo politički štetno pozivati se na njega. Zasad, međutim - uprkos obnovljenoj i ojačanoj kampanji i političko-policijsko-pravosudnim smicalicama jednog dela (ili čitave?) vlasti - ta slika o Đinđiću, kao modernom, političaru sa vizijom, kome je uskraćena prilika da je realizuje - odoleva koliko snagom same ideje, koja je 12. marta 2003. ustreljena, toliko nesposobnošću njegovih protivnika da ponude nešto (civilizacijski i demokratski) bar približno prihvatljivo i podnošljivo. Otuda, valjda, i sve očiglednija nervoza u redovima štabova, koji su još 2000. osmislili, a već sledeće godine započeli realizaciju scenarija "obaranja" Đinđića, ali i sve beskrupuloznijeg i fanatičnijeg obezvređivanja i marginalizovanja 5. oktobra.

Iako autori antiđinđićevske ofanzive nastoje da stvore privid kako je, zapravo, reč o "čišćenju države od kriminala i korupcije", a ne o "lovu na veštice", ona, sa promenljivim intenzitetom, zavisno od okolnosti i rasporeda snaga u institucijama vlasti, traje neprekidno od 6. oktobra. Od trenutka kada se "pučistima" nametnula dilema: osim samog Miloševića, rušiti njegov sistem, vrednosti koje je uspostavio, mehanizam kojim je tako dugo, praktično neometano vladao i Srbiju upropašćavao, ili, pak, na temeljima starog graditi "nešto novo", što je, obrni-okreni, najpribližnije nasleđenom pretpetooktobarskom modelu. Đinđić, kao predvodnik ove prve, proreformske i modernističke struje (sa svim njegovim manama) morao je u klinč sa svojim najljucim koalicionim "saveznikom", DOS-ovskim rivalom, Vojislavom Koštunicom, koji je, doduše, rezultirao nekim radikalnijim potezima (hapšenjem i isporučivanjem Miloševića Hagu, pre svega), ali i nedovoljnim da priželjkivani raskid sa neslavnom prošlošću postane dominirajući proces. Vratio je Đinđić, kako kaže u jednoj polemici književnik Svetislav Basara, državi većinski kontrolni paket, no ne i dovoljno manevarskog prostora i instrumenata da kontroliše i obuzdava političke snage (pre svega, u tadašnjoj saveznoj nomenklaturi) kojima je prvenstveni cilj bio uspostavljanje kontinuiteta sa Miloševićevom nacionalističkom politikom.

Povremeno se činilo da su Đinđićevi rivali inferiorniji, pa je taj utisak, najverovatnije, doprineo da snaga svojevrzne simbioze Koštunice sa crnogorskim političkim (Miloševiću lojalnim) kadrovima (uz oblatu asistenciju stranaka bivšeg režima) i vojnim i obaveštajnim strukturama, bude donekle potcenjivana sve dok "druga strana" nije otvorila "neke" karte i pokazala da je vična političkom i prevratničkom mešetarenju, podzemnim igrama i manipulacijama. Ukratko, podripanju napora Đinđićeve vlade, uz sve slabosti i ambicije

enormnog broja stranaka i lidera koji su je činili, da Srbiji ponudi neku novu viziju razvoja.

Ako je ostatak 2000. godine protekao u relativnom miru, već sledeća je pokazala da mira neće biti, da Srbiji i njenoj vladi predstoji teško razdoblje opstrukcije, čak i destrukcije. Otvaranje haškog, odnosno ratnozločinačkog dosijea odstranjivanjem glavnog kreatora jednoipodecenijske srpske i balkanske tragedije iz političkog života "odlaskom" u Ševeningen, označilo je početak sve otvorenije kampanje za rušenje te vlade i eliminaciju njenog predsednika. Afera sa Koštuničinom odbranom Radomira Markovića, šefa Državne bezbednosti (i višednevnim intenzivnim uništavanjem tajne policijske arhive) bila je najava kasnije sve brutalnije eskalacije političkog obračuna dve, po svemu, konfrontirane opcije. Razlaz u DOS odlaskom Koštunice iz vlade, liferovanje (kroz lojalne medije) svakojakih "kriminalnih" ministarskih afera, ponovno jačanje antihaškog lobija, a naročito do danas nerazjašnjeno ubistvo (Koštunici vernog) obaveštajca Momira Gavrilovića, svakodnevno mešetarenje članova (savetnika) kabineta predsednika SRJ, na kraju, "pobuna" JSO (novembra 2001), za koju se i tada tvrdilo da je bila pokušaj državnog udara - sve su to bili elementi novostvorenog ambijenta koji je Đinđiću i vladi vezivao ruke i koji je najavljivao nastavak srpske političke, državne i nacionalne postpetohtobarske drame.

U trenutku kada je premijer, koga su stalno optuživali da je i sam kriminalac, osmislio i pokrenuo energičniji obračun sa spregama države i organizovanog kriminala, posle izvesnog perioda oklevanja zbog "neprijateljskog okruženja", ubijen je snajperskim mecima - državnih službenika. Tako se (do 12. marta 2003) politička, tajkunska, antihaška i medijska hajka na predsednika vlade pretvorila u organizovani državni udar. Što on nije uspeo odmah (i do kraja), još tog kobnog dana, kada je Đinđićev glavni protivnik tražio formiranje koncentracione vlade, kojom bi se na tragediji jednog čoveka, njegove politike i Srbije, uspostavio kontinuitet sa razdobljem pre 5. oktobra, treba pripisati brzom uvođenju vanrednog stanja, efikasnoj policijskoj akciji »Sablja« i eliminaciji mnogih kriminalnih grupa i njihovih veza sa državnim institucijama.

Ipak, taj čin bio je, uslovno rečeno, samo kratak predah koji nije mogao da ukloni efekte dugotrajnijeg puzajućeg prevrata i snažne antidosovske kampanje. Vlada Zorana Živkovića je ubrzo pala, vanredni parlamentarni izbori su promovisali upravo takav raspored (koncentracione) vlasti koji će Đinđićevim protivnicima, od DSS, preko G17 plus, do socijalista i radikala, omogućiti, manje-više, neograničenu vlast, ili, pak, (ne)formalnu participaciju u vlasti dovoljnu za razmah. U martu 2004, započinje nacionalno i saborno "preuređivanje" Srbije, reforme su, manje-više, zaustavljene, pregovori sa Evropskom unijom kasnije prekinuti, antihaška histerija je ponovo uzela maha, ali hajka na sada već mrtvog Đinđića, satanizacija i kriminalizacija njegove ličnosti i vlade nisu prekinuti. Zapravo, vlast je ovog puta imala za cilj da najpre ometa stvaranje mita o Đinđiću kao prozapadnom reformatoru i modernom političaru, a kako to novim gospodarima Srbije nije pošlo za rukom, krenulo se na njegovo direktno omalovažavanje i rušenje.

Uzdrmana, kolebljiva, konfuzna i unutrašnjim sukobima oko Đinđićevog nasleđa oslabljena Demokratska stranka nije mogla biti ozbiljnija prepreka tom procesu. Naprotiv,

mnogi analitičari smatraju da je kasnije, nakon kakve-takve konsolidacije izborom Borisa Tadića za stranačkog lidera i eliminacije najbližih Đinđićevih saradnika, a naročito u "prosperitetnom" razdoblju kohabitacije šefa države (Tadića) i premijera (Koštunice), zatim i formiranjem (aktuelne) koalicione vlade sa Đinđićevim najvećim protivnicima, i sama DS postala plen "pobednika", donekle i žrtva. Ne po rejtingu (koji je narastao na talasu "novog nacionalnog buđenja"), ali, svakako, po uočljivom nedefinisanoj ideološkoj i programskoj usmerenju i utisku da je DS - zbog sopstvenih vlastodržačkih računica - pristala na Koštuničina pravila igre. Preterano mek, povremeno čak indiferentan odnos prema maratonskom suđenju Đinđićevim ubicama, izbegavanje svakog oblika konflikta sa "narodnjačkom koalicijom", pristajanje na nedemokratsko, reklo bi se, čak nasilničko donošenje jednog lošeg Ustava i bezrezervna podrška Koštuničinom ideološkom i nacionalističkom obrascu "odbrane Kosova" - sve su to okolnosti koje su u međuvremenu uticali na suštinsku promenu slike o prirodi i ciljevima Demokratske stranke. Od Đinđićeve vizije, uprkos spoljnim manifestacijama podrške i vernosti, malo je šta ostalo.

Velikodušnim Tadićevim ustupkom Koštunici da "u interesu države i nacije" i u novoj vladi igra presudnu ulogu i zadrži neke od glavnih poluga državne (policija, BIA, kontrola vodećih medija) vlasti, legalizovan je nastavak kampanje za obaranje uspostavljene predstave o pokojnom Đinđiću. Pošto pokušaji opstrukcije, ometanja i skretanja sudskog procesa Đinđićevim ubicama svakojakim pravnim i medijskim trikovima nisu urodili plodom (pre svega, zbog pritiska međunarodnih institucija i domaćeg civilnog sektora), krenulo se drugim, nekima se čini sofisticiranijim, drugima, prozaičnijim putem u novu fazu obezvređivanja Đinđićeve ličnosti i dela. Ustvari, sam finiš suđenja i upornost advokata porodice Đinđić Srđe Popovića da sudu nametne (delimično uspešno) pokretanje istražnog i sudskog postupka o političkoj pozadini premijerove likvidacije, odredili su pravac daljih poteza i jedne i druge strane. Koštunici i njegovom propagandnom štabu je to poslužilo da reaguju na način koji, u osnovi, ima dva cilja: da pojačaju utisak kako su Đinđića, zapravo, ubili "njegovi" (po matrici Dejana Mihajlova i Andreje Mladenovića), i, s tim povezano, da su premijer i njegovi ministri "duboko zaglibili u kriminalu". Zapravo, to je bila reakcija na učestale zahteve javnosti da se doskorašnji specijalni tužilac za organizovani kriminal Slobodan Radovanović ozbiljnije i temeljitije pozabavi okolnostima i pozadinom oružane akcije "crvenih beretki" 2001. godine, njenim pučističkim planovima i podrškom koju joj je tada dao predsednik SRJ Vojislav Koštunica. Argumentacija reaktiviranja priče o tom događaju pojačana je i stavom predsednice Sudskog veća u procesu za atentat Nate Mesarović, u usmenom obrazloženju presude, o prevratničkom karakteru zajedničke akcije JSO i Zemunskog klana, ali i mutnim igrama nekih bliskih Koštunićinih saradnika u vojnim i civilnim obaveštajnim strukturama. U suštini, isplivala je na površinu činjenica da je akcija "beretki" bila predigra za ono što će uslediti marta 2003, atentat na premijera.

Odgovoreno je mlitavom reakcijom tužioca Radovanovića "da bi to moglo biti predmet pažnje", što je, zapravo, bio uvod za objavu svojevrsnog rata - političkim pozadinama.

Na optužbe da je "sindikalni izlet" JOS na beogradske ulice bio priprema (testiranje) terena za državni udar i ubistvo, aktivirana je stara, reklo bi se, izandala priča o tome ko je 2001. pustio iz pritvora vođe Zemunskog klana, uhapšenih zbog falsifikovanja pasoša i pod sumnjom da su organizovali otmicu srpskog tajkuna Milorada Miškovića. I - kakve li "slučajnosti" - maksimalnim angažmanom tužioca Radovanovića da tu epizodu izdigne na nivo ključnog za otkrivanje "prave pozadine" premijerovog ubistva.

Nekako uporedo sa saopštavanjem prvostepenih presuda "Legiji", "Zvekiju" i kompaniji, "obelodanjena" je kriminološko-politički "obrađivana" policijska akcija »Mreža« (državni šverc duvanom), koju je svojevremeno pokojni Đinđić pokrenuo, a posle njegove egzekucije tri godine čamila u fijoci ministra policije Jočića. Dakle, u trenutku kada je Koštunica u dogovoru sa Tadićem razrešio sve dileme oko opstanka na vlasti, pa je mogao da se posveti svojoj staroj preokupaciji - "razobličavanju kriminalne prirode" njegovih prethodnika. Kako pokušaj da se "upotrebom" "oca nacije", pomalo zaboravljenog Dobrice Čosića, i "javnog servisa" vlade Srbije (RTS) dokaže da se Đinđić u nacionalnoj politici, posebno oko Kosova, ni po čemu nije razlikovao od Koštuniničine matrice (kasnije će to, preko NIN, biti ponovljeno "dokazivanjem" da je Đinđić i o "pobuni" JSO zagovarao Koštuničin "sindikalni" stav), nije prošao baš ponajbolje, na raspolaganju je ostala "stara-dobra" opcija - pokazati da u "kriminalno-korupcionaškom miljeu" Đinđićeve vlade "nije bilo nevinih". Od samog premijera, do poslednjeg njegovog ministra. Uloga "džokera" dodeljena je naprasno "probuđenom" bivšem ministru policije Dušanu Mihajloviću, kome je, izgleda, tek izlazak iz "povlenskih magli" pripomogao da se priseti "okolnosti" kojih ranije "nije bio svestan". Suočen sa optužbom da je glavnom osumnjičenom za šverc cigareta Stanku Subotiću, usred istrage, pokazao rezultate akcije »Mreža«, Mihajlović se, preko RTS, obrušio na Vladimira Popovića, bivšeg šefa Biroa vlade Srbije za komunikacije (i, posredno, na Čedomira Jovanovića, sada lidera LDP, tada bliskog Đinđićevog saradnika), optužujući ga da je formirao "paralelnu vlast" i održavao bliske veze sa podzemljem. Time je, manje-više, otvoreno sugerisao da su Đinđićevi saradnici i prijatelji, zapravo, ubili svog šefa, lansirajući pritom nebuloznu priču kako je u svemu tome Đinđić bio samo - kolateralna žrtva. Usput, nije propustio da Koštunicu amnestira od bilo kakve odgovornosti za podršku akciji "crvenih beretki" u novembru 2001. Kako je "medijska transverzala" (RTS, »Politika«, »NIN«, »Standard«, »Evropa«, tabloidi) oberučki prihvatila tu radikalno izmenjenu Mihajlovićevu "priču", bilo je jasno da je na pomolu nastavak davno započetog obračuna sa - Đinđićem. I da će uslediti novi potezi, poput hapšenja bivšeg beogradskog okružnog tužioca Radeta Terzića i medijskog linča Terzićevih pomoćnika, Vladimira Popovića i Čedomira Jovanovića. Detaljno se "istražuje" ko je pustio iz pritvora "Francuze" (Zemunce), a simptomatično prećutkuje "pobuna" JSO. Time se praktično sugerise zaključak da je povedena strogo kontrolisana policijsko-pravosuđna akcija, u kojoj su Mirjana Marković, Marko Milošević, Stanko Subotić, Mihalj Kertes samo statisti u glavnoj predstavi - kompromitovanja i kriminalizovanja LDP i njegovih funkcionera, posredno i Demokratske stranke (koja baš i ne pokazuje da je toga svesna) i, iznad svega - rušenja mita o Zoranu Đinđiću. ■■

PIŠE: TEOFIL PANČIĆ

Bauljanje u magli

Upravo je prošlo onih famoznih sto dana "poštede" koje, po nepisanom - i poletno zloupotreblijavanom - pravilu dobija svaka novoformirana vlast. Kako je Vlada Republike Srbije iskoristila to vreme? Jedno je sigurno: nije dangubila, nažalost. Letelo se od Moskve do Guče pa nazad, držale su se vakele celom svetu i okolnim planetama, frljalo se teškim, patetičnim rečima o maglenim suštinama Srpskog Nacionalnog Bića, koje da su mistično ušuškane tamo negde po šumama slobodarske Drenice i gorama ustaničke Metohije, ukratko: mnogo se radilo, jedina je nevolja u tome što se mahom radilo u korist štete ove zemlje. Ali, ko još sme da zakera, ko da bude nakraj srca? Važni su, bre, trud i dobra volja! Još ako ima prilike i da se čovek & domaćin proveseli, da se uz zverski izmučene trube zaigra treskavac, tamo negde uz trasu hipermegaturboautoputa Horgoš - Halo Požega, ko onda da pametuje na ovu vrućinu...

Šega u koju me je spontano "zanelo" zapravo je samoodbrambeni mehanizam, pokušaj da se zakamuflira oćajanje. Prethodna vlada Vojislava Koštunice bila je, u nekom surovom, ali ne sasvim nepravednom smislu, zaslužena pokora za Srbiju, onu Srbiju koja je olako prokockala svoje najbolje prilike, i olako potrošila svoje najbolje ljude. U redu, kaznu smo izdržali, pouke kako-tako izvukli,

činilo se da nakon izbora imamo stanovite šanse da krenemo u nešto novo. A onda se ipak dogodilo ono "što biti ne može", i što je protivno elementarnim demokratskim postulatima i (post)izbornom fer-pleju: onaj ko je izgubio izbore pobjedio je posle izbora, isterao je svoj mračni kapric gonjen pogonskom energijom pukog bezobrazluka, i ostao na čelu Vlade, praveći pri tome kiselkastu facu kao da nam time čini uslugu, a lično bi radije da ode na pecanje. Setite se, prvo su nam govorili da se to neće i ne može desiti jer oni (Tadićeve demokrate) "to neće dozvoliti", a onda su krenuli da nas ubeduju kako će, eto, Koštunica doduše ostati premijer, ali će biti u manjini u sopstvenoj vladi, tako da ništa neće biti kao što je bilo pre izbora. Kao biva, ili će Koštunica sprovesti Tadićevu politiku, ili ga neće biti (na premijerskom mestu). Dobro, možda bi i to bilo moguće, samo kada bi se prethodno moglo pouzdano utvrditi da demokrate uopšte imaju politiku, bar kada su u pitanju krupne, teške i nezgodne teme, one na kojima se pokazuje prisustvo ili odsustvo odgovornog državištva, a ne banalna veština u pumpanju političkog marketinga, na srpskom jeziku odvajkada poznatog i kao "dobroj'tro čaršijo na sve četir' strane".

Kako, dakle, ta stvar sa tobože "opkoljenim" Koštunicom izgleda sto dana docnije? Ne samo da Koštunica nije "manje" premijer nego u prethodnom mandatu – kada je, uostalom, imao svako demokratsko pravo da vodi politiku zemlje, ma šta ja ili vi mislili o tome – nego se čini da jedino Koštunica i njegov savetničko-stranački serkl još uopšte imaju neku politiku, neku "ideologiju", neku viziju, pa makar i nakaradnu. Sva ona sila Tadićevih ministrara kao da je preuzela ulogu koju je u prethodnoj vladi imao G17 (i kao da su potpuno zadovoljni time): da se bave ekonomijom, a da tu dosadnu "visoku politiku" prepuste premijeru, šta ćeš kad čovek to voli, takav je, "državotvoran" tip... Rezultat: ova zemlja je sve zagubljenija u vremenu i prostoru, *histerizacija* njene politike dosegla je dramatične razmere, svezatirući *kosovski fantazam* progutao je, poput neke nezasite crne rupe, ama baš sve drugo, i celokupna se politika – ako se to uopšte tako može nazvati – ove vlade i ove državne vlasti svela se na *ugađanje jednoj opasnoj iracionalnosti*. Za cenu tog sistematskog oblesavljenja jedne načelno ozbiljne stvari (kao što je vođenje države) malo ko se usuđuje uopšte da pita, jer je samo to pitanje deo sve šireg "no-no" spiska, onog na kojem se nalaze Izdajnička Pitanja. A to su ona pitanja koja su subverzivna zato što su racionalna, koja su "nečista" jer su trezvena. Da li vas to podseća na nešto? Naravno da vas podseća: u takvom ste košmarnom svetu već živeli, pre samo deset-petnaest godina. Pa vam je otuda poznato i kuda to vodi. Ali i to znanje možete da okačite mačku o rep, jer i ono je na spisku "no-no" znanja, onih kojima se Podriva Naše Neophodno Jedinstvo. Te vam je u tom smislu

bolje da čutite, inače ćete vi biti krivi za zajedničku propast usled tuđe ludosti, baš kao što nam je već lepo objašnjeno da su i za mračne devedesete nekako krivlji oni koji su im se suprotstavljali od onih koji su ih napravili. A kojima danas ionako ništa ne fali, vidite kako su zdravi, rumeni i veseli, i ide im dobro u svakom smislu. Što se za većinu nas, preostalih, baš i ne može reći.

Zagubljenost o kojoj govorim verovatno se nigde ne ocrtava tako bolno jasno kao u radikalnoj promeni spoljnopolitičkog kursa Srbije. Kad odslušate salve nadobudnih izjava Koštunićinih DSS-ministara i namnoženih savetnika, sve što vam preostaje je da čekate kada će odnekud da uskrсне Nikita Hruščov, ovaj put kao Srbin Nikola Krušković, i besno da udari cokulom po govornici Generalne skupštine UN. Ili Saveta bezbednosti, gde već bude zgodnije. Srbija kao da se ponovo snažnim zaveslajima odmiče od matičnog kontinenta, jato srpsko belasa se na nebu, i gaćući odmagljuje u maglu Istoka, tamo gde je lakše otići nego odande se vratiti neočerupan. Koštunica i društvo već su otvoreno precrtali "evroatlantske integracije", a i Evropsku uniju spominju tek u krajnjoj nuždi, i to tako što joj *postavljaju sve maštovitije uslove*, kao da EU želi da postane članica Srbije. U isto vreme, sve se nade polažu u autoritarni ruski režim, koji postaje neka vrsta Zlatnog Teleta, ili pre možda *deus ex machina* koji će iznenada da se pojavi i da razreši stvar, u "našu" korist, dakako. Dobro, ali koju "stvar"? Pa Kosovo, naravno: ako pitate Koštunicu i društvo, "Kosovo" je ne samo najskuplja srpska reč, nego i jedini istinski sadržaj srpske politike. Tako je realna Srbija, po ko zna koji put, ritualno žrtvovana virtuelnoj.

A šta za to vreme radi tobožnja "većina u vladi"? Uglavnom se trudi da se što udobnije ugnjezdi, a da je inače ne bude nigde kada se treba izjasniti o škakljivim pitanjima. Ta, zašto se nekome zameriti baš sada, kad nam tako dobro ide?! Možda njima i ide dobro, ali Srbija sve opasnije ševrda, posrće, baulja. Ako neopozivo zaglibi na stranputicu, za to će najkrivlji biti upravo oni, jer su to dopustili. A na izborima su dobili upravo suprotan mandat! ■■

Seljačenje i... ništa više

PIŠE: BOJAN AL PINTO – BRKIĆ

Da pojedini političari u Srbiji narodnjačku orijentaciju shvataju kao obavezu da cupkaju na koncertima *trash* muzike, poznato je od ranije. Da su spremni da predju sve granice dobrog ukusa veličajući “umetnost” udovica ratnih zločinaca, i to znamo. Da oni žele i mogu da se pretvore u lidere bahatosti i primitivizma, otkrili smo ovog avgusta, zahvaljujući – trubi.

Ovogodišnji Dragačevski sabor, prema navodima medija, bio je prilika da političari “pokažu bliskost sa narodom”. U pokazivanju bliskosti takmičili su se ministri trgovine i infrastrukture Predrag Bubalo i Velimir Ilić, dok je premijer Vojislav Koštunica, okružen najbližim saradnicima, sa umetnikom nekada poznatim kao Emir Kusturica, izigravao saborski žiri. Bubalo i Ilić nastupili su u disciplinama prepoznavanje melodija i ritama, mumlanje u alkoholisanom stanju, prostačenje pred narodom i razbacivanje novca. Ponosni patriotski novinari zabeležili su da su dvojica ministara davali trubačima velike količine novca, “pogodjeni emocijama”. U više navrata, Ilić je vadio novčanice od pet hiljada dinara, koliko iznosi državna pomoć po glavi pripadnika srpske zajednice na Kosovu, a Bubalo je za jedno veče potrošio nešto više od 20.000 dinara (ekvivalent potrošačke korpe za četvoročlano domaćinstvo, koju obračunava jedna služba ministarstva na čijem je čelu). Kad je već pretilo da će se takmičenje završiti nerešenim rezultatom, i da će narod morati da čeka sledeću godinu kako bi dobio pobjednika, ministar Ilić je, nošen podrškom domaćih navijača, počeo da po mraku baulja po šatorima, što Bubalo, naviknut na banatske salaše, gde se uglavnom sedi, nije mogao pratiti. Narod tri Morave izabrao je pobjednika – svog čoveka, koji će se možda kandidovati i za šefa države, pa će sledeće, ako narod tako odluči, doći na Sabor kao predsednik.

Ova mala epizoda iz Zapadne Srbije verovatno ne bi zavredjivala pažnju čitalaca da vikend-parada alkohola i pleh muzike nije izrasla u prvorazredni politički skup srpskih narodnjaka. Uz pivo i rakiju, i “zvuke rodnog kraja”, vrh DSS razmatrao je strategiju odbrane Kosova.

Osim gore pomenutih, prisutni su bili uvek lucidni mozgovi Matije Bečkovića, Bidze i Rake. Palma je došao bolestan, ali je doveo 80 autobusa Jagodinaca, sa sve sendvičima i hostesama. Prema sopstvenom priznanju (istina, pod visokom temperaturom), on Sabor nikada bi propustio; u priznanju nije bilo pomena trgovine opasnim narkoticima u Jagodini i Paraćini, niti o vezama Markovića sa pokojnim Ražnatovićem i pomalo zaboravljenim Pelevićem, mada to više zanima javnost. Kao posebni gosti Sabora, pojavili su se Milorad Mile Dodik, prva truba Bosne i Hercegovine, i Aleksandar Karadjordjević, kome ni oduševljavanje trubom neće pomoći da sedne na srpski presto, avaj. Poruka demonstriranog jedinstva trebalo bi da glasi: “Srbi neće pristati na nezavisnost Kosova, a ako do nje dodje, oni će se ponapijati i razbiti sve u kafani.”

Potonuće Koštuničinog kružooka od suštinske je važnosti za razvoj demokratije u Srbiji. Posle Dragačevskog sabora valjda niko više neće verovati u zabrinutost narodnjačkih ministara za život običnih ljudi. Oni koji troše prosečnu platu za mužički užitek tokom jedne večeri sigurno ne mogu imati sluha za druge koji sa tom platom pokušavaju prehraniti porodicu i odškoloovati decu. Naročito je interesantno kako će objasniti ljudima na Kosovu, do kojih im je navodno veoma stalo, kako je moguće da ministri vlade koja stalno ima rupu u budžetu razbacuju novac na trubače.

Drugo je pitanje odakle njima uopšte taj novac. Nije nikakva tajna da ministri u Srbiji zaraduju oko 1.500 evra mesečno. Ako su potrošili petinu ili šestinu plate, od čega su živele porodice Bubalo i Ilić u avgustu? Ili je taj novac možda iz budžetskih sredstava za službene puteve državnih funkcionera? Onom koji je bio predviđen za diplomatske aktivnosti tokom pregovora o budućem statusu Kosova...

Treće pitanje koje razlikuje ozbiljne državne aparate od plemenskih skupština je da li mi plaćamo ministarske kabinete i službu protokola. Ko je uopšte pustio premijera i članove vlade na zabavu pijanstva i kiča? Ko je dozvolio da oni spontano vade novac iz novčanika i daju trubačima? I, ko je organizovao ludiranje pod šatorima?

Na ovom mestu uzdržao bih se od pitanja zašto niko nije spakovao Ilića u službeni automobil i odveo ga kući da se otrezni (što se inače radi sa ministrima kad se “malo opuste”), umesto što su ga ostavili da baulja po mraku. Odgovor je očigledan.

Nažalost, živimo u tužnom vremenu u kome zemlju vode ljudi koji ne mogu da se uzdrže od alkohola i prostačke zabave. Čak i odluke koje donose pomalo asociraju na njihove poroke. Srbija stalno beži od realnosti, a šljivovica je od nacionalnog brenda postala odlika nacionalne sramote. Koju još zemlju na svetu vode ljudi nalik Koštunici i njegovoj ekipi ministara koji se opijaju pod šatorima?

Voleo bih da verujem da ova budalasta epizoda nema veze sa ozbiljnom politikom koju vodi državni vrh, ali je nezavisnim posmatračima teško objasniti sve što se dešava poslednjih meseci. Kako smo to postali zavisni od Rusije koja nam ništa ne daje? Zašto smo pokvarili svoje

odnose sa NATO nakon prijema u Partnerstvo za mir? Da li je proces približavanja EU ubrzan ili usporen? I, kakvi se to sumnjivi poslovi pojavljuju svako malo?

Koštuničin nacionalizam iz 2000. godine, kada je izabran za predsednika bivše SRJ, imao je kakvo-takvo urbano lice. On se često pozivao na primenu zakona i poštovanje procedura. Bar u najširoj javnosti, pojava predsednika imala je određeno dostojanstvo. Neki su mu čak prebacivali uštogljenost. Umesto toga, 2007. godine imamo premijera kome nije neprijatno da ga slikaju za kafanskim stolom punim pića. Njegovi najbliži saradnici ponašaju se u najmanju ruku nedolično za dužnosti koje obavljaju, a njemu to ništa ne smeta; naprotiv, veoma mu je simpatično.

Bilo bi za očekivati da dobijemo odgovor od premijera kad je seljačenje postalo dominantna crta u politici DSS i da li postoji svest o mogućim (negativnim) posledicama. Ako on ne shvata da ima veliki problem, trebalo bi da organizuje diskretnu večeru sa nekoliko evropskih diplomata i upita ih šta stvarno misle o njegovim ministrima i saradnicima i kako to mišljenje utiče na bilateralne odnose tih zemalja sa Srbijom. Mnogi narodnjački političari vole da popiju čašu ili dve vina/piva (u zavisnosti od geografskih i ličnih afiniteta), ali im ne pada na pamet da se opijaju sa svojim glasačima. Približavanje narodu se odvija razgovorom sa ljudima o njihovim svakodnevnim problemima, a premijer Koštunica se nije ni novinarima obratio u prvih sto dana vlade. Poseta poljoprivrednim farmama i fabrikama, prilaženje domaćim zivotinjama koje daju proizvode važne za domaćinstvo ili pomažu u obradi zemlje, učenje o mašinama i proizvodnji, kupovina na pijaci, u prodavnicama, predavanje u školama, na univerzitetu, šetnja gradom, večera u popularnom restoranu, tako se dobijaju simpatije građana. Opijanje i bauljanje po vašarima, tako se dobijaju simpatije sociopata. Razume se, i kad dodju izbori, većina sociopata ne glasa za sebi slične. Kao što roditelji ne žele da primer njihovoj deci bude neko ko razbacuje novac i ponaša se nedolično na javnom mestu.

Možda je to jedan od političkih trikova Koštunice koji niko ne razume. U svakom slučaju, razmislite o svojoj sadašnjosti i budućnosti. Trenutak je dobar. ■■

Tužan početak

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Nova Vlada Srbije izabrana pola sata pre isticanja zakonskog roka, napunila je sto dana rada. Premijer je obećao obraćanje javnosti, prvi put za proteklih sto dana, kada se sa odmora vrati u Beograd. Neposredno pre „jubileja“, vladu potresa afera oko obelodanjivanja ugovora o koncesiji za izgradnju autoputa Horgoš-Požega. Ujdurma koja traje već mesecima, dobila je „srećan“ epilog: ministar za infrastrukturu, Velimir Ilić, tražio je obelodanjivanje ugovora sa sve aneksima, uz pretnju da će, u suprotnom, podneti ostavku. Vlada je „popustila“ pred zahtevima svog uticajnog člana, iako je mesecima odoljevala pritiscima medija, institucija za njenu kontrolu i stručne javnosti. Tako smo se osvedočili u moć i značaj vladinog ministra.

Za razliku od Velimira Ilića, povodom sto vladinih dana, pokazalo se da građani uglavnom nemaju pojma ko su im ministri. Na molbu da identifikuju nekoliko ministara nove vlade, anketirani ne samo da nisu znali koji resor predvode, već su im osobe sa slike ličile na neke od estradnih zvezda. Za druge već osvedočene kao ministre u prethodnoj vladi, ljudi nisu imali pojma čime se sada bave. U vladi se vide, osim Koštunice, još samo Božidar Djelić, Velimir Ilić, Dragan Jočić, Mladjan Dinkić, a pomalo i Zoran Lončar, Aleksandar Popović i Dragan Djilas. Građani ne znaju ni koliko i kakvih ministarstava ima u vladi. „Noćna vlada“, pokazala je da joj „poreklo“ određuje sudbinu: građani znaju da imaju vladu koju vodi isti premijer, ali kao da se njihovo interesovanje za aktivnosti vlade tu zaustavlja. Nisu građani samo umorni od panike koju je „demokratski blok“ izazvao nesposobnošću da se, nakon januarskih izbora, organizuje i sastavi parlament i vladu u razumnom roku. Svi vide da se ministri koji su se, kada je u pitanju DSS i G17 plus, samo rotirali i zauzeli nove resore, ne oglašavaju kada se radi o problemima iz njihovog resora, već su najglasniji na partijskim zadacima. Da je tako, dokazuje kampanja dela ministara iz DSS, oko početka novih pregovora o Kosovu. Ministri i savetnici premijera, iz dana u dan pokušavaju da osujete pregovore koji, ustvari, još nisu

ni počeli. Serijom izjava na nivou teorija zavere, a ne razumne i racionalne politike, Koštuničin ministarski i savetnički ešalon, napada na sve strane. Pri tom, "istaknuti pojedinci" uglavnom nemaju nikakve osobne ni resorne veze sa ovom temom. Navodni stručnjaci za prosvetu i medije, rudarstvo i energetiku, upozoravaju građane Srbije da su prozreli NATO ujdurmu na pravljenu "prve NATO države" u istoriji civilizacije. Ali se, po ovom pitanju ne izjašnjavaju ni ministar za Kosovo, niti sam premijer i predsednik stranke čiji poslušnici iz izvršne vlasti očigledno je, izvršavaju negde koncipiranu "politiku". Koliko je vlada jedinstvena i posvećena onim tačkama kojima su mesecima zamajavali benevolentne birače, pokazuje i neodgovorna uzdržanost njihovih partnera u vladi. DS, ne sme ni glavu da digne i popreko pogleda Koštunicu i njegove jurišnike. Stvar jedva da se komentariše iz ove stranke a i to se radi sa "svemirske" distance. Šuška se da je predsednik države i partije, Boris Tadić, "jako ljut", i da daleko od očiju javnosti, traži sastanak sa premijerom. Ali, ovaj je u svojoj vikendici, na zasluženom odmoru. Iako se ništa ne zna o doprinosu i odgovornosti premijera za ono što njegovi ljudi rade na brutalan način, zna se kako se premijer zabavlja. Videli smo ga na više narodnih vašara, a poseban publicitet dobila su dva: lokalni, u selu Belanovici gde se Koštunica odmara i "državni", u varošici Guča. Uvek u pratnji svojih ministara, od Velimira Ilića do Zorana Lončara. Tako smo na ovim vašarima još jednom videli ko u Srbiji, i gde, koncipira državnu politiku. Koštunica nije mogao da se, od oduševljenja uzdrži, pa je otkrio šta misli o sugrađanima i vaskolikom narodu. Oduševljen dočekom u Guči, barabar sa Ilićem, konstatovao je da događaj u Guči pokazuje "ambicije srpskog naroda"... Tu je valjda hteo da pokaže vruće jedinstvo svoje vlade i onih koji su u Guči pustili nagonima na volju...

Parlament bi, kao piše u Ustavu, morao da kontroliše rad vlade. Do sada, do primene ustava nije došlo. Vlada, poslovično, parlamentu ne polaže račune. Parlament je tu da danonoćno razvlači sednice kada za to postoje određeni partijski interesi. Videli smo to u noći kada je Tomislav Nikolić, izabran za predsednika skupštine, rekao Srbiji "laku noć". Da li je danas, kada parlamentom predsedava Oliver Dulić iz DS, nešto značajno drugačije? Predsedavajući javnosti objašnjava da će učiniti sve kako bi se "akcioni plan Vlade Srbije", da se do 1. januara 2008. usvoje 44 nova zakona, realizuje. Ipak, kaže Dulić, prvo bi morao da se donese novi poslovnik o radu, da poslanici znaju kakav je red. Neki zakoni, kao onaj o restituciji, već godinama čekaju u fiokama svih vlada od 2000. godine. U međuvremenu, pristižu nove obaveze: set zakona bez čije izmene nema predstojećih predsedničkih i lokalnih izbora, pa pisanje i usvajanje zakona koji se pored uskladjivanja sa novim, nemodernim ustavom, moraju prilagoditi tekućem evropskom zakonodavstvu. Kako će se to izvesti, pravo je pitanje. Srpska partijska država ne mari mnogo za sve to. Na čekanju su i ratifikacija CEFTA sporazuma i Kjoto protokola. Kako sada stvari stoje, neizvesna je sudbina rada srpske skupštine: propao je pokušaj da se formira državna revizorska ustanova, jer

nije bilo kvoruma. Poslanici još letuju, sa uštedjevinom od 8000 eura koliko su primili od verifikacije mandata. Predsedavajući Dulić se priprema za pohadjanje nekakvog kursa za mlade lidere, u inostranstvu... On će odatle, dati nalog za sazivanje skupštine. Sam predsedavajući do sada je pokazao najviše interesovanja za insignije srpskog parlamentarizma: oživljavanje skupštinskog rada u Domu narodnih poslanika, nekadašnjoj saveznoj skupštini koja, upozorava Dulić, ove godine slavi sto godina od osnivanja – početka gradnje. Opčinjen skupštinskim zdanjem, Dulić je na turneji po parlamentima ex-yu država zaključio da je srpska skupština daleko najlepša! Pre ove *holidaj* turneje, Dulić se istakao inicijativom da spoji lepo i korisno: predlagao je bušenje tunela između dva skupštinska zdanja. Jedno ima podrumsku kuhinju sa jeftinom a dobrom hranom, a drugo lepe hodnike, velike kancelarije i umetničke predmete... Inicijative na kojima bi mogao da mu pozavidi i ministar Ilić, samo da nema brigu koja mu ovih dana baš ne da mira. Veliki projekti, velika briga, pa još kako da odgovori na pitanje: čemu autoput samo do Požege i "šta tamo ima". Neki sumnjaju da Ilić gradi saobraćajnicu koja bi trebalo da poveže ključne toponime "simbola" vladine politike: Belanovicu, Guču, Drvengrad, na putu za prekodrinske krajeve... Tamo gde je prethodna Ilićeva i Koštuničina vlada ostavila zalag: nekoliko stotina miliona pretplaćenu kupovinu Telekomu Srpske.

Ofanzivna DSS i pasivna DS, pokazuju da državna politika ne ide u dobrom smeru. Da najnovija bezumna "inicijativa" u vezi sa pregovorima o Kosovu, predstavlja pretnju političkom partneru u vladi i skupštini, ali i izbegavanje da se reši krupan državni problem, pokazuje i rečito ćutanje DS, koja nema nameru da svojim biračima i drugim građanima Srbije, objasni svoju poziciju. Ispod svega je, očigledno, nova ucena Koštuničine partije i njenih partnera iz izborne koalicije, ne bi li se utvrdio pazar oko Tadićeve kandidature za predsednika Srbije i kaolicije na lokalnim izborima. Već je, izgleda ozbiljno zapela saradnja u vladi: nema brzog dogovora oko ambadorskih postavljenja u nekoliko evropskih prestonica. U Londonu, Briselu, Atini i Rimu već mesecima, a negde i čitavu godinu, Srbija nema ambasadore. Da li će do dogovora doći "as soon as possible", pokazaće i formiranje upravnih odbora javnih preduzeća koje nikako da se završi. Sve ima svoju cenu, sem volje birača. ■

“Faktor čovek” i “faktor vlast”

PIŠE: STIPE SIKAVICA

Julski požari i brojni ekscesi u našoj neveseloj stvarnosti kojima je egzistencijalno (bio) ugrožavan čovek kao jedinka (a time i država i društvo), pokazuju nam da je i sadašnja slika bezbednosnog stanja u Srbiji prilično zatamnjena. Izvesno, sa takvom se dijagnozom neće saglasiti ministri, a ni ostali činovnici aktuelne, posebno izvršne vlasti (koji papagajski ponavljaju: “bezbednosno stanje u Srbiji je stabilno!”) jer upravo oni, ne samo da su i po definiciji najodgovorniji, već su, na ovaj ili onaj način, i njeni kreatori. Štaviše, u percepciji vladajuće garniture ni požari (kao ni druge elementarne nepogode), ni ekscesi o kojima je reč, kao da nisu deo bezbednosti države i društva, nego se svrstavaju u nekakvo “redovno stanje” građana koje oni sami i oblikuju i za koje su, valjda, oni jedino i odgovorni. Biće da se dobrim delom i zato u oficijelnim izveštajima kao ključni uzrok požara (njima posebno) i ekscesima navodi – “faktor čovek”. Međutim, kao što je već rečeno, s dobrim se razlozima tom “faktor” može pridružiti i “faktor vlast”. I više od toga! Ilustrovaćemo to samo nekoliko primerima.

Baš nekako u vreme kada je dežurni vojni komentator po ko zna koji put izvrgao sprdnji nekadašnju koncepciju opštenarodne odbrane i društvene samozaštite i pripadajuću joj krilaticu “ništa nas ne sme iznenaditi”, Srbiju su iznenadili brojni veliki požari. Tek pošto su se nadležna ministarstva pribrala, počela su da pljušte saopštenja, prema kojima je glavni uzročnik požara bio “faktor čovek”. Osim toga, u saopštenjima je stajalo i to da je taj isti “faktor čovek” bio krajnje indolentan prema pozivu na suzbijanje stihije i nije mu, na primer, padalo ni na kraj pameti da se pridruži vatrogascima, policajcima i vojnicima koji su se po službenoj dužnosti borili protiv vatre.

No, nevolja je bila u tome što su branioi raspolagali zastarelom tehnikom, a uz to, bez prave podrške iz vazduha, sve dok im nije priskočio u pomoć “Iljušin 76”, “čudo” neborbene avijacije iz “bratske nam Rusije”. Dakle, za podršku iz vazduha Vojska Srbije je jedva skrpila dva ili tri helikoptera “Mi 8” (što je bilo preslabo i premalo za onoliki požarni front), a tako nije moralo da bude. Naime, u onim prvim mesecima krvave disolucije Jugoslavije, Miloševićevi generali, oni isti koji su Srbiji u miraz doneli dve trećine borbene tehnike kojom je raspolagala JNA, prisvojili su i četiri “kanadera” (tip aviona namenjenih za gašenje požara), kao da im je to bila „dedovina“. Onda je te letelice na volšeban način prodao neki “patriota”, a sve uz prisustvo “faktora vlast”. I niko od zvaničnika do dana današnjega da se makar zapita u čije su se lopovske džepove slile pare od prodatih “kanadera”.

Ali ni to nije ceo greh “faktora vlast” u ovogodišnjoj protivpožarnoj bici. Osim što joj manjka savremena tehnika, Srbija nema ni strategiju, ni razrađeni plan za borbu protiv stihije na državnom nivou, ni štab za upravljanje protivpožarnim resursima; a tzv. običnog građanina, tj. “faktora čovek” niti je naučila niti motivisala da se uključi u front odbrane mnogo pre nego što njegova kuća počne da

gori. I teško da će se tu išta bitno promeniti do sledeće stihije. A, eto, zvanična Srbija misli da može da bude regionalni lider i na polju bezbednosti.

Početkom augusta, ministar unutrašnjih poslova Dragan Jočić, obavestio je javnost da su snage bezbednosti Srbije imale bliski oružani susret sa bandom od nekih desetak razbojnika, a na putu Končulj – Gnjilane; da je družina rafalima iz automatskog oružja presretala automobile posle čega je putnicima, tj. građanima (Srbi, Albanci i Goranci) oduzimala novac i dragocenosti; i da je u tom vatrenom okršaju ubijen razbojnik po imenu Enver Daljipi. Državni analitičar je pohitao da to drumsko razbojništvo osmotri u kontekstu jalovog natezanja o konačnom statusu Kosova i odmah ga (razbojništvo) svrstao pod “kapu” “albanskog terorizma”: Kao šalje se signal (zna se kome) – “mi smo tu”!

Čak i letimičan pregled izjava srpskih zvaničnika ukazuje na neke nelogičnosti, ali to izlazi iz okvira ovog teksta. Iz našeg ugla posmatrano, to razbojništvo aktuelizira pitanje: zašto “faktor vlasti” nije ponudio, ama baš nikakvo objašnjenje “faktor” čovek”, tj. Albancima sa juga Srbije, na njihov kontinuirani protest protiv prevelike koncentracije sile u Preševskoj dolini (žandarmerija, policija, pa i Vojska). Jedini predstavnik Albanaca sa juga Srbije u srbijanskom parlamentu Riza Haljimi u više je navrata i iza skupštinske govornice upozoravao na taj problem. Umesto valjanog odgovora, naročito su ga radikalski poslanici izvrgavali sprdnji iza čije fasade nije bilo teško otkriti nacionalističke motive. Stoga, tvrdnja “faktora vlast” kako će razbijanje drumskih razbojnika nedaleko Končulja doprineti bezbednosti građana zvuči cinično!

U mnoštvu letnjih vesti našla se i ona u kojoj je rečeno da je baš za vreme nesnosnih vrućina iz Vojvodine u Rumuniju ilegalno prešlo 56 Roma, državljana Srbije; da su zatražili status izbeglice, jer su “imali problema u selima u kojima su živeli”. Ne zna se koliko je time bio pogođen ovdašnji “faktor vlasti”, ali nešto se, posebno u Beogradu, počelo dovoditi u red “po pitanju Roma”, u prvom redu u smislu integrisanja tog entiteta u srbijansko društvo. Ali grafiti po mestima Srbije – poput onog u Borči “Smrt Ciganima”, ili onog u Zrenjaninu “Cigani, niža ste rasa” – kazuju nam da “faktor vlast” ima priličan stepen tolerancije prema ovakvom izkazu “srpskog patriotizma”, što se može zaključiti i po zvaničnim iskazima – da to rade “samo neodgovorni pojedinci”. Dakle opet: “faktor čovek”.

Zbog nereda na fudbalskoj utakmici u Mostaru između tamošnjeg Zrinskog i ovdašnjeg Partizana, Evropska fudbalska federacija kaznila je beogradski klub novčano i jednogodišnjom zabranom izlaska na evropsku scenu. Klupske vlasti, izvesno uz blagoslov onih vlasti na višim spratovima hijerarhije (i to, ne samo fudbalskih!) u Srbiji, zamerile su UEFA da je bila nepravedna, a samokritiku su fokusirali na “nekoliko huligana”, tj na “faktor čovek”. Međutim, “faktor vlast” (klupski i na višem nivou) u brojnim je izjavama povodom izrečene kazne prečutao bitnu činjenicu: neki su navijači beogradskog kluba na stadion pod Bijelim brijegom u Mostaru došli u majicama sa likom Ratka Mladića! Komentar je suvišan. Kao što je zamorno i dalje nabranje sličnih primera koji zorno svedoče o tome koliko su ovde ugrožena elementarna ljudska prava i slobode. A “bezbednosno stanje u Srbiji” i nadalje je, naravno, “stabilno”! ■■

Američka pita i druge zanimacije

PIŠE: VELIMIR ČURGUS KAZIMIR

Prošle godine u jednoj popularnoj tv-emisiji, gde poznate ličnosti pripremaju svoje kulinarske recepte, nastupio je i bivša fudbalska zvezda Dule Savić. Kada su jela bila gotova, i kada je trebalo da se probaju, što je u ovoj emisiji uobičajeno, Dule Savić je odbio da okusi američku pitu koju su spremili njegovi televizijski partneri. Prvo je to izazvalo nevericu. Nepripremljena televizijska ekipa se paralisala od iznenadjenja. Emisija se završila vrlo neprijatno, gotovo mučno, jer niko nije znao kako da reaguje na jednostavnu istinu, i zavet, Duleta Savića.

Sa Duletom Savićem i sličnim egzotičnim primercima etno-parka niko, ustvari, i ne pokušava da razgovara. Njihova autentičnost je takve prirode da je s one strane svake racionalnosti. Kad, naime, Dule Savić i slični, nešto izvale o srpskoj tradiciji teško je ko u prilici da priupita o kojoj je tradiciji, ustvari, reč. Da li je srpska tradicija uopšte kulturna tradicija ili pripada tajanstvenom svetu verovanja i predanja koje se ne prenosi samo sa majčinim mlekom nego i kroz specijalna izdanja dnevnih i nedeljnih novina. Jelo koje je priprema Dule Savić bilo je skroz srpsko: krompir uvaljan u kukuruzni griz i tako pečeno u rerni. Da li je to slučaj ili osveta podsvesti da su i krompir i kukuruz u Srbiju iz Amerike stigli relativno kasno, krajem XIX veka? Pitomi kesten i kupus su, u tom smislu, mnogo više srpski.

Za razliku od Duleta koji je jedinstvena, i nedodirljiva pojava, sadašnji (odlazeci) američki ambasador Majkl Polt predmet je opšte javne pomame. Poltom su se bavili i oni na vlasti, i oni u opoziciji, i novinari ozbiljni i oni drugi, i štampa, i radio, i televizija. Da li je Polt postupio nediplomatski što je srpskoj javnosti poručio ono za šta je američka administracija? Da li je iznenadio srpske političare time što ih je, bez okolišanja, javno pozvao da kažu šta bi stvarno uradili kada bi sutra bilo proglašeno da je Kosovo skroz srpsko? Da li bi tamo Srbija uspostavila policijsku, sudsku, upravnu i svaku drugu vlast? Da li bi se izašlo na kosovske granice i tamo uspostavila carinska

i policijska kontrola? U retoričkim nadmudrivanjima uvek je najteže naći odgovor na direktna i konkretna pitanja.

Moguće je, naravno, i da je američka spoljna politika potpuno pogrešna i da je Kosovo samo jedan od usputnih kamenova te politike. Ovde, međutim, nije reč o ispravnosti ili pravednosti određene politike već o suočavanju sa realnošću. Kad se Dule Savić zavetuje da neće da jede američku hranu stvar je prilično jednostavna. Napravi se popis jela gde sva jela sa pridevom "američka" otpadaju. Time neće biti ugrožena ni naša ishrana ni zdravlje. Dovoljno je ne samo srpskih jela nego i onih savezničkih (ruskih i grčkih salata, pre svega) da bi trpeza bila bogata i raznovrsna. Ukoliko tom popisu dodamo i prijateljsku kinesku kuhinju onda je gubitak američke zaista krajnje marginalan. Ali, šta će se, međutim, desiti ako se na udaru gastro ostrakizma nadju, ne američka jela, već sastojci koji su poreklom sa ovog kontinenta? Pa budu izbačeni iz upotrebe ne samo krompir, kukuruz i paradajz, nego i pasulj?

Nije mi poznato da li Dule Savić odbija američke dolare mada je stvar prilično sumnjiva.

I naša dijaspora je sumnjičava prema američkim vrednostima, pa ipak... O ulozi dijaspore u našem životu u poslednje vreme su izrečene prilično iznenadjujuće stvari. Jedan visokodostojnik Srpske pravoslavne crkve je na sahrani devet ubijenih stanovnika Jabukovca bacio neku vrstu anateme na našu dijasporu koja se otudjila od crkve i tradicije. (To su oni koji su se "navukli" na američku pitu.) Na tu glupost je reagovalo Ministarstvo za dijasporu oštrim protestom. Taman sam pomislio da je neka državna institucija počela da se ponaša normalno kad je ta ista ministarka za dijasporu izjavila da je upravo zahvaljujući našoj dijaspori u zemlju ušlo tri četvrtine para od svih stranih investicija. ("Tri četvrtine investicija u našu zemlju imaju kao objašnjenje posrednika koji je ili Srbin, ili srpskog porekla", kaže Milica Čubrilo u Leskovcu.) Posle toga sam shvatio da je ovde zabranjeno da se bude normalan duže od nedelju dana.

Mediji su, u međuvremenu, pomno pratili kako ko ubija i kako pokušava da se ubije. Otvarali su se lekarski i policijski dosijeji, objavljivali snimci mrtvih, osakaćenih i obeznanjenih ljudi. Tako je srpski oblik istraživačkog novinarstva dobio na uverljivosti. Vrhunac je bio naslov na prvoj strani "Blica" – "Otac još uvek ne zna da mu je sin mrtav".

A o optužnici protiv Stanka Subotića Caneta više ni reći! ■

Ko dobija odlaganjem

PIŠE: MIROSLAV FILIPOVIĆ

Nije sporno da je dvojac Evropa-USA očekivao blaži stav i slabiji otpor Rusije i da je ovo što se dogodilo sa odlaganjem konačnog rešenja Kosova na neki način poraz Zapada i pobjeda Rusije. Ali, veliki drugačije od malih proslavljaju svoje pobjede i boluju svoje poraze. Zapad lako i brzo uči lekcije i ispravlja greške. Evropa i SAD sasvim sigurno neće dozvoliti da im se ponovi greška, a naročito neće Rusiji priznati status ravnopravne i velike sile samo zato što ima jedinu uzdanicu srpske diplomatije, pravo veta. Zato je veoma suvislo pitanje ko u stvari dobija odlaganjem

Iako gotovo svi svetski političari, ali i ljudi zdravog razuma veruju i govore da za rešenje konačnog statusa Kosova ne postoji nikakvo drugačije rešenje osim nezavisnosti, konačan datum proglašenja tog statusa još uvek nije na vidiku. Već nekoliko puta je „sve bilo gotovo“, veoma kompetentni i obavešteni ljudi su javno iznosili datume, Albanci su hladili šampanjac, a srpski dobrovoljci podmazivali oružje, ali, stvar je ponovo odložena. Iako su Srbi novo odlaganje proglasili trijumfom svoje mudre politike, gotovo je bolno koliko smo kao region i kao problem nezanimljivi svetu i Evropi, osim kao mesto novog, potencijalnog krvoprolića i nasilja.

Srbija je danas bezlična i beskičmena politička ispostava Rusije koju pak politički uticaj na Balkanu ne interesuje toliko koliko ekonomska korist. Na zaprepašćenje normalnog dela Srbije, Rusi svoje pravo veta koriste da za što manje pare pokupuju što veći deo Srbije, pre svega energetske resurse i resurse pitaće vode.

Srbija, a *propos* Kosova nastoji da kupi vreme, ali ne bilo koje vreme. Srbiju ne interesuju meseci, pa čak ni neki mali broj godina. Plan Srbije je da stvar sa konačnim statusom Kosova odugovlači ako može i decenijama. Zato Srbi, uz podršku Rusa traže da se novi

pregovori ne ograničavaju vremenski. To znači da će oni, ako se bude pitala Srbija, trajati večno, ili bar onoliko koliko traje borba palestinskog naroda za svoju državu na „svetoj zemlji“.

Koštica je na političkoj sceni izgleda veštiji igrač nego što je iko mislio. Njegova sposobnost da obrlati moćne političare na Zapadu je fascinantna i ta njegova sposobnost je hit u Srbiji. Srbi se čak pitaju, kud bi nam bio kraj sa ovakvim premijerom da smo neka veća sila, ali da bar imamo nešto malo oružja i vojske.

Da je kosovsko pitanje već rešeno, mnogi problemi bi ostali iza nas. Iako Beograd plaši međunarodnu zajednicu strašnim nemirima i nasiljem do kog bi došlo u slušaju proglašavanja nezavisnosti, u Srbiji i regionu dogodilo bi se isto ono strašno nasilje koje se dogodilo kada je otišla Crna Gora. Ali zato prostor koji im je međunarodna zajednica ostavila, srpski nacionalisti veoma dobro koriste. U Beogradu se sve češće govori da Srbija i Srbi nemaju šta da traže i ne treba ništa da traže u dekadentnoj Evropi već da je budućnost Srbije pre svega u antiglobalističkoj alijansi Rusije i Belorusije, Kine i Narodne Republike Koreje, uz podršku nekoliko afričkih i južnoameričkih država. „Pretnja globalističke alijanse je realna i sasvim osnovana - kaže se - a temelji se na činjenici da se, posle raspada SSSR i ukidanja Varšavskog pakta, NATO transformisao u neprikosnovenu militantnu organizaciju čija je glavna namena osvajanje tuđih teritorija, zarad jačanja sopstvenih interesa i ostvarivanja liderske pozicije svetskih razmera.“

Sve žešći otpor ulasku Srbije u NATO nije neozbiljna stvar. Govori se da su nadležne službe obavestile nadležne političare da je u Srbiji u toku žestoka kampanja za „osvajanje Srbije“ i njeno vraćanje korenima, ustvari, vraćanje Srbije čuvarima mita o nebeskoj Srbiji koja se samo permanentnim ratom i stradanjem može održati i postojati. Navodno su srpski nacionalisti već prežalili Kosovo kome nema pomoći i da je njihov zadatak osvajanje vlasti u Srbiji i njeno „učlanjavanje“ u pomenutu antiglobalističku alijansu.

Naravno da je takav plan još u ranoj fazi dobio podršku „Velikog brata“ koji se potrudio da ohrabri tvorce i apologete vraćanja Srbije korenima. Govori se da ruski uticaj ide po dva kanala: jedan ide direktno preko premijera, a drugi preko bratskih crkava.

Ono čime je svet zaprepašćen je potpuno odsustvo bilo kakve reakcije predsednika Tadića na antinativske izjave važnih srpskih političara. U diplomatskim krugovima u Beogradu se govori da su sve od predsednika Tadića očekivali, osim da ne reaguje na javno osporavanje politike koja je dogovorena i utvrđena kao politika države čiji je on predsednik.

Rusija je danas u položaju čoveka koji vlada situacijom samo zato što ima pušku i u njoj samo jedan metak. Rusija će vladati situacijom i kosovskim problemom dok god ne ispalili taj jedan jedini metak

koji se zove pravo veta u Savetu bezbednosti. Evropa se boji tog jednog metka, iako ne može da nanese nikome nikakvu štetu. Bilo koji predsednik mesne zajednice u Srbiji zna da čoveku koji ima samo jedan metak što pre treba da ga upotrebi. Kad ga ispali, on je gotov, lako će ga savladati. Ali, to što znaju palanački berberi, ne znaju učeni zapadni političari. Oni odugovlače sa onim što je neminovno i dozvoljavaju da se u Srbiji rađaju opasne nade i besne uzbune.

Rusija uspeva u onome što je malo ko verovao. Postaje nezaobilazna sila u rešavanju svetskih dilema, iako za to nema pokriće u svojoj objektivnoj snazi, osim vojnoj, naravno. Rusija je u tome uspela zato što na svetskoj diplomatskoj sceni danas nema osobe na važnom mestu koja je dovoljno odlučna i dovoljno politički drska kao predsetnik Putin. Poslednja osoba u zapadnom svetu koja je imala takve osobine bila je Medlin Olbrajt. Da je ona danas američki državni sekretar, Kosovo bi odavno bilo nezavisno, a Srbija, Evropa i svet odavno skinuli sa vrata taj težak kamen. Ovako, sterilni evropski političari u saradnji sa nezainteresovanim američkim političarima „čekaju da se stvari same dese“.

Rusija nastoji da se vrati u igru i Srbija je jedina zemlja u Evropi preko koje to može. Pri tome, Rusiju ne interesuje nekakav dobitak, iako će sigurno biti nečega od privatizacije javnih preduzeća, ili velikih sistema metalske industrije. Rusiju primarno interesuje pokazivanje mišića i dokazivanje da bez nje nije moguće rešenje nijednog važnog svetskog problema, kao što je iranska nuklearna pretnja, ili pak regionalnog i beznačajnog problema kao što je Kosovo.

Stara Evropa je već toliko puta do sada pokazala da ne ume da se bori sa dugotrajnim i upornim sukobima na svojoj teritoriji. Tako je i sada sa Kosovom, jer Evropa nastoji da sa kosovskim pitanjem postupa na ukorenjeno evropski način - da u suočavanju sa teškim pitanjima koja prate visoke emocije ne preduzima ništa i čeka da vreme razreši problem. Evropa sve više smatra da je vreme da prestanemo sa traženjem rešenja sukoba i počnemo da razmišljamo o upravljanju sukobom.

Evropa je podeljena. Postoje zemlje koje bi sutra priznale nezavisnost Kosova i koje su to jasno stavile do znanja kosovskim zvaničnicima, ali postoje i zemlje koje se tome oštro protive. Evropska unija ima jednu gotovo svetu misiju (V. Montgomeri), a to je održanje jedinstva unutar unije. Evropi se ne žuri. Ona, spokojna i bogata, za sada odbija, s vremena na vreme žestoke nalete Amerike za jednostranim proglašavanjem nezavisnosti Kosova. Istovremeno ključni međunarodni igrači u okviru Evropske unije procenjuju šta je ozbiljnija pretnja dugoročnom miru i stabilnosti u regionu: priznanje nezavisnosti Kosova van Saveta bezbednosti UN, ili svesno blokiranje nezavisnosti i izazivanje gneva kosovskih Albanaca.

Drugim rečima, ne treba od Evrope očekivati nikakvo, a naročito ne brzo i mudro rešenje kosovskog pitanja.

Evropa zna da je ona je ta koja će, kad se sve završi, imati nezahvalan, mukotrpan i dugotrajan posao rešavanja ekonomskih pitanja i demokratskih i bezbednosnih izazova na Kosovu. I upravo je to glavni, ako ne i jedini argument koji uporno nabija na nos Americi. Ono što Evropa ne shvata to je strašan i dramatičan emocionalni naboj na Kosovu koji možda može da se kontroliše spolja, ali možda i ne.

Amerika zna da ne sme da dozvoli da Rusija iz kosovske krize izađe kao pobednik. Jedan američki diplomata nezvanično kaže da Bela kuća ima izričit stav da se Rusiji ne sme dozvoliti da bilo šta u vezi sa Kosovom bude po njenom. „Ako joj sada dozvolimo da nas dugo vuče za nos, neće biti dobro, jer ko će posle toga zaustaviti Ruse. Rusi će verovatno za koju deceniju biti velika sila, ali sada to nisu. Na žalost Evropa ima svoje strahove...“

Nije ni malo sporno da je dvojac Evropa-USA očekivao blaži stav i slabiji otpor Rusije i da je ovo što se dogodilo sa odlaganjem konačnog rešenja Kosova na neki način poraz Zapada i pobeda Rusije. Ali, veliki drugačije od malih proslavljaju svoje pobede i boluju svoje poraze. Zato je veoma suvislo pitanje kome više treba odlaganje i ko u stvari dobija odlaganjem? Zapad lako i brzo uči lekcije i ispravlja greške. Evropa i SAD sasvim sigurno neće dozvoliti da im se ponovi greška, a naročito neće Rusiji priznati status ravnopravne i velike sile samo zato što ima jedinu uzdanicu srpske diplomatije, da citiramo jednog zapadnog analitičara, „pišljivi veto“.

Ja zato pretpostavljam da će se pitanje konačnog statusa Kosova rešiti jednom iznenadnom, gotovo tajnom sednicom kosovskog parlamenta na kojoj će biti proklamovana i proglašena nezavisnost koju će u narednih nekoliko sati priznati dovoljan broj zemalja i tako je učiniti legitimnom. Tog momenta će ona puška sa onim jednim metkom biti beskorisna kao i vojnik u rubaški koji je bude nosio i njom pretio. Naravno, to će Evropi i velikim silama doneti nove tenzije i nove probleme. Ali, navikli su oni na to pa će se sa tim nekako izboriti i pomiriti. Ta noćna sednica će jadnoj Srbiji doneti konačni mir i spokoj pa će njeni političari najzad moći da se posvete rešavanju glupih i dosadnih problema kao što su posao, hleb, čast, pa, i sloboda i ljudski život. ■

Antiliberalna perestrojka i novi populizam

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

Relativni neuspeh odcenelih demokratskih revolucija, koje su pripale smiraju «trećeg talasa», doprineo je smirivanju entuzijazma koji je, krajem osamdestih i početkom devedesetih, najavljivao liberalizaciju svetske politike. Imanuel Valerštajn smatra da je upravo tada okončana liberalna epoha prethodna dva stoleća evropske i atlantske istorije. Fransis Fukujama je najavio «kraj istorije» kao postepeni globalni trijumf liberalne demokratije i njene civilizacije. Semjuel Hantington je bio oprezniji, ukazujući na ograničenja u uzajamnom prožimanju kultura i otpore globalnim težnjama koji će uslediti. Zaista, pojava novog populizma i socijalizma, nastala je iz vitalnosti tradicionalnih elita i dominantne utopije države blagostanja, socijalne pravde, demagogije jednakosti i političkog inkluzivizma. Mada liberalne demokratije, tamo gde su se razvile, nigde nisu osporene, i nisu zabeleženi njihovi međusobni sukobi, populizam je počeo da se promalja na samim njihovim obodima: prema Evropskoj uniji, u Rusiji i njenim postsovjetskim satelitima, ili kao odjek američke dominacije i prodora korporativnog postkapitalizma u Latinskoj Americi. Novi populizmi dobili su izrazita obeležja nacionalizma, idejnog i emotivnog pokretača otpora globalizmu i emancipacije kolektivističkih vrednosti.

Ako navedena održivost liberalne demokratije, tamo gde je prihvaćena, uliva optimizam, njeni politički dometi ukazali su na povremena kolebanja pred izazovima prevazilaženja prošlosti, koje ponekad zahteva duži vremenski tok. Socijalistička reakcija je, u EU, zasad malo verovatna, i na to ukazuje prilagođavanje socijalne demokratije globalizmu. Liberalna demokratija se izgrađivala tamo gde su levičari bili fleksibilni i istorijski odgovorni. Felipe Gonsales je, u tri puna mandata, izveo Španiju iz međurazdoblja frankističke inercije i otvorio je novom vremenu. Nastavak istog puta je potom, od polovine devedestih, možda paradoksalno, pripao narednoj, postfrankističkoj političkoj generaciji koja je dodatno ubrzala ekonomski razvoj i dubinsku

društvenu emancipaciju svih sloboda i tolerancije. Takođe polovinom devedesetih, mađarski i poljski bivši komunisti su povelili svoje zemlje «natrag Evropi», okončavši sve važne integracione procese. Ali su se liberalne demokratije ipak zaustavile na granicama dometa rane moderne evropske racionalističke i prosvetiteljske kulture. Nova kolektivistička reakcija, od Venecuele, Perua i Argentine, do Filipina i Kazahstana, postala je proces dovoljno uverljiv da je izazvao zabrinutost i pesimistička predviđanja, naročito pod utiskom autoritarnih političkih težnji zasnovanih na populizmu i pritiscima na ljudska prava (Ferid Zakarija).

Globalni populizam se zasniva na dve osnovne pretpostavke, nacionalizmu i tranzicionom posrtanju. Relativizacija granica i otvaranje tržišta - uslovi savremene demokratizacije - postali su pretnja tradicionalnim elitama i novim oligarhijama. Etnički sukobi, do kojih nije mogao dopreti izazov liberalizma, ili ih nije naročito impresionirao, obično su u sebi nosili i antitržišnu demagogiju. Prvi demokratski koraci, poput slobodnih izbora, otvarali su nedoumice prošlosti umesto jasne perspektive budućnosti. Pojavile su se i pretpostavke da bi stare autokratije, vezane za demokratski svet u spoljnoj i ekonomskoj politici, da nisu nestale, bile pouzdaniji oslonac razvoja koji bi, prema tradicionalnim teorijama modernizacije, trebalo da prethodi uspešnoj demokratizaciji. Takav pesimizam ukazuje i na zabrinjavajući ishod Bušove administracije koja je SAD, time i vrednosti liberalne demokratije, ostatku sveta činila sve manje prihvatljivim, naročito u spoljnoj politici. SAD su se zatekle na najnižoj tački popularnosti u čitavoj istoriji. U samom američkom društvu, borba protiv terorizma i uticaj neokonzervativizma osporili su neka od stečenih ljudskih prava i građanskih sloboda. Izvoz demokratije na Bliski i Srednji istok dobio je odgovor u probuđenom etničkom i verskom tribalizmu, i, naročito, uspehu islamista u Egiptu, Iraku, Libanu i Palestini.

Autokratije se pogrešno vezuju za čvrstinu reda i poretka. One su neposredno suprotstavljene načelima i stvarnosti vladavine zakona i zaokružene, dovršene države. Vladavina zakona je, između ostalog, institucionalni okvir slobodnog i stabilnog tržišta koje ugrožava monopole i domete autokratskih ovlašćenja. Srećan usud, pojava prosvetljenog autokrate, obično se ne događa. Autokratija nudi samo dugoročnu neizvesnost, i društvenoj osnovici, i povlašćenim elitama koje zastupa. Ruski istoričar Roj Medvedev je u svojoj udvoričkoj studiji o Putinu (*Četiri godine u Kremlju*, 2004) pokušao da ukaže na suprotno, prebacujući da su liberalne reforme «većinu stanovništva dovele do siromaštva, a mnoge i do potpune bede». Mada u Rusiji, u prethodnom razdoblju, do 2000, nije bilo «liberalnih» reformi, tranzicija je bila uglavnom stihijska i predatorska, a bedu su, do raspada sovjetske imperije, održavala, nekad i proizvodila, naprezanja kolektivističke i planske privrede podređene potrebama hladnog rata i političke represije. Drugim rečima, ako je sovjetski režim bio nezainteresovan za materijalno blagostanje, Putin je ostao neosetljiv na potrebe društva da napusti začaran

krug beskrajne matrice političke samovolje. Medvedev se nije upustio u pretresanje istorijskog kontinuiteta, niti ponudio uverljiva objašnjenja ruske svakodnevice, izolovanosti, alkoholizma, dominacije elita, sprege države sa crkvom, ili odnosa prema etničkim i verskim separatizmima. Socijalna i ekonomska politika ostale su izvan domašaja vladavine zakona. Tržište je autarhično. Nakon prvog talasa obračuna sa oligarsima, pošteđeni su oni s kojima su verovatno postignuti određeni dogovori, i marginalizovani svi politički rivali. Umesto nove administracije, pojavile su se nove privilegovane grupe ili čitavi sektori društva. Izuzetan godišnji rast ukupnog nacionalnog dohotka, zasnovan na eksploataciji energenata, ne prate unapređenje ljudskih prava i građanskih sloboda, subordinacija političke moći vladavini zakona, ili nezavisnost sudstva (istovetan je slučaj uspešnih dalekoistočnih ekonomija poput kineske ili vijetnamske). Korupcija je vezana za domen nereformisane, autoritarne države koja, umesto zakona, preuzima instrumente tržišta. Pitanje je da li razvoj obavezno prethodi demokratiji.

Vladavina zakona bila je jedan od glasno iskazanih Putinovih prioriteta kad je 2000. došao na vlast. Potom se učvrstio pritiscima državnog aparata na političke protivnike, nastavkom umnožavanja netransparentne bezbednosne strukture, politički zasnovanim klijentelizmom i uplitanjem u rad pravosuđa. Potisnuta je sloboda medija, umanjena tolerancija političke opozicije, a izborni sistem prilagođen kontinuitetu neograničene autoritarne moći.

Autoritarni poredak počiva na nedovršenoj državi. Liberalna demokratija je ponekad umela da potcenjuje ulogu efikasne države. «Treći talas demokratizacije» obrušio se na centralizovanu i represivnu državu, ali lišenu svojih neophodnih kapaciteta. Demokratizacija se, međutim, pokazala neodvojivom od uporedne izgradnje funkcionalnih kapaciteta i održivog pluralističkog političkog razvoja. Na samoj ivici provalije, na čijem su dnu pretili aveti prošlosti, bila su iskušenja korupcije. Poput vladavine zakona, efikasna državna birokratija bila je, kako se ispostavilo, neohodna da bi iznela ulogu moderne države kao institucionalne osnove razvoja i sloboda. Zahvaljujući svojoj političkoj autonomiji, dovršena i efikasna država je konkurent autoritarnoj moći i ličnoj vladavini. Nove autokratije su načela liberalne demokratije izazvale, između ostalog, kontinuitetom, koji se prikrio bučnim populizmom, zloupotreba države kao izvora korupcije odane klijentele i sredstva progona političkih protivnika.

Za razliku od autokratija u kojima oligarhije sputavaju samostalnost i usmeravaju delotvornost države, u liberalnim demokratijama ne postoje napetosti u odnosima države i vlade. Upravo su liberalne demokratije, mada načelno sklone potiskivaju države iz ekonomije, javnog života, nekad i kulture, obrazovanja i zdravstvene zaštite, istovremeno izgrađene, dovršene i efikasne administracije.

Nove autokratije, nastale sa one strane krajnjih domašaja «trećeg talasa», relativizovale su i ideju

o izornoj vladavini, kao demokratskoj, i njenom legitimitetu. Izborni procesi nisu uspevali da u svakom slučaju obezbede mehanizme demokratske odgovornosti. Ishodišta totalitarizma, pre svga u nacionalizmu i populizmu, učinila su samu izbornu volju konfuoznom, nekad i protivrečnom. Izborni procesi ostajali su u senci nasleđenog političkog mentaliteta i njegovih običaja, kolektivističkim predrasudama, samoviktimizacijom i ksenofobijom, i opsednutošću socijalnom redistribucijom. Nove autoritarne vladavine u bivšem Sovjetskom Savezu, Latinskoj Americi, Africi i na Bliskom istoku nastale su nakon izbornih procesa koji su, pošto bi takve posledice usledile, ukazivali na sklonost biračkog tela da se izjašnjava suprotno svojim svakodnevnim i dugoročnim potrebama.

Na isti način je paradoksalna podrška liberalnih demokratija autoritarnim liderima, tamo gde se smatralo da bi njihovo pomeranje izazvalo neželjene tektonske poremećaje (Indonezija), ili su, nakon napuštanja hladnoratovske paradigme, ostajale uzdržane, konačno i nemoćne (Rusija). Nakon pritisaka Bušove administracije na arapske zemlje, da se održe izbori, na vlast su došli islamisti (Palestina, Egipat, Liban). U istom smislu se zapadna podrška antiautoritarnoj opoziciji razumevala kao pritisak na domaći nacionalizam, i doprinosila je pobedama, u nekoliko izbornih ciklusa, autokratskih ličnosti koje su zastupale populističku politiku. Na izborima su se, zapravo, ponavljala opredeljenja u smislu nastavka lične i partijske diktature (Lukašenko u Belorusiji, Milošević u Srbiji). Autokratske vladavine i diktature su, umesto liberalne demokratije, ostajale kao posledica, uporedo sa unutrašnjim činocima, američkih intervencija (Panama, Avganistan, Irak), ili dugotrajnog prisustva UN u nastojanju okončanja etničkih, verskih ili građanskih ratova, u postkonfliktnom procesu i obnovi (Kamboža, Mozambik, Bosna, Kosovo).

U svakom slučaju, demokratska tranzicija vezana je za dostignuti stepen ekonomskog razvoja i koncentraciju izvora nacionalnog bogatstva. Liberalna demokratija uspeva u bogatijim ekonomijama, naročito ukoliko nisu vezane za visoko koncentrisane izvore (poput nafte i rudnog bogatstva); politički pluralizam vezan je za ekonomski pluralizam i odgovarajuće slobode. Demokratizaciju ometa nepostojanje opšteg koncenzusa. Ona trpi od tiranije identiteta, od etničkih, verskih, plemenskih, klanovskih ili rasnih podela i sukoba. Liberalnoj demokratiji potrebni su i vreme i prostor: dragoceno je istorijsko iskustvo u političkom pluralizmu, blagotvorno je regionalno demokratsko okruženje. Mada je mnoštvo primera koji protivreče činocima koji se mogu učiniti krutim i determinističkim. Neke demokratije razvijale su se i na osnovama koncentrisanih izvora nacionalnog bogatstva (Norveška), ili su uspele da prevaziđu unutrašnje etničke podele (Švajcarska, Kanada, Belgija). Teoretičari navode i primere demokratija u Latinskoj Americi, Africi i Aziji nastalih u siromašnim sredinama.

Autokratije se, najzad, jasno izjašnjavaju u spoljnoj politici, podržavajući autokratske tendencije i

kolektivističke identitete, umesto individualnih prava i sloboda. Autokratski sistemi prilagođeni su samo sličnim sistemima, pokazujući malu fleksibilnost. Nemaju osećaj za ulogu civilnog sektora u izgradnji administracije i demokratizaciji društva. U tom smislu je globalno pogoršanje nastupilo nakon 11. septembra 2001. Dok se Klintonova administracija bavila promovisanjem demokratije, naredna, Bušova administracija saterana je u tesnac potreba «borbe protiv terorizma», koja je bezbednosne prioritete približila demokratskim. Tiranija je postajala izazov samo ako je neposredno ugrožavala američku ili globalnu bezbednost. Uporedo s tim, demokratski eksperimenti propadali su u nedostatku istorijskih ili ekonomskih pogodnosti.

U Srbiji je antiliberalna, time i antidemokratska politika, koja ponovo otkriva autoritarne težnje, potvrđena, nakon 2000, u dva izborna ciklusa, 2003. i 2007. Liberalna demokratija se u Srbiji sudarila sa opstrukcijom demokratske tranzicije, s neformalnim savezom tradicionalnih elita, represivnog državnog aparata i učesnika u imovinskoj tranziciji zainteresovanih za zatvoreno, autarhično i monopolizovano tržište koje su u stanju da održavaju, opirući se globalnoj ekonomiji, autoritarna vlast i nedovršena, koruptivna država. Autoritarna politika je oslonce našla u populističkoj retorici i obnovi nacionalizma sa izrazitim rasističkim, pseudokulturnim i ksenofobičnim svojstvima. Oslonac na Rusiju u spoljnoj politici, autoritarne političke strukture, nije slučajna, niti isključivo vezan za kosovsko pitanje. Nekada model koji je poslužio Srbiji da rastura drugu Jugoslaviju, Rusija je postala obrazac nove autoritarne politike. Jedino je, umesto jedinstvene ličnosti, autoritarni simbol postalo političko trojstvo premijera koji je koncentrisao stvarnu vlast, predsednika Republike koji sve teže prikriva da je demokratski placebo, i šefa najveće partije, sistemski vezane za opozicionu ulogu u destrukciji liberalne i demokratske politike.

Zvanična platforma autoritarne Srbije ukazuje samo na prividan diskontinuitet sa totalitarizmom. Bez obzira što su u razdoblju koje je prethodilo rasturanju Jugoslavije, postojale nedvosmislene reformske i demokratske težnje u ondašnjem partijskom i državnom vrhu. Na isti način su arhitekta autoritarne Rusije tvrdile da komunista više nema u vladi, dok su njihova mesta zauzeli neonacionalisti sa istovetnim odnosom prema državi kao apsolutnim vlasnikom, ili kontrolorom prirodnih resursa koji su, u nedostatku tržišnih reformi i investicija, ostali jedini razvojni potencijal. Uplitanje izvršne vlasti u proces privatizacije u Rusiji i u Srbiji je, uporedo, doveo do stasavanja finansijskih oligarha koji su veze s neonacionalistima u vlasti, iz kojih su potekli, i dalje negovali kao institucionalni okvir korupcije i monopola. Sprega vlasti i oligarha dodatno je učvršćena obračunima s pojedinim oligarhijskim korporacijama kao jasnom opominjućom porukom svima ostalim.

Ako je autoritarni poredak u Rusiji izazov nastavku proširenja EU i rasprostiranja njenih vrednosti, možda i najava svršetka kratke jednočinke unipolarnog sveta koji

je nastao nakon sloma sovjetske imperije, autoritarna Srbija je, u dimenzijama svoje stvarne važnosti i uticaja, ponovo pretnja regionalnoj stabilnosti i integracijama. Svojom kosovskom politikom Srbija odlaže svršetak jugoslovenske dezintegracije koju je pokrenula prethodna autoritarna generacija, dve decenije ranije, i izgradnju novih odnosa koji bi regionalne i evropske integracije postavili na ravnopravne odnose lišene opterećenja totalitarne i nacionalističke prošlosti. Suprotstavljajući se, zvanično, albanskom separatizmu, ta politika podstiče albanske separatizme u Makedoniji i na sopstvenoj teritoriji, manipuliše nacionalizmom u Republici Srpskoj koja je svoje interese vezala za opstanak u Bosni i Hercegovini, proizvodi podozrenje svih svojih suseda. Na isti način zvanična Srbija manipuliše, u spoljnoj politici, podrškom Rusije. Više nego izbegavanje za nju nezgodnog predsedana, kakva bi bila kosovska nezavisnost od Srbije, Rusiji odgovara opstrukcija u Savetu bezbednosti i kosovska metastaza, kao simptom spremnosti liberalnih demokratija da spoljnopolitičko partnerstvo i dalje postavljaju na osnovama jednakosti sa autoritarnim i totalitarnim režimima. Time Rusija takođe iskušava spremnost i sposobnost EU da vodi aktivnu i delotvornu susedsku politiku prema partnerima s kojima pregovara u procesu pridruživanja, i pacifikuje krize, poput kosovske, na teritorijama za koje smatra da bi mogle ostati partnerske, na osnovu obostranih potreba. Ako je nerazumevanje u bilateralnim pregovorima ukazalo da bi samo demokratska Rusija mogla da postane pouzdan partner SAD u spoljnoj politici i biznisu, ista pretpostavka vredi i za odnos Rusije prema mladim demokratijama na njenim teritorijalnim obodima (Ukrajina i Gruzija), kojima je trenutna pretnja, i sopstvenoj bezbednosti koju iskušavaju terorizam i separatizmi. Na osnovu analogije se može pretpostaviti da će i autoritarna Srbija, u odnosima sa EU, kao institucionalna praznina ili prepreka, svejedno, nastaviti da generiše krize koje se neće osećati samo u njenoj unutrašnjoj politici, naročito u kontekstu evropskih integracija i regionalne bezbednosti. ■

Srpska elita i Bosna

PIŠE: SONJA BISERKO

U svom izlaganju pokušaću da pokažem ulogu srpske elite u stvaranju srpskog nacionalnog projekta, njegovoj odbrani i nastavku u novom kontekstu, drugim sredstvima.

Od samog osnivanja moderne srpske države u XIX veku, posebno nakon Berlinskog kongresa (1876), Bosna je bila percipirana kao teritorija koja rešava sve frustracije srpske elite, nezadovoljne granicama. Naime, srpska elita već tada definiše cilj da Srbija dobije izlaz na more i samim tim proširi svoj životni prostor što jedino može uključivanjem Bosne u svoje granice. Čak se polazi i od toga da se to "mora rešiti silom", jer je Srbija bez mora "bez ekonomskog daha, bez pluća".¹

Kasnije, ujedinjenjem jušnoslovenskih naroda u jednu državu - Jugoslaviju, ciljevi srpske elite su manje-više bili ostvareni. Srpska elita je na Jugoslaviju gledala kao na svoju zemlju, odnosno kao na proširenu Srbiju. U takvoj percepciji Jugoslavije ogleđa se i ceo nesporazum srpske elite sa drugim jugoslovenskim elitama koje su takodje, imale svoje poglede na državno uređenje Jugoslavije. Ta se tenzija završila raspadom Jugoslavije. Srpska elita je po cenu rata išla na ostvarenje svog devetnaestovekovnog sna, pa je Bosna opet dobila ključno mesto. Pohod na Bosnu krajem XX veka završio se genocidom.

Govoriti o srpskoj genocidnoj politici u Bosni na pravi način nije moguće bez uvida u ambijent u kome je takva politika bila moguća. Mnogo pre početka kampanje genocida u Bosni, islamski fundamentalizam je proglašen za opasnost po opstanak Jugoslavije. Srbija je rat protiv Jugoslavije počela sa tezom o *islamskom fundamentalizmu* i time je opravdavala svoju agresiju na Bosnu i na Kosovo. Isticalo se da je "delatnost islamskog fundamentalizma najznačajnija opasnost po Jugoslaviju, mnogo značajnija od one na kojoj se više insistira, od srpsko-hrvatskih odnosa". Upozorava se da se u „BiH sprovodi politika revitalizacije osmanlijske istorije“ i da se „pod plaštom afirmacije Muslimana u Jugoslaviji proturaju i teze koje su u suštini islamski fundamentalizam“, te da je „teško povući liniju razlikovanja između etničke afirmacije Muslimana i onoga što čini islamsku religioznost.“² Posebna pažnja se posvećuje demografskom stanju muslimana u bivšoj Jugoslaviji, pa se iznose podaci o njihovoj brojčanoj nadmoći i opasnosti da u kratkom vremenskom periodu postanu većinsko stanovništvo na Balkanu. Implicira se da se kroz demografski inženjering džihadski ciljevi sprovode mnogo efikasnije, pa su, na primer, Sandžak, Kosovo i zapadna Makedonija gotovo etnički čisti, a prema nekim procenama, i u Bosni Muslimani predstavljaju već više od polovine ukupnog stanovništva, što na Balkanu nije bio slučaj ni u XIX veku, za vreme Osmanskog carstva.³ Promovišući ovakve teze kroz medije, Beograd je pripremao „moralnu atmosferu“ za kasniji obračun sa muslimanskom populacijom i Bosni i na Kosovo.

Memorandum SANU je u suštini samo preuzeo parametre srpskog nacionalnog programa s kraja XIX i s početka XX veka, kada se tražilo "oslobođenje i ujedinjenje svih Srba i obrazovanje srpske nacionalne i državne zajednice na celoj srpskoj nacionalnoj teritoriji". U tom smislu *Memorandum* je postavio sva ključna pitanja relevantna za ostvarivanje nacionalnog programa. Ključno pitanje su bile granice, u slučaju da se jugoslovenski narodi ne dogovore oko nove jugoslovenske formule. Granice su postale glavna tema javnih debata. Drugo pitanje koje ulazi u javni diskurs je navodni islamski fundamentalizam (imaju se u vidu jugoslovenski muslimani Bošnjaci i Albanci). Bošnjaci u *Memorandumu* istina, nisu bili posebno apostrofirani, jer se očekivalo da Bosna u slučaju raspada "velike Jugoslavije" ostane u zajednici sa Srbijom, Crnom Gorom i Makedonijom.

Glavni ideolog obnovljenog nacionalnog projekta, Dobrica Ćosić i krug oko njega, "nikad nije priznao avnojevske granice" republika u komunističkoj jugoslovenskoj federaciji. On se zalagao za "plebiscit, sa pravom na samoopredeljenje naroda", a ne republika, jer avnojevske granice su "komunističke, provizorne, jer su nezasnovane (sem Slovenije), ni etnički, ni geopolitički, ni ekonomski, ni komunikaciono". Zalagao se za "demokratski princip samoopredeljenja i mirnog razlaza". Ista prava je tražio za Srbe u Hrvatskoj i bio je spreman, kako sam kaže, da "ista prava da i Šiptarima na Kosovu", jer taj princip je za njega univerzalan. Već ovakvo formulisanje prava na samoopredeljenje nosilo je u sebi klicu sukoba, jer, po tom shvatanju, Srbi su, osim svoje matične države Srbije, još u pet slučajeva imali pravo na samoopredeljenje - u Hrvatskoj, BiH, Crnoj Gori, na Kosovu i u Makedoniji. Kao glavni argument za pravo Srba na redefinisane granice, iznosi se teza da je Srbija tokom Prvog svetskog rata mogla da bira između velike Srbije, koja bi obuhvatila gotovo sve Srbe na Balkanskom poluostrvu, što je bilo zajamčeno Londonskim ugovorom saveznika iz 1915. godine (koji nikada i nije bio potpisan), i zajedničke države južnih Slovena, u kojoj bi se osim Srba, našli i Hrvati i Slovenci.⁴

Memorandum je samo obelodanio pripreme koje su već bile u toku u kojima je učestvovao najveći deo srpske elite. Akademici koji su pisali *Memorandum*, Udruženje književnika, i druge eminentne ličnosti kulturnog i javnog života, postaju promoteri memorandumskega programa. Istoričari dobijaju najznačajnije mesto u interpretaciji svih tema koje se otvaraju. Njihov zadatak je bio da kroz dobro osmišljenu dehumanizaciju tzv. neprijatelja, dojučerašnjih komšija, stvore preduslove za njihovu destrukciju. Hrvati su pominjani isključivo kao *ustase*, a Muslimani kao *balije*. Istovremeno se sugeriše da je "život u svakoj multinacionalnoj i multireligijskoj zajednici politički i psihološki vrlo komplikovan i naporan, pogotovo ako nacionalnost i konfesionalnost nisu samo u okviru ljudskih i građanskih prava". Takodje se kaže da je "Jugoslavija višenacionalna država bez jedinstvene, dobrovoljno prihvaćene, istorijski vitalne i trajne idejne kohezije osnove". Ćosićev stav o Jugoslaviji kao neodrživoj zajednici datira još od sedamdesetih godina, odnosno od "brionske

Jugoslavije” iz 1974. godine, otkako on upozorava da se suštinski, istorijski uzroci jugoslovenske drame nalaze “u nejedinstvenim motivima i nepovoljnim uslovima ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca u zajedničku državu na samom kraju Prvog svetskog rata,”⁵

Srpski orijentalisti⁶ su imali poseban zadatak, pre svega, zbog toga što su “muslimani bili posebno ranjiva zajednica usled specifičnih geo-političkih prilika, jer je njihov položaj onemogućavao uspostavljanje Velike Srbije”.⁷ Mnogo pre početka rata, autori *Memoranduma* su počeli oblikovati negativne stereotipe o muslimanima kao stranom, inferiornom i opasnom faktorom. Posebna tema je bila njihova brojnost koja preti da potisne srpski narod i pretvori ga u manjinu na vlastitoj teritoriji. Jedan od pisaca *Memoranduma* Miloš Macura, najpoznatiji jugoslovenski demograf, je na *Okruglom stolu o naučnom istraživanju Kosova*, 1988. godine, izneo tezu da “demografski ciljevi, koji se u biti ne razlikuju od onih iz prošlosti, proizilaze očigledno i iz nekih savremenih aspiracija.”⁸ U tom smislu, upozorava se da muslimanski svet, svoj cilj da živi na Alahovoj reči na balkanskom prostoru, može ostvariti samo ako muslimani imaju brojčanu prevlast, tj. snagu za realizaciju tog cilja. Za propagiranje visokog nataliteta, kaže se, koristi se vera, jer se kao verska obaveza nalaže da imaju što više dece. Ukazuje se na to da svetski islamski planeri imaju zadatak islamizacije čitave Srbije, ali samo kao prvi korak ka prodoru u Evropu.⁹

Doduše, u kampanji protiv Muslimana, koja se intenzivirala devedesetih, Muslimani se upozoravaju da će se svako njihovo “stvaranje koalicije sa ustaškom Hrvatskom i ustaškim partijama u BiH, kako bi na papiru dobili prevlast nad Herceg Bosnom, smatrati nelegalnim i objavom rata celom srpstvu”.¹⁰ Ali isto tako se upozoravaju da, “ovdje nikada više neće biti mjesta za Tursku, za Aziju.”¹¹ Ističe se da su “Muslimani genetski kvaran narod koji je prešao u islam, i sada se, naravno, iz generacije u generaciju taj gen jednostavno kondenzuje. Postaje sve gori i gori, izražava se jednostavno, diktira takav način razmišljanja i ponašanja. To je u genima već usadjeno”.¹² U javnim nastupima prominentnih lidera i intelektualca, rat i etničko čišćenje propagirani su kao legitimno sredstvo za ostvarivanje opravdanih ciljeva. Biljana Plavšić je zapamćena i po sledećoj izjavi: “Ja bih više volela da potpuno očistimo Istočnu Bosnu od Muslimana. Kada kažem, očistimo, nemojte da me niko uhvati za reč pa da misli da govorim o etničkom čišćenju. Ali, oni su nam jednu sasvim prirodnu pojavu podmetnuli pod taj naziv etničko čišćenje i okvalifikovali to kao ratni zločin”.¹³ Ona je, naravno, polazila od brojčane nadmoćnosti Srba i računala da bosanski rat mogu da dobiju samo Srbi, jer “nas je 12 miliona, pa neka šest miliona strada, ostalih šest miliona će pošteno da živi”. U krugovima Akademije govorilo se da je i Dobrica Ćosić izneo sličnu tezu još 1990. godine kada je, navodno, rekao da je “80.000 srpskih žrtava prihvatljivo za ostvarivanje nacionalnih ciljeva”.

Srpska pravoslavna crkva nikada nije priznala granice Srbije u okviru Jugoslavije posle Drugog svetskog rata. Početkom 1992. godine, kada je crtanje granica bilo u toku, na Saboru SPC je usvojena Deklaracija koja negira

avnojevske granice, dok vladika Atanasije Jevtić ističe da je njihova revizija vitalno pitanje za srpski narod. Nekoliko godina kasnije Sabor apeluje na sve odgovorne da ne priznaju države Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, jer bi time “zvanično bio priznat podređeni status srpskog naroda u odnosu na ostale južnoslovenske narode, uključujući i one novonastale na ideološkoj osnovi, a srpski narod i njegove države – pre svega Srbija i Crna Gora – morale bi preuzeti svu odgovornost za izbijanje rata i za sve njegove strašne posledice. Pravedni i odbrambeni rat srpskog naroda automatski bi bio tretiran kao agresija”.¹⁴ I SPC govori o pritisku naglog fundamentalističkog islama koji je svoje najodanije pristalice našao u potomcima naše poislamljene braće, da bismo na sopstvenom iskustvu gorko osjetili istinitost Njegoševih riječi da je „Poturica gori od Turčina“.¹⁵

Kada je postalo jasno da je opstanak Jugoslavije neodrživ, ili kako kaže Milorad Ekmečić, kada je “gradjanski rat srušio jugoslovensku ideju za koju su se Srbi najupornije i najduže borili”, srpski intelektualci lansiraju drugi cilj – jedinstvo srpskog naroda. I predstavnici SPC podupiru takve ciljeve, a Amfilohije Radović kaže da se “kičmena mozđina tih ujedinjenih zemalja ponovo oblikuje, a to je Srbija, Crna Gora. Zatim, tu spada istočna Hercegovina, jedan dobar dio Bosne i Bosanske krajine, Srpska krajina.”¹⁶

Uoči početka rata u BiH, srpski intelektualci na *Kongresu intelektualaca u Sarajevu*, 30 marat 1992, donose Deklaraciju u kojoj se govori o „što pravednijim razdjeljenjem i razgraničenjem da bi se uklonili razlozi mržnje i ubijanja”, za “jedinstvo Srba”, koje iziskuje “da sve srpske vlasti, tamo gdje ih ima, i sve srpske države, tamo gdje su već uspostavljene, Srpska crkva i srpski intelektualci formulišu i zabilježe minimum nacionalnih interesa Srba koji su u ovom istorijskom trenutku izvan svakog spora i od kojih nigdje i nikad više ne smije biti odstupanja”.¹⁷

Realizaciju srpskog nacionalnog programa od početka nadgleda i odobrava srpska elita okupljenja oko akademika Dobrice Ćosića i Milorada Ekmečića. Dobrica Ćosić je kao predsednik SRJ (1992-1993) i direktno učestvovao u pregovorima o razgraničenju. O tome svedoče i njegove brojne javne izjave iz tog vremena. Uostalom to je bio i jedan od javno deklariranih ciljeva srpske politike.

ZAVRŠNICA PLANA - Prekomponovanje granica, posebno u BiH, nije se moglo obaviti dobrovoljnim preseljavanjem, pa su zato primenjene drastične mere zastrašivanja, proterivanja i masovnog ubijanja Muslimana, kako bi se zamišljene srpske etničke teritorije “oslobodile” i tako priključile Srbiji. Genocid nad Muslimanima se sprovodi sa obrazloženjem da su upravo Muslimani ti koji se pripremaju za genocid nad Srbima. Ističe se da „secesionistička borba bosanskohercegovačkih muslimana za stvaranje muslimanske države dobija impuls najpre iz islamskog načina života, koji sa evropskom civilizacijom nema nikakvih dodirnih tačaka, a potom i preko islamskih centara i islamsko ’fundamentalističkih snaga koje rade na razbijanju nekadašnje SFRJ“. Ovakva teza računa na razumevanje Evrope koja ni sama nije

raščistila svoj odnos prema muslimanima.

Kada je postalo jasno da međunarodni posrednici idu na etničku podelu BiH, srpski ideolozi imali su puno razloga da budu zadovoljni razvojem događaja u Bosni. Srpska vojska u BiH već je bila demoralisana i pretila je opasnost da hrvatsko-muslimanska koalicija dobije na zamahu, pre svega zbog moralne prednosti koju je imala. Politika *appeasement* međunarodne zajednice prema Srbiji dodatno je išla na ruku srpskim ciljevima. Naime, međunarodna zajednica je u to vreme smatrala da je rešenje moguće samo na etničkom principu, odnosno razdvajanjem i podelom, upravo onako kako su srpski ideolozi planirali.

Ćosić je usred rata u BiH bio smenjen, jer je ugrozio poziciju Slobodana Miloševića, ali ni nakon toga nije odustao od svojih ciljeva. Međutim, međunarodna izolacija Slobodana Miloševića je Dobricu Ćosiću dovela u poziciju ključnog sagovornika međunarodne zajednice.¹⁸ Očigledno zbog toga, jer se smatralo da ima određeni uticaj, posebno na bosnaske Srbe. Dobrica Ćosić je u razgovorima uveravao svoje sagovornike u nužnost podela Bosne, jer je bio „ubedjen da raspadom Jugoslavije mora da se raspadne i Bosna”.¹⁹ On ne krije da je u velikoj meri pomagao političko organizovanje Srba u Bosni, da je bio u veoma tesnim odnosima sa Karadžićem kome je, takoreći, naredio da prihvati mesto predsednika SDS. Radovan Karadžić je u međuvremenu postao ključna figura srpskog nacionalnog programa. Sam Ćosić tvrdi da „nije mogao pretpostaviti da će on postati takva figura” i da je on „najdarovitiji srpski političar”. Sumirajući rezultate u Bosni, Ćosić i naknadno ističe da se uvek „zalago za federaciju Bosne i Srbije” i da je „tvrdio da Muslimani imaju sve istorijske razloge da budu sa Srbima”. Time implicira odgovornost Muslimana i Alije Izetbegovića zbog toga što su se opredelili za samostalnu Bosnu.

Na Drugom kongresu srpskih intelektualca u Beogradu (1994), srpski intelektualci su jednoglasno podržali stvaranje srpske etničke države, odnosno ujedinjenje svih Srba. Srbi su ratom realizovali svoje ciljeve. Biljana Plavšić, potpredsednik Republike Srpske, tom prilikom izjavljuje da očekuje podršku srpskih intelektualca ujedinjenju, jer u suprotnom može da „ostavi pogrešan utisak o željama većine srpskog naroda i da razočara naše borbe, koji ne žale svoje živote da bi se ostvario taj vekovni san Srba da žive u jednoj državi i da u njoj ostvaruju svoje svestrane sposobnosti i da stvore jednu demokratsku, naprednu i jedinstvenu srpsku zemlju. Milorad Ekmečić, akademik, tada kaže da je nakon rušenja Jugoslavije „bez naše krivice”, ona sada podređena prioritetu ujedinjenja srpskog naroda u svojoj nacionalnoj državi, barem dok svi svoje rane ne polizemo. Pavle Ivić, akademik, smatra da je rat imao i pozitivne posledice, jer je učvrstio među Srbima svest o potrebi srpskog jedinstva i probudio uspavane energije. Ujedinjenje Srba, ali potpuno, ne samo političko već i privredno, kulturno, jezičko, postalo je ideal naroda koji je shvatio da mu nema opstanka bez oslonca na maticu istočno od Drine. Samo u takvim izuzetnim prilikama bilo je moguće ono što je učinjeno u Republici Srpskoj. Reč je o jedinstvenoj istorijskoj šansi.

Bosanski Srbi nisu bili zadovoljni Dejtonskim sporazumom, međutim, nisu imali mogućnosti da ga ospore. Smatrali su da su delovi srpskog etničkog prostora nepravедno izgubljeni (oko 20 odsto). Nezadovoljstvo Dejtonskim sporazumom je izrazila kompletna Miloševićeva opozicija, pre svega zbog gubljenja određenih delova „srpskih teritorija”. Srpski stratezi su u svojim procenama uvažili međunarodne okolnosti koji će još dugo vremena ometati stvaranje jedinstvene države srpskog naroda. Zato je, po njima, Dejtonski sporazum stvarnost koju treba prihvatiti s time da dugoročni ciljevi i dalje ostanu isti. Ujedinjenje Srbije i Crne Gore i Republike Srpske se odlaže za neko bolje vreme, odnosno kada dodje do promene međunarodne konstelacije, jer „ništa ne stoji na putu da takav cilj bude nedvosmisleno projektovan kao strateški nacionalni interes”.²⁰

Važnost srpskih akademika u ostvarivanju i odbrani srpskog nacionalnog programa, vidi se i po broju akademika, pravnika i istoričara koji su se pojavili pred Haškim sudom u ulozi Miloševićevih svedoka. Da pomenem samo neke od njih: Mihajlo Marković, Čedomir Popov, Kosta Mihajlović, Ratko Marković, Smilja Avramov, Slavenko Terzić, i mnogi drugi. To pokazuje da ni vojni poraz Srbije u ostvarivanju memorandumskih ciljeva, nije doveo do toga da se pisci *Memoranduma* javno povuku s tih pozicija, nego se one još uvek brane.

EPILOG - Srbija i nakon presuda donesenih u Haškom tribunalu, i posebno one pred Međunarodnim sudom pravde o genocidu nad Muslimanima u Bosni, i dalje insistira na tome da je *islamski fundamentalizam* u suštini odgovoran za raspad Jugoslavije. To, naravno, bitno utiče na interpretaciju jugoslovenskih ratova u srbijanskom društvu. Pogotovo zbog kompromisa politike i pravde koji je evidentan u presudi Međunarodnog suda pravde i nedorečene definicije ratnih zbivanja u bivšoj Jugoslaviji. Srbija eksploatiše ambivalentan odnos prema tom fenomenu na Zapadu i, u trenutku kada se kosovsko pitanje rešava kroz međunarodnu agendu, veoma intenzivnom medijskom kampanjom ponovo oživljava tu tezu. Da bi ona bila što ubedljivija beogradske službe su pojavu manjih grupa vehabija iskoristile kao glavni dokaz za „specijalni rat” koji se vodi protiv Srbije. U tom smislu, ponovo se oživljavaju tvrdnje o „obnavljanju šerijatske tradicije i strategije džihada sa ciljem da se stvori islamska država na Balkanu”. Uprkos svim dokazima da projekat velikodržavne ideje, po treći put u XX veku završava u zločinu, srpska elita i dalje održava iluziju o ujedinjenju svih Srba, u konkretnom slučaju, ujedinjenju Srbije sa RS i delom Kosova. Osamostaljivanje Crne Gore bio je veliki udarac za velikosrpski državni projekat, ali se Crna Gora još uvek tretira kao srpska etnička zemlja.

Državna politika Srbije nije se promenila u odnosu na Bosnu nakon odlaska Slobodana Miloševića. Nacionalni stratezi Miloševiću pripisuju velike zasluge, jer je ratom uspeo da markira teritorije koje će nove vlasti „demokratskim putem” i „gandijevskim otporom” vremenom konsolidovati kao srpske etničke teritorije. Sada se primenjuju druga sredstva i u velikoj se meri ona stavljaju u kontekst aktuelnih zbivanja na relaciji

Zapad- islamski svet. Vojislav Koštunica je odmah nakon 5. oktobra 2000. godine jasno stavio do znanja da je "Drina kičma srpskog naroda" i da "nije normalno da srpski gradovi budu u inostranstvu". Prilikom posete Trebinju, Koštunica je hvaljen "ne samo kao prvi predsednik koji je kršten nego i kao prvi koji se prekrstio".²¹ Pobedom Vojislava Koštunice nacionalistički blok po prvi put dobija demokratski legitimitet i podršku međunarodne zajednice. Amalgam komunista i nacionalista se sa porazom Miloševića raspao, pa je ostao samo nacionalizam, koji se razlio i poprimio, između ostalog, jak antikomunistički naboj. Miloševićovo teritorijalno nasleđe je polazna tačka u ostvarivanju dugoročnih strateških ciljeva, onako kako su ih formulisali srpski ideolozi.

Svako malo se upravo iz krugova nacionalnih ideologa pojavi ponuda o rekonponovanju Balkana po etničkim granicama. Tako se Nikola Popović, istoričar i direktor Instituta za savremenu istoriju, zalaže za "etničko rešenje uz primenu prava na vlasništvo zemlje kao načina razgraničenja, kao i razmenom stanovištva po primeru Grčke i Turske posle Prvog svetskog rata". Srpski nacionalisti sada otvoreno govore da je Srbija vodila "rat za srpsku državu", ali da je nevolja Srbije bila u tome "što je, za sada, Zapad bio protiv nastanka srpske države", te da je zato "ostvarivanje srpskog nacionalnog projekta pitanje budućnosti".²²

Milorad Ekmečić, istoričar, koji je imao ključnu ulogu u definisanju Bosne kao srpske zemlje, i danas, povodom objavljivanja knjige „Dugo kretanje između klanja i oranja“, tvrdi da je u raspadu Jugoslavije 1992, muslimanski fundamentalizam imao ključni značaj. On tvrdi da je Stranka demokratske akcije (stranka Alije Izetbegovića) naslednik *Mladih muslimana* iz 1940. Tada je od Hitlera zahtevano da se stvori nezavisna Župa Bosna, sa dolinom Neretve kao izlazom na more. To se dovodi u vezu sa „Islamskom deklaracijom“ Alije Izetbegovića iz 1971, koja, prema Ekmečiću, ima iste ciljeve. Ekmečić zato tvrdi da je američka politika pogrešila kada je „toj grupi i verskoj zajednici iza nje dala zadatak da budu osnov suvereniteta i nezavisne države“.²³

Teza o islamskom fundamentalizmu je obnovljena nakon 11 septembra 2001 godine, kada su SAD podigle tzv. islamistički terorizam na pijedestal „svetskog neprijatelja broj 1 i definirala „rat“ protiv terorizma kao „presudne ideološke borbe 21. stoljeća“. To je privremeno zamaglilo raspravu o njegovim istorijskim, političkim i socijalnim korenima, koji se nalaze, velikim delom, u protivrečnostima, promenama i konfliktima unutar muslimanskog sveta u procesu globalizacije.

Samo mali broj pojedinaca u Srbiji danas otvoreno govori o ulozi srpske elite u definisanju ratnih ciljeva i očuvanju istog plana. Tome na ruku ide i činjenica da se politički zločina prema Bosni nikada nije sudilo. U Haškom sudu do sada niko iz Srbije nije osuđen za ratne zločine u Bosni. Slučaj Šešelj je sansa koju ne bi trebalo propustiti.

Proces stvaranja postjugoslovenskih država još nije završen, bar kada je reč o Kosovu i Bosni. To ostaje akutan problem i izvor potencijalnih tenzija. U takvim situacijama ekstremne ideologije lako postaju aktuelne.

Zato je neophodno naci novi modus, kako bi se nastavilo sa otkrivanjem i osudom generatora takvih ideologija.

Napomene:

- 1 J. Cvijić, *Aneksija BiH i srpski problem*, Beograd 1908.
- 2 Miroljub Jevtić, *Intervju*, 15. septembar 1989.
- 3 *Isto*.
- 4 O tome je govorila prof. Smilja Avramov kao svedok S. Miloševića na sudjenju u Haškom tribunalu.
- 5 *Isto*.
- 6 Istoričari koji su se bavili balkanskim mulsimanima.
- 7 Norman Cigar, "Uloga srpskih orijentalista u opravdavanju genocida nad muslimanima Balkana", Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo i Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2001, str. 21.
- 8 Miloš Macura, "Problem radjanja na Kosovu", *Zbornik Okruglog stola o naučnom istraživanju Kosova*, SANU, Beograd 1988.
- 9 Prof.dr. Miroljub Jevtić, "Turci (opet) žele Srbiju", *Srpska reč*, 19. avgust 1991.
- 10 Vuk Drašković, njegov govor kod Gackog 19. avgusta 1990 godine.
- 11 *Isto*.
- 12 *Svet*, 6. septembar 1993, Biljana Plavšić, jedna od tri vodeća bosanska lidera optuženih za ratne zločine u BiH.
- 13 *Ibid*.
- 14 *Svetigora*, br. 38-39, 1995.
- 15 Dragomir Ubiparipović, sveštenik iz Sarajeva, *Glas crkve*, 19-VII, 1992.
- 16 *Duga*, 18. aprila 1992.
- 17 *Borba*, 30. marta 1992.
- 18 Nijedan značajniji međunarodni posrednik nije zaobišao Dobricu Ćosića prilikom posete Beogradu.
- 19 "Srpsko pitanje danas", Drugi kongres srpskih intelektualaca, Beograd 1995.
- 20 Slobodan Samardžić, član pregovaračkog tima o statusu Kosova, u novoj vladi ministar za Kosovo i Metohiju, "Evropska unija, raspad Jugoslavije i srpski nacionalni interes", *Geopolitička stvarnost Srba*, Institut za geopolitičke studije, Beograd, 1997.
- 21 *Borba*, 3. oktobar 2000.
- 22 *Otađzbina*, br.1. 30. septembra 2002.g.
- 23 Milorad Ekmečić, Nacionalizam sudnjeg dana, *Politika*, 5. maj 2007.

(Reč na Sedmom dvogodišnjem skupu Međunarodne asocijacije naučnika koji se bave genocidom, održanom od 9. do 13. jula 2007. godine u Sarajevu) ■■

Genocid je zločin sistema, ne pojedinca

PIŠE: FLORANCE ARTMAN

Genocid je definisan kao zločin uništavanja neke nacionalne, etničke, rasne ili verske grupe, odnosno, kovanje zavere da se takav zločin poćini. Do genocida, ili masovnog ubijanja – ćija su karakteristika sistematićnost i velike razmere – dolazi posle jednog dugog procesa. Taj proces moće da se prepozna po smišljenim akcijama koje se svaki put sprovode prema određenom obrascu – od politićke doktrine i poruke usmerene ka stvaranju jasne razlike između *njih* i *nas*, do izvršenja krivićnih dela koja predstavljaju ponavljanje destruktivnih i diskriminatorских postupaka. Međutim, nije dovoljno samo idenfikovati te obrasce, pa ćak ni snagu ili snage koje podstiću sprovođenje genocidnog plana. Da spreći ili zaustavi genocid, ili zloćine protiv ćovećnosti moće samo politićka volja sa strane.

Ta volja mora da bude spoljna zato što ųrtve nikada neće imati snage da pravilno reaguju, budući da se prvi korak genocida sastoji upravo u dehumanizaciji obelećnih grupa kojima se oduzimaju sva prava, ukljućujući i pravo na ųivot.

Ona mora da bude i politićka, stoga što je genocid, sam po sebi politika. Genocid i zloćini protiv ćovećnosti jesu zloćini sistema, a ne pojedinaca, uprkos tome što je za ostvarivanje ciljeva neophodno ućeće brojnih pojedinaca. Samo najviše vlasti, ćesto najviše drųavne vlasti, mogu efikasno da instrumentalizuju mrųnju koristeći orkestriranu kampanju koja prethodi izvršenju zloćina, kao što samo one mogu da ljudima obezbede sredstva i da ih organizuju tako da se mrųnja pretoći u akcije i da temeljno sprovedu genocid, dok voće, ustvari, donose veoma uopštene odluke.

Eksterna politićka volja neophodna da se zaustavi genocid, naųalost, nije sistematska i zavisi od razlićitih politićkih ćinilaca koji nisu univerzalni, već povezani s razlićitim posebnim drųavnim interesima.

Namera koja je svojstvena zloćinu genocida mora jasno da se izrazi od strane poćinioca ili njegovih pomagaća, a moće i da se pretpostavi na osnovu “obrasca po kome se sprovode smišljene akcije”. Postojanje obrasca po kome se ponavljaju destruktivni i diskriminatorски postupci predstavlja jak dokaz o nameri da se uništi odrećena

grupa, posebno onda kada je grupa kojoj pripada poćinilac sistematski iskljućena iz zloćina. Konkretnu nameru stoga dokazuju izjave i postupci poćinilaca.

Plan za podelu Bosne bio je jasno i precizno formulisan – ćesto i javno – joć od 1991. godine. Ovaj plan je podrazumevao nameru da se unište bosanski muslimani – Bošnjaci – na jednom ogranićenom geografskom podrućju, u ovom slućaju na delu teritorije Bosne i Hercegovine predvićenom za prikljućenje srpskoj drųavi.

Milošević (Slobodan) je bio inicijator i pokretaćka snaga za izvršenje plana koji bi Srbima obezbedio teritorije u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini. On je bio politićki lider Srbije, ali se smatrao i liderom i zaštitnikom svih etnićkih Srba rasutih širom bivše Jugoslavije. On je Karadžića (Radovan) iskoristio za formulisanje i artikulisanje te zajednićke namere. U razgovoru koji su u julu 1991. vodili Milošević, Milan Babić i Radovan Karadžić, Karadžić kaųe da će muslimane saterati u rećne doline, kako bi povezao sve srpske teritorije u Bosni i Hercegovini.

Od poćetka krize u bivšojoj Jugoslaviji, a time i pre izbivanja rata, Milošević i njegovi saradnici nisu skrivali svoje ciljeve. Bilo je oćigledno da bi ukljućivanje teritorija koje su pripadale drugim republikama i već imale utvrćene granice neizbećno bilo veoma rizićno – ili da bi sigurno izazvalo nasilje. Primena nasilja neophodna je za ostvarivanje ovakvog cilja, posebno u multietnićkim zemljama kakva je bila Jugoslavija. Kao što su se mogli predvideti, ovakvi događaji su se mogli i sprećiti. Sta više, bosansko muslimansko stanovnićstvo predstavljalo je glavnu prepreku njihovim teritorijalnim aspiracijama, te stoga nisu mogli da toleriću postojanje ove grupe u dvonacionalnim općtinama. Pre izbivanja rata, oni su poćeli da izdvajaju bosanske muslimane kao grupu koja će delimićno biti unićtena.

Uprkos jasno formulisanoj nameri, mećunarodna zajednica nije preduzela nikakve odgovarajuće mere da bi to sprećila. Diplomatske aktivnosti nisu bile osmićljene tako da odvrate Karadžića, Miloševića i njihove saradnike od preduzimanja vojnih i politićkih akcija potrebnih za sprovođenje njihovog plana.

Milošević se uvek posebno trudio da minimizira javno priznanje o svojoj umećanosti u događaje u Hrvatskoj i Bosni, kao što se moće videti u brojnim presretnutim telefonskim razgovorima iz 1991. godine. U jednom takvom razgovoru, voćenom 30. decembra 1991. godine, on je upozorio Karadžića da ne pominje nikakav novi koncept Jugoslavije – na primer, Veliku Srbiju – već pre kontinuitet stare Jugoslavije. Rekao je da bi bilo *opasno da drugi pomisle kako stvaraju nećto novo...*

U to vreme, Sajrus Vens je zaista govorio Miloševiću da *nikada neće dobiti Republiku Srpsku*. U prvim godinama rata, izgledi da će se delovi zauzete bosanske teritorije legalizovati, praktićno nisu ni postojali. U junu 1993. godine, Milošević je osetio da je *ratna opcija u Bosni iscrpljena*. Na jednom sastanku na visokom nivou odrųanom u Beogradu, objasnio je razlog za to ćinjenicom da su “oni” *zauzeli sve što je trebalo da bude zauzeto*. “Oni”

su bili njegovi saradnici.

U stvari, oni nisu imali tačno ono što su želeli. Njihov plan je podrazumevao pravljenje "kompaktne" mape. Oblast potrebna da bi mapa bila "kompaktna" bile su enklave Srebrenica, Goražde i Žepa. Njihova potreba za "kompaktnom" mapom, kao i rešenost da je dobiju, zapečatila je u leto 1995. godine sudbinu tih enklava. Tragični događaji koji su se polako odvijali stoga nisu bili haotična posledica delovanja pojedinačnih lokalnih izvršilaca, već planiranja i predviđanja srpskog političkog rukovodstva. Dakle, događaji su bili predvidivi i mogli su se sprečiti.

Genocidne ambicije rukovodstva bosanskih Srba često se pokazuju u njihovim raspravama i govorima. Oni se uopšte nisu trudili da prikriju svoje namere u vezi s etničkim čišćenjem Bosne od muslimana, čak ni od međunarodne zajednice, kao što je to, na primer, otkrio Dejvid Harland, svedočeci na suđenju Miloševiću u Hagu. Uprkos prethodnom obaveštenju, međunarodna zajednica nije preduzela neophodne mere da spreči zločine počinjene s genocidnom namerom.

Genocidna namera Karadžića i ostalih članova rukovodstva bosanskih Srba posebno je došla do izražaja u govorima na 16. zasedanju Skupštine bosanskih Srba, održanom 12. maja 1992, kao i u razgovorima između Karadžića i drugih, presretanim tokom 1991. i 1992. godine. Transkripti tih razgovora uglavnom nisu objavljivani, ali su blagovremeno dostavljeni na uvid vodećim silama.

"Šest strateških ciljeva srpskog naroda", tekst objavljen 12. maja 1992. godine u *Službenom listu* Republike Srpske, najjasnije pokazuje da je postojao plan da se u svim ciljnim oblastima s vlasti uklone nesrbi, u suštini, da se fizički uklone iz ciljnih delova Bosne, bez obzira na to da li sačinjavaju većinu. Ovi dokumenti, u kontekstu sve jačeg pozivanja Karadžića i ostalih na uništenje muslimana u Bosni, ali i u kontekstu onoga što je usledilo, mogu se posmatrati kao instrumenti koje je rukovodstvo bosanskih Srba koristilo za sprovođenje svog genocidnog plana. Prvi strateški cilj – "odvajanje srpskog naroda od druge dve etničke zajednice" – artikulisao je Karadžić na 16. skupštinskom zasedanju. On je rekao da Srbi ne mogu da žive u unitarnoj državi, pošto tamo gde dođe fundamentalizam više nema života i nema tolerancije. Po njemu, Srbi i Hrvati s obzirom na natalitet ne mogu da zaustave prodor islama u Evropu, te da će za pet-šest godina u jedinstvenoj Bosni biti više od 51 odsto muslimana. Ovaj sukob je izbio zato da muslimani ne bi postojali.

Karadžić je 12. oktobra 1991. vodio dug razgovor s Gojkom Đogom. Tokom tog razgovora, Karadžić je pet puta ponovio da će muslimani, ako izbije rat, nestati. Rekao je da oni ne shvataju da će doći do krvoprolića i da će muslimanski narod biti uništen, kao i da će obespravljani muslimani, koji ne znaju kuda ih Izetbegović vodi, ili u šta ih vodi, nestati. Zatim je ponovio da će taj narod nestati s lica zemlje.

Karadžić 13. oktobra 1991. godine u razgovoru s Momčilom Mandićem kaže da će Sarajevo za samo nekoliko dana nestati i da će biti petsto hiljada mrtvih,

da će za mesec dana muslimani u Bosni i Hercegovini biti istrebljeni.

Karadžić 15. oktobra 1991. godine prognozira istrebljenje Muslimana u slučaju izbijanja rata u Bosni. U razgovoru s Miodragom Davidovićem i Lukom Karadžićem, on kaže da nijedan član njihovog rukovodstva ne bi ostao živ, da bi za tri-četiri sata svi bi bili pobijeni, da uopšte ne bi imali šanse da prežive.

Istog dana, u svom čuvenom govoru u bosanskoj skupštini koji je televizija prenosila – u jednom javnom govoru – Karadžić ponovo kaže da je put kojim bosansko rukovodstvo želi da povede Bosnu i Hercegovinu isti put pakla i patnji kroz koji su prošle Slovenija i Hrvatska, da će Bosnu i Hercegovinu svakako odvesti u pakao, a muslimanski narod u moguće uništenje.

Kada je u aprilu 1992. godine izbio rat, zločini su vršeni masovno i sistematski, posebno u Prijedoru, Brčkom, Sanskom Mostu, Zvorniku, Bratuncu, a kasnije i u Srebrenici, kao deo genocidnog plana koji je sproveden u svim delovima predviđene srpske države u Bosni. Dokaz o ponavljanju obrasca, ili sistema, indikativan je za prisustvo genocidnog plana, ili kampanje smišljene na rukovodećem nivou. Ovo je trebalo da privuče pažnju međunarodne zajednice koja je morala da preduzme potrebne mere za sprečavanje srpskog rukovodstva u ostvarivanju ne samo vojnih ciljeva, već i genocidnih ambicija.

Jasna genocidna namera u vezi sa Srebrenicom rukovodstva bosanskih Srba, ispoljavana je za sve vreme rata. Na 33. zasedanju Skupštine RS održanom 20. i 21. jula 1993, Karadžić kaže da će ako snage bosanskih Srba uđu u Srebrenicu biti krvi do kolena. Godine 1994, Karadžić je u vezi s tom enklavom rekao da će se oni, ako ih međunarodna zajednica tretira kao zveri, kao zveri i ponašati. Sličnu rečenicu ponovio je 30. aprila 1995. britanskom generalu Rupertu Smitu (kada je rekao da će se Srbi ako ih međunarodna zajednica tretira kao zveri u kavezu, tako i ponašati). Kao što je u svom dobro poznatom svedočenju pred Tribunalom izjavio pokojni Miroslav Deronjić, Karadžić mu je 9. jula 1995. na Palama, posle još jednog sastanka s Jovicom Stanišićem, rekao da svi moraju da budu pobijeni.. svi koje uhvate. S druge strane, Mladić je otvoreno izražavao svoju nameru. Na primer, 11. i 12. jula 1995, na sastanku u hotelu "Fontana", Mladić je Bošnjacima ponudio mogućnost da prežive ili da nestanu.

Polovinom 1994, Milošević je potvrdio promenu u stavu međunarodne zajednice. Na sastanku u Beogradu, svojim saradnicima je rekao da im je ponuđeno da prošire svoju teritoriju za jednu četvrtinu i da to legalizuju! Čak i da odmah dobiju konfederaciju! U januaru 1995. godine, pre masovnih ubistava u Srebrenici, Milošević je istakao da je međunarodna zajednica konačno za Bosnu i Hercegovinu ponudila rešenje po principu pola-pola – isključivo na osnovu činjenice da je u ratu ostvarena vojna pobjeda. Da nije bilo vojne pobjede, međunarodna zajednica nikada ne bi predložila da se teritorija Bosne i Hercegovine подели pola-pola, iako tamo u istoriji nikada nije postojala srpska država. U avgustu 1995, posle genocida u Srebrenici, a pre

Dejtona, Milošević je izjavio da enklave neće morati da se menjaju pošto će se bez borbe utopiti u srpsko okruženje. On je tada pohvalio Mladića i njegove oficira zato što su *časno obavili svoj deo posla* i dodao da *će muslimanima, ako odbiju mirovno rešenje biti rečeno da će biti ostavljeni sami, s Mladićevim mačem više glave*. Posle Dejtona, Milošević je istakao da je *stvorena Republika Srpska, država na teritoriji na kojoj nikada nije postojala srpska država. On je to nazvao istorijskim uspehom i ostvarenjem ogromne pobeđe čiji je rezultat Republika Srpska na polovini teritorije Bosne i Hercegovine... gde je 49 odsto (osvojene teritorije) zadržano i legalizovano*.

Kada je zlo u pitanju, inventivnost savremenih ubilački nastrojenih političara nadmašila je inventivnost pravnika i diplomata. Milošević je uspeo da ostavi utisak kako nema stvarnu kontrolu nad svojim saradnicima i trupama u vreme kada su oni sprovođili genocid u Bosni i Hercegovini, kako on nije ispoljio nameru, ili skovao zaveru da se uništi deo bošnjačkog naroda. U tužbi koju je Bosna pokrenula protiv Srbije zbog genocida, prema presudi Međunarodnog suda pravde donetoj prošlog februara, Srbija na čijem čelu se nalazio Milošević, bila je kriva zbog pružanja pomoći u vršenju genocida, ali ne i kriva za sam čin, uprkos tome što je Sud utvrdio da su vojska i policija Republike Srpske zaista počinile genocid. Bilo je to prvi put da se protiv jedne države poseglo za često citiranom, ali nikada primenjenom Konvencijom o genocidu iz 1948.

Kako sprečiti genocid? Ovaj kratak izbor činjenica i citata navela sam kako bih istakala da nam Bosna pruža jasan odgovor. Možda se ne može primeniti u svakom pojedinačnom slučaju, iako primer Bosne nije potpuno usamljen. Ustvari, u većini slučajeva, kao u Bosni, blagovremeno sprečavanje genocida zahteva da se znači primete i razumeju, posebno ako se takva namera jasno formuliše već na samom početku rata. Ono što se dogodilo u Bosni nije predstavljalo iznenađenje, svako ko je to želeo mogao je lako da predvidi ciklus nasilja i nameru da se uništi jedna etnička grupa, konkretno Bošnjaci. Sprečavanje genocida kao što sam rekla na početku izlaganja, zato zavisi od spoljne političke volje. U Bosni je namera bila jasno artikulisana, a velike sile su s njom bile upoznate. Ako genocid nije sprečen, onda je to rezultat odsustva političke volje. Moram da istaknem da se odsustvo političke volje ispoljilo uprkos zakonskoj obavezi zemalja potpisnica konvencije o genocidu, budući da ona predviđa obavezu država da intervenišu da bi ga sprečile. Da bi izbegla ove obaveze, međunarodna zajednica, uglavnom Sjedinjene Američke Države i Evropska unija, smišljeno su izbegavale korišćenje reči genocid u vezi s Bosnom, kao što su to 1994. izbegavale u vezi s Ruandom.

(Reč na Sedmom dvogodišnjem skupu Međunarodne asocijacije naučnika koji se bave genocidom, održanom od 9. do 13. jula 2007. godine u Sarajevu) ■■

"Znali smo da Srbi neće uzimati zarobljenike"

PIŠE: SILVIE MATTAN

Imajući u vidu vremenski okvir, biću direktna; jednostavno ću jasno reći šta mislim o saučesništvu Zapada u genocidu koji se devedesetih godina prošlog veka dogodio u Bosni. Međutim, veoma mi je teško da to uradim ovde gde među prisutnim intelektualcima sede i žrtve, preživeli; to je kao kada bih prisvojio pravo da vam pričam vašu sopstvenu priču, priču o vašim patnjama, priču koju suviše dobro znate. Nadam se da ćete mi oprostiti.

"Na genocid treba reagovati pre nego što bude suviše kasno." Nažalost, ovako nešto u istoriji se nije dogodilo, ni pre 1948. godine, a ni kasnije, kada je skovana reč "genocid". Međutim, ako se pozivaju na 'Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida', lideri zemalja članica Ujedinjenih nacija obavezni su prema međunarodnom pravu da reaguju, da se umešaju, da intervenišu, čim se u nekoj od tih zemalja dogodi genocid, odnosno, neposredno pre nego što se dogodi. U glavama VI i VII Povelje Ujedinjenih nacija predlaže se niz različitih akcija koje se mogu preduzeti protiv agresora, uključujući i primenu sile. Ovo je naravno razlog zašto svetski lideri tako nerado zločin nazivaju zločinom, a genocid – genocidom. Upravo to se dogodilo među stalnim članicama Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija u periodu od 1992. do 1995. godine: Sjedinjene Američke Države nisu želele da se upliću, opcija - "bez ljudskih žrtava" - značila je da neće slati svoje ljude na teren. Rusija je očigledno podržavala Srbiju, bratsku slovensku zemlju s kojom je povezana trgovinskim odnosima, Velika Britanija i Francuska diskretno, ali prilično efikasno, podržavale su Miloševićevu politiku.

Međunarodni konsenzus posle počinjenog zločina bio je naivno prikrivanje: "Nismo znali; nismo mogli da znamo". Osporavala se realnost: planirana agresija Miloševićeve vojske protiv bosanskih civila nazivala se "građanskim ratom". Nije bilo ni agresora ni naroda koji je bio žrtva agresije, već zaraćenih *strana* koje jedna s drugom ratuju zbog starih mržnji, itd. Agresor je prikazivan kao žrtva, a ubistva, masakri kao kolateralna šteta. Fransoa Miteran i njegovi ministri (Rolan Dima i Iber Vedrin), Džon Mejdžor i njegovi (Rifkind i Herd), svi oni su ponavljali te iste laži. Odabrane reči bile su deo plana; u stvari, oni su ponavljali beogradsku propagandu. Međutim, te reči su bile toliko pogrešne, toliko nestvarne u poredenju s onim što se zaista dešavalo na terenu da su kasnije otkrile ne samo istinu o onima što su želeli da je sakriju, već i njihovo lično opredeljenje, ako ne i saučesništvo. Korupcionaški skandal koji je povezivao neke zapadne političare s Miloševićevim režimom najpre je u Velikoj Britaniji objavio Ed Vulijami, a kasnije i Kerol Hodž; a u Sjedinjenim Američkim Državama

Roj Gatman. Što se tiče francuskih političara, svi dokazi još nisu prikupljeni, ali imamo prilično mnogo indicija.

Glavna svrha svih ovih laži i osporavanja bila je, naravno, distanciranje od opasne reči genocid. Da je zločin bio priznat kao takav, čim je Bosna primljena u Ujedinjene nacije 22. maja 1992. godine, članovi te organizacije bili bi obavezni da vojno intervišu. Međutim, posle prvih laži i kompromisa, sa stanovišta lidera, najverovatnije je već bilo suviše kasno da se reaguje.

Reči birane za ovo prikrivanje s kojim su se svi saglasili, dokazuju stvarnu nameru da se prikrije istina. Jer, nema nikakve sumnje da su svi znali šta se planiralo i šta se radilo; bilo je to poznato na osnovu izveštaja različitih službi i agentura, presretnutih telefonskih razgovora, na osnovu osmatranja iz aviona, zatim snimaka iz bespilotnih letelica i aviona, ali i iz Karadžićevih javnih govora. Na nekim od suđenja u Haškom tribunalu otkriveni su ključni dokazi. Još od maja 1991. godine znalo se da u Bosnu pristižu velike količine oružja i da dolaze mnoge ubice, kao prethodnica planirane agresije na gradove i sela. Presretnuti razgovori između Miloševića i njegovih saučesnika iz redova bosanskih Srba, koji se odnose na organizaciju agresije, sada su dostupni javnosti. Oni svakako nisu vođeni samo zato da bi ih čuli članovi bosanskog Predsedništva. Bili su to očajnički pozivi u pomoć.

Zapadni lideri su već u januaru 1992. godine znali za tenkove na brdima oko Sarajeva, spremnih da napadnu opkoljeni grad. Kao što je to otkrio Roj Gatman, neki agenti CIA informisali su američku administraciju da bi te tenkove NATO mogao da uništi za jedan ili dva dana. Međutim, SAD su se u to vreme trudile da izbegnu bilo kakvo mešanje u Miloševićeve ratove – uprkos tome što bi intervencija mogla da spreči velike patnje.

Ovu opsadu u srednjevekovnom stilu, uz minobacače i snajpere, omogućili su lideri takozvanog civilizovanog sveta, kao što je to pokazao bivši francuski predsednik François Mitteran: njegova naizgled, prijateljska poseta Sarajevu 28. juna 1992. godine u društvu Bernara Kušnera, sadašnjeg francuskog ministra spoljnih poslova, potvrdila je izdaju od strane međunarodne zajednice.

Kao što je to Roj Gatman shvatio kada je pisao svoje prve članke o koncentracionim logorima ili logorima smrti u severnoj i istočnoj Bosni početkom avgusta 1992. godine, CIA je očigledno znala za njihovo postojanje još od početka aprila meseca. Iako ga je tokom posete o tome obavestio Alija Izetbegović, François Mitteran je o koncentracionim logorima ćutao duže od mesec dana, sve dok ih nisu otkrili mediji: da li su zapadni lideri u to vreme zaključili da je prekasno da reaguju? Ili su jednostavno rešili da dopuste Miloševiću i bosanskim Srbima da ostvare svoj cilj?

Trebalo bi da se setimo nacističkih logora. Kada su ih zaprepasčeni saveznički vojnici otkrili 1945, četiri godine po započinjanju Holokausta i posle istrebljenja šest miliona Jevreja, lideri savezničkih zemalja pretvarali su se da su iznenađeni. Godine 2005, 60 godina kasnije, aktuelni lideri tih zemalja priznali su da su njihovi prethodnici bili svesni postojanja ovih logora na osnovu snimaka iz aviona. Uprkos tome, četiri godine nisu reagovali. U vreme genocida u Bosni, ne samo što nije postojala volja da se intervišu, već je postojala izražena volja da se podrži agresor. Sve rezolucije koje su predložene i izglasane u Savetu bezbednosti,

uglavnom su bile predložene od strane Francuza i Britanaca. Sve one pokazuju tu podršku. Na primer, prve rezolucije, kakva je bila o embargu na uvoz oružja, omogućila je vojnu premoć Srbiji, dok je Bosni u potpunosti oduzela legalno pravo na samoodbranu u skladu s Poveljom.

Zahvaljujući Dijegu Ariji, bivšem ambasadoru Venecuele u Ujedinjenim nacijama, koji je dva puta svedočio pred Međunarodnim tribunalom za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji, imamo tačne indicije u vezi s odgovornošću ruskih, britanskih i francuskih predstavnika u Savetu bezbednosti, koje uključuju zadržavanje informacija, nestanak ključnih dokumenata i tako dalje. U aprilu 1993. godine, kada se vratio iz misije Ujedinjenih nacija u Srebrenici, on je (jedini) optužio i štampu, za “usporeni genocid” koji je uočio u toj enklavi.

Godine 1995, zapadni lideri želeli su više nego ikada da iziđu iz Bosne i da se sporazumeju s Miloševićem. To je moralo da se dogodi. Pritisak javnosti da se uspostavi mir bio je jak, strpljenje je bilo na izmaku; krajem maja u Beogradu su počeli pregovori između Roberta Frejžera, jednog od članova Holbrukovog tima, i Miloševića. To može da se zaključi na osnovu onoga što mi je Karl Bilt rekao, odgovarajući na jedno od mojih pitanja: ‘Republika Srpska je ugovorena krajem maja u Beogradu’. Dogovorena Republika Srpska, koju je Milošević prihvatio, značila je da se na toj teritoriji neće zadržati nikakve muslimanske enklave. Milošević bi u zamenu prihvatio prestanak vatre, priznavanje Republike Bosne i Hercegovine i teritoriju u veličini žrtvovanih enklava, koja je zauzeta silom u vreme početnih srpskih osvajanja u zapadnoj Bosni – ali ne više; hrvatsko-muslimanskim snagama koje su imale izvesnu američku pomoć, rečeno je da stanu pred Banjalukom koju su mogle da zauzmu.

Setimo se i Holbrukovih reči u intervjuu iz novembra 2005. godine za tv Hajat: ‘Imao sam početne instrukcije da žrtvujem Srebrenicu, Goražde i Žepu... i smatrao sam da je to pogrešno’. Na pitanje da li je žrtvovanje enklava značilo samo teritorije, ili teritorije zajedno sa stanovništvom, odgovor koji je poslao elektronskom poštom bio je jasan: ‘I jedno i drugo’. Takođe sam ga upitao ko mu je dao te instrukcije, odgovor je bio: ‘Toni Lejk’, odnosno čovek broj tri u Beloj kući. Kasnije, kada su mu američki novinari postavili pitanje u vezi s ovom izjavom koju je objavio jedan francuski časopis, Holbruk se pretvarao da je mislio samo na Goražde, a ne na Srebrenicu i Žepu. Međutim, ovo je nemoguće: kontekst ovog odgovora je Srebrenica, a tokom tog desetominutnog razgovora, Goražde čak nije ni pomenuto!

Pad Srebrenice bio je planiran. Prvih dana jula, većina onih koji su za nju bili zaduženi otišla je na neki put ili na odmor i nije se vratila u svoje kancelarije pre nego što je enklava pala u ruke Mladićevih snaga. Oni očigledno nisu želeli da budu tamo i da moraju da reaguju... Naravno, mislim na Butrosa Butros-Galija, Kofija Anana, Asušija Akašija, ali i na Ruperta Smita, među ostalima...

Međutim, kada je takozvana “zona bezbednosti” Ujedinjenih nacija pala, Ujedinjene nacije su bar mogle da se postaraju za stanovništvo koje je očigledno moralo da bude evakuisano. Umesto da je to učinjeno, Butros-Gali je kao i obično poslušao Britance i Francuze i 11. jula, oko 18.30 h, odbio da odobri organizovanje transfera vozilima Ujedinjenih nacija. Prilikom razgovora koji sam u maju 1995. vodila s

Alenom Žipeom, bivšim predsednikom francuske vlade, upitala sam ga da li zna da je Karadžić dobio instrukciju da zauzme enklave i uništi Muslimane. On je ponovio tu rečenicu, potvrđujući da su svi zapadni političari uključeni u rešavanje sukoba bili svesni ciljeva srpskog lidera. Kada sam upitao Žipea šta podrazumeva pod rečju "uništiti" odgovorio mi je, očigledno nesvestan stvarnog značenja te rečenice: "Znali smo da Srbi neće uzimati zarobljenike". Dakle, nikome nije bila potrebna obaveštajna služba da bi znao da će odrasli muškarci i dečaci bili izdvojeni od ostalog stanovništva. Sam Mladić je to rekao okupljenima u Potočarima, u kameru: "Prvo žene i deca". Oni su svi od samog početka znali da je sistematsko ubijanje počelo. Nisu bili potrebni sateliti, niti snimci iz U2, oni nisu ni tražili snimke. Znali su preko svojih agenata, iz presretnutih telefonskih razgovora, iz očajničkih telefonskih poziva iz bosanskog Predsedništva, ili Ministarstva inostranih poslova. Međutim, pretvarali su se da ne znaju i nisu ni pokušali da pomognu koloni muškaraca koja je bežala iz šume... Niko od njih nije se zalagao za pregovore s Miloševićem. Jednostavno su gledali na drugu stranu.

Da bi izbegli da budu optuženi za saučesništvo u etničkom čišćenju, opredelili su se da dopuste Mladićevim snagama da obave posao, uprkos strahovitom riziku da stanovništvo bude žrtvovano. Oni su se radije opredelili za saučesništvo u ovom poslednjem poglavlju genocida u Bosni... dokle god ono bude moglo da se poriče. Zato nikada nisu želeli da Karadžić i Mladić budu uhapšeni i izvedeni pred sud, pošto bi njihovo suđenje delimično otkrilo pregovore i kompromise tzv. međunarodne zajednice sa zločincima, što se posebno odnosilo na pet stalnih članica Saveta bezbednosti.

Posmatrajući kao primer genocid u Bosni, vidimo da trenutak kada je već "suviše kasno da se reaguje" za političare, u stvari, nastupa veom rano – još u vreme prvih pregovora, kompromisa i laži. Jaz između svesti o nečemu i saučesništva opasno je uzak. Sramna je presuda Međunarodnog suda pravde da je Srbija prekršila Konvenciju o genocidu time što ga u Srebrenici nije sprečila. Čovek nešto može da spreči samo ako je unapred informisan da se priprema. A upravo tu saučesništvo otpočinje, za Srbiju, naravno (za šta je političko saučesništvo s Republikom Srpskom eufemizam), ali isto tako i za sve informisane strane vlade.

U ovakvim situacijama moć koju poseduju mediji postaje veoma važna, stoga što izaziva indignaciju javnog mnjenja. Svi mi – pisci, novinari, posmatrači, pripadnici civilnog društva – moramo uvek da budemo svesni onoga što se dešava, moramo da se borimo za vrednosti i principe koje političari obično suviše lako zanemaruju. Mi moramo da osuđujemo prethodne slučajeve genocida kao što nam to omogućava ova konferencija. Mi moramo da nateramo istinu da ispliva, da se postaramo da je svi priznaju. Predviđajući sledeći genocid, mi moramo uporno da osuđujemo ono što se desilo kako bismo ga možda sprečili. Reagovanje na naredni genocid mora da počne sada, za to nikada nije suviše rano.

(Reč na Sedmom dvogodišnjem skupu Međunarodne asocijacije naučnika koji se bave genocidom, održanom od 9. do 13. jula 2007. godine u Sarajevu) ■

Promene ili kontinuitet

Srpski velikodržavni program i danas je ugrađen u državnu strategiju Srbije

OLGA POPOVIĆ OBRADOVIĆ

Srbija se permanentno nalazi pred sve snažnijim izazovom otrežnjenja i suočavanja sa svojom neposrednom prošlošću. Pred njenim očima kao i pred očima celog sveta zgušnjavaju se neporecive činjenice i ispisuje se svojevrsna istorija „događajnica“. Počelo se sa hladnjačama punim albanskih žrtava, nastavilo se s iskopavanjem masovnih grobnica kojih je Srbija prepuna, a pred Međunarodnim krivičnim sudom u Hagu, o srpskim ratnim zločinima počinjenim širom bivše Jugoslavije kao i o odgovornosti Srbije za rat već uveliko svedoče i sami počinioци – srpski ratni „heroji“ i političke vođe. Haški tribunal, koji je za predsednika nestajuće SRJ, Vojislava Koštunicu - prema njegovim sopstvenim rečima - bio „deveta rupa na svirali“, postao je novo prebivalište bivših predsednika i središnja tačka političke svakodnevice u Srbiji. Sve je manje onih koji ga osporavaju, a sve više onih koji ga respektuju; jedni zato što ga razumeju kao put ka finansijskom tržištu, a drugi zato što uviđaju da, snabdevena autoritetom ovog Suda, istina postaje teško poreciva. Čak ni akademik Dobrica Ćosić, bivši predsednik SRJ, nije doveo u pitanje njegov autoritet ili legitimitet, kada je nedavno odbio poziv Tužilaštva da se pred Tribunalom pojavi kao svedok; umesto toga, pozvao se na svoje godine i na svoje knjige, svestan verovatno činjenice da Sud ne mora uvažiti ovaj izgovor i da umesto toga može primeniti odgovarajuće mehanizme kojima raspolaže u odnosu prema nekooperativnim svedocima. I dok se u najvećem srpskom „hramu nauke“ organizuje međunarodni skup čiji učesnici gromoglasno poručuju javnosti da program Velike Srbije nikad nije postojao osim kao izmišljotina neprijateljskog Zapada i Kominterne; dok okoreli geopolitičari i geostratezi objavljuju u svojim časopisima „dokumenta“ o samogranatiranju Markala i paljenju sarajevske Gradske većnice od strane Bernar Anri Levija i Predraga Matvejevića; ili, pak, dok antikomunističko krilo Miloševićevog štaba, svetovne i crkvene provenijencije, objašnjava da su za eventualne srpske ratne zločine krivi komunisti, a ne velikosrpski nacionalisti (čak je i Radovan Karadžić komunist, reći će nedavno jedan ugledni beogradski profesor) - iza pojavnog arogancije autora ovih nesuvislosti prepoznaje se nemir i ozbiljna zabrinutost.

Jer, Tribunal steže obruč. U utvrđivanju ratnih zločina on ide sve dublje pa, tragajući za motivima i namerama, neizostavno stiže upravo do onoga za šta akademici i njihovi prijatelji, naslućujući tendenciju, tvrde da ne postoji i da nikada nije ni postojalo, naime, do programa Velike Srbije - s komunističkim ili antikomunističkim predznakom,

svejedno, nije bilo. Sled i logika događaja upućuju Tribunal da postupi upravo suprotno stanovištu koje zastupaju srpski međunarodnopravni eksperti da se zločin mora prosuđivati izolovano od političkog programa. Jer etničko čišćenje, koje je zločin, bilo je njegova važna komponenta, tačnije, jedan od njegovih ciljeva. Zato nije isključeno da će u svojevrsnom ispisivanju istorije Međunarodni sud za ratne zločine otići dalje od puke „događajnice“ i pozabaviti se ozbiljnijom, uzročno-posledičnom interpretacijom. U tom slučaju, zločin će se teško razlučiti od programa i njegovih tvoraca. I tako, na kraju, *de facto* ako ne i *de iure*, biće suđeno ne samo počinjenom zločinu nego i ideologiji i političkom programu u kojima je on bio zapisan.

Za sve one koji dugi niz godina žive u strahu od srpske „državotvornosti“ – Srbijance jednako kao i njihove susede – to može biti dobar razlog za radost i ohrabrenje. Ali ne i više od toga. Jer, za sudbinu ovog programa važnije od bilo čega drugog jeste pitanje kako će o njemu suditi sama Srbija. Njegov poraz može biti konačan samo ako ga se Srbija sama odrekne. A ona će to učiniti onda kada, i ako, u njoj sazri svest o tome da je nov istorijski odgovor na stara pitanja u njenom interesu ništa manje nego u interesu drugih. Ključno pitanje nije u tome da li će Srbija saradivati sa Hagom; tu pitanja, uostalom, više nema, jer to se ne može izbeći. Nije čak ni u tome da ona prizna srpske zločine; njih ionako dokazuje Hag, i to na neporeciv način. Novi odgovor Srbije pretpostavlja mnogo teži zadatak – napor da se sagleda odgovornost projekta za zločin počinjen nad drugima, s jedne strane, kao i za sveukupno sopstveno propadanje, fizičko i moralno, s druge strane. U krajnjoj instanci, to je napor da se prihvati odgovornost, moralna i politička, ne samo tvoraca i nosilaca projekta nego i naroda koji je u odsudnom trenutku, otrovan nacionalizmom, projektu dao plebiscitarnu podršku. Tek to će značiti da je srpski velikodržavni program poražen, a sa njim i etnonacionalistička ideologija na kojoj on počiva. U međuvremenu, podmukli nacionalizam i ideja Velike Srbije, makar i bezuba, nastaviće da usisavaju energiju i krađu budućnost pojedincima i narodima na ovom prostoru. Kako zasad izgleda, to će još potrajati.

Istinskog suočavanja sa prošlošću u Srbiji zapravo i nema. Koliko god evidencija o zločinu bila stravična i koliko god Haški tribunal bio efikasan, Srbija se svojom odgovornošću ne bavi i u tom pogledu ostavlja utisak potpune ravnodušnosti. Stvari su postavljene naglavačke. Umesto u kontekstu odgovornosti, o Haškom tribunalu se govori u kontekstu novca i investicija. Moralna dimenzija se potpuno isključuje, svesno i namerno, i sa vrha vlasti neprekidno se šalje jedna ista poruka: nas ne interesuju dela koja se stavljaju na teret haškim optuženicima, kao ni optuženici sami; interesuje nas jedino novac koji za njihovo izručenje možemo dobiti. U ovakvom, imoralnom ključu, koji se u krajnjoj liniji svodi na svojevrsnu trgovinu ljudima i njihovim sudbinama, tretira se i izbeglički problem - ne kao pitanje povratka nego kao trgovački posao. I za haške optuženike i za srpske izbeglice - a i jednih i drugih je znatan broj - mogao bi se dobiti neki novac. A kada se pri takvom računu još za Srbiju svojataju imovinska prava tih izbeglica onda je posredi isti onaj rezon po kome je Srbija svojevremeno svojatala sela i gradove u kojima ovi nesretni ljudi imaju svoje domove. U takvoj situaciji, razgovor o političkom projektu i njegovoj povezanosti sa zločinom,

odnosno razgovor o političkoj i moralnoj odgovornosti, praktično je nezamisliv.

U međuvremenu, nosioci projekta, pošteđeni pitanja odgovornosti u sopstvenoj sredini, rekonstruju svoju poziciju u društvu i s nesmanjenom predanošću nastavljaju da promovišu temeljne tačke projekta, a na prvom mestu etničke granice kao legitimacijski osnov državnog ustrojstva Balkana. U tom cilju i dalje se neguje mit o tzv. komunističkim ili avnojevskim granicama kao izmišljenim. Na temelju tog mita, tog tipičnog istorijskog falsifikata, i danas se u Srbiji osporavaju istorijom utemeljeni, jasno prepoznatljivi identiteti svih bivših konstitutivnih činilaca jugoslovenske federacije. Veći deo intelektualnog i dobar deo političkog potencijala Srbije nakon 5. oktobra, uključujući tu i onaj koji bi se samo uslovno mogao nazvati duhovnim a čiji su nosioci uticajni krugovi u Srpskoj pravoslavnoj crkvi - angažovan je na negovanju kolektivne svesti u kojoj osporavanje legitimnosti «avnojevske» u ime etničkih granica predstavlja političku normalu, isto onako kao i onda kada je na temelju takve svesti poveden rat. Jer – kako kaže jedan istoričar – «kada Zapadna Evropa izgubi svoj sadašnji misionarski apetit za građenje hibridnih nacija, oličen u Petriču, Ešdaunu, Hakerupu, Štajneru i sličnima, Srbi treba da budu spremni za reviziju svog poraza». Pod pokroviteljstvom profesionalne historiografije odvija se dosad neviđeni revizionizam u historiografiji, čiji je glavni cilj obezvređivanje antifašističkog nasleđa, a glavna okosnica primitivni antikomunizam i rehabilitovanje četništva kao najprečišćenijeg istorijskog oblika etnonacionalne velikodržavne ideologije. Ali još značajniju ulogu od historiografije, u ovom trenutku ima Crkva, kao institucija koja simboliše ideju svesrpskog jedinstva i koja, nakon vojnog i političkog sloma nastoji da duhovno, kulturno i politički zaokruži onaj prostor koji usled ratnog poraza nije zaokružen državno, odnosno – kao u slučaju Crne Gore – nije zaokružen na željeni način. S obzirom na znatan uticaj koji ima u narodu, u nju se polažu velika očekivanja, pa Crkva u svom poslu uživa snažnu logističku podršku države i vojske. Izbegavši pitanje sopstvene odgovornosti za rat i zločine koji su u njemu počinjeni, Srpska pravoslavna crkva, koja je svoj politički uticaj revitalizovala već dolaskom Miloševića na vlast, nakon 5. oktobra očevidno teži, i na dobrom je putu da uspe, da tom uticaju pribavi adekvatnu institucionalnu formu. Ideal kome otvoreno teži jeste uspostavljanje državne crkve.

Ukratko, ono što je dovelo do rata – osporavanje zatečenih i pokušaj uspostavljanja novih državnih granica po etničkom principu – ponovo se nudi kao formula za budućnost. Raspad Jugoslavije u toj formuli predstavlja samo prvu etapu u velikom projektu rekonstrukcije čitave regije po etničkom načelu. Postpetoktobarska Srbija iz dana u dan pruža za to nove dokaze.

Iako ni izdaleka toliko opasan niti pak tako sveobuhvatan kao u vreme kada se u njegovo ime ratovalo, srpski velikodržavni program je i danas ugrađen u državnu strategiju Srbije. Uvek iznova aktualizovan kada je otvoreno srpsko državno pitanje, taj program je aktuelan i sada - iz jednostavnog razloga što raspad Jugoslavije još nije okončan iako je Jugoslavija odavno prestala da postoji. Ovih dana nestala je još jedna ovdašnja državna tvorevina, stara nekih desetak godina – SRJ, da bi ustupila mesto jednoj novoj,

koja će se zvati Srbija i Crna Gora, a koja će po svoj prilici trajati mnogo kraće od prethodne. Uz svesrdnu pomoć međunarodne zajednice odlaže se trenutak okončanja procesa raspada Jugoslavije i, slično kao početkom 90-ih, podržavaju se propale i nelegitimne državne tvorevine i projektuje državna mapa koja predstavlja nasilje nad realnošću. Šta je drugo ako ne nasilje nad realnošću insistiranje na međunarodnom subjektivitetu državne tvorevine sastavljene od tri konstitutivna dela bivše jugoslovenske federacije, od kojih dva hoće svoje samostalne države, a treći da njima vlada? Ovakav način tretiranja državnog pitanja na prostoru bivše Jugoslavije samo produžava njegovu agoniju i daje dodatan podsticaj velikoj ovdašnjoj iluziji o etničkim granicama, koja – ne treba gubiti iz vida – nije samo srpska iluzija.

U takvim okolnostima gotovo da se i ne treba čuditi izjavi premijera Đinđića, datoj u osvit nove, 2003. godine, da će Srbija zatražiti novi Dejton i redefinisane granice na Balkanu ako Kosovo nastavi da insistira na nezavisnosti. Kao ni izjavi potpredsednika vlade, Nebojše Čovića, datoj dvadesetak dana kasnije, kojom je on pojasnio stav vlade u odnosu na pitanje statusa Kosova. «Ako su oni za nezavisnost, mi smo za podelu Kosmeta», rekao je Čović, ponavljajući po ko zna koji put staru ideju o podeli Kosova koju su srpski nacionalisti iz kruga Dobrice Ćosića usvojili još u drugoj polovini šezdesetih godina prošlog veka. Dan iza toga, nekoliko srpskih opština na severu Kosova ujedinilo se u nešto poput dobro poznatih «SAO», preteći otcepljenjem.

Zvanična Srbija je, dakle, ovoga puta spremno dočekala zahtev Kosova za nezavisnošću, ispostavljajući listu sopstvenih teritorijalnih aspiracija, na kojoj je Bosna uvek imala i do danas očuvala neprikosnovenno prvo mesto. Osim haških optuženika i izbeglica, Srbija dakle raspolaže i teritorijama kojima može trgovati. Ali, ta nova/stara srpska politika teritorijalnih kompenzacija, osim podela Bosne i Kosova, dovodi u pitanje i ostale granice, odnosno – kako je premijer Đinđić, s pravom, naknadno primetio – «celu konstrukciju» postojećih granica na Balkanu. I tako se otvara novi krug, u kome se Srbiji, ali ne samo njoj, pruža nova šansa da zaokruži «svoju etničku» teritoriju, makar i – bar za sada – u redukovanom obimu.

U ovome nije teško prepoznati izraz kontinuiteta u pogledu nacionalne i državne strategije između miloševićevske i postmiloševićevske Srbije: kao i prethodna, i ova postpetooktobarska srpska državna strategija očitno počiva na načelnom nepriznavanju takozvanih avnojevskih granica, preciznije, granica iz Ustava od 1974. Jedino tako je moguće izjednačiti Kosovo sa Republikom Srpskom.

U izjavi premijera Đinđića nema ničeg što već nije rečeno nebrojeno puta. Ipak ta izjava je značajnija od drugih, ne samo kao izjava najvišeg predstavnika vlasti Srbije, nego i kao nagoveštaj nove podela uloga na srpskoj političkoj sceni. Nosiocem politike kontinuiteta u Srbiji posle 5. oktobra dosad je smatran aktuelni predsednik sada već nepostojeće države SRJ, Vojislav Koštunica, koji još od svršetka rata u Bosni neprestano lamentira nad «dejtonskom nepravdom» i zaklinje se da ujedinjenje dveju «sprskih država», Srbije i Republike Srpske, ostaje za svagda nacionalni cilj kojom «moramo težiti, stremiti, svim sredstvima». Premijer Đinđić je, naprotiv, svojom posvećenošću ekonomskim reformama i opredeljenjem za Srbiju kao deo Evrope, ali iznad svega svojim

pragmatizmom, postepeno stekao reputaciju političara koji je, uprkos ozbiljnom balastu sopstvene političke prošlosti, u stanju da u postmiloševićevskoj Srbiji uobličiti jedan politički pravac u kome bi tradicionalna opsesija državnim pitanjem i granicama bila potisnuta tako što bi Srbija konačno počela da se bavi sobom. Ovom izjavom, premijer je od svog takmaca u vlasti, koji je ionako na svojoj silaznoj putanji, preuzeo ulogu zaštitnika srpskih «nacionalnih interesa», koji se, u skladu sa dugom tradicijom, percipiraju kao teritorije. Gotovo da pritom i nije bitno da li je posredi izraz stvarnih uverenja – koja kod Koštunice u ovom pitanju nikad nisu izgledala upitna – ili samo pukog pragmatizma. Bitno je to što su se dva ključna nosioca današnje vlasti ponovo našla zajedno na onim istim pozicijama s kojih su davne 1995, tada u opoziciji Miloševiću, jedinstveno proglasila da je cilj Srbije stvaranje jedinstvene države na celom prostoru na kome Srbi žive u većini. Time je upućena jasna poruka: postpetooktobarska Srbija ne smatra pitanje svojih granica okončanim i procenjuje da je u poziciji da to objavi i svojim susedima i celoj međunarodnoj zajednici. Uloga onog koji će obznaniti ovu novu/staru zajednicu strateških političkih ciljeva nekada opozicionih, a sada vladajućih stranaka u Srbiji, pripala je onom od dvojice političara čija moderna proevropska orijentacija u celini gledano izgleda znatno uverljivija.

I tako, dve godine nakon famoznog «petog oktobra» osvedočeno je ono što ovaj događaj čini duboko problematičnim, a to je činjenica da nova vlast, koja nosi dobar deo odgovornosti za dela prethodne, nema stvarnu distancu od nacionalnog projekta koji je Jugoslaviju uveo u rat. Ono po čemu se ona razlikuje od prethodne, to je njeno neprihvatanje izolacionizma, orijentacija ka Evropi i želja za integracijom. Ali ona kao da ne shvata da je nacionalizam stranputica a ne put ka Evropi. Zato i ne može da uvidi da je mera promene u Srbiji na prvom mestu mera otklona od nacionalnog projekta sa kojim je Milošević osvojio vlast i da bez tog otklona promene mogu postojati samo kao farsa ili kao iluzija – ali ne i kao stvarnost. Naprotiv, reklo bi se da kod nje postoji uverenje da proevropska orijentacija ne iziskuje nužno napuštanje starog nacionalnog projekta, već da je dovoljno pribaviti mu demokratsku formu, dovoljno jasno prepoznatljivu Zapadu, pa da on bude ne samo pomilovan nego i dugoročno prihvaćen kao legitiman obrazac srpske politike. To je stara ambicija srpskih «liberalnih» nacionalista s kraja osamdesetih, čiji doktrinarni liberalizam nije mogao umanjiti zločinački karakter projekta koji su prigrlili, ako ne i formulisali. Manihejsko suprotstavljanje «moderne efikasne federacije», «prevaziđenom» konfederalizmu; liberalne demokratije prema individualističkoj formuli «jedan čovek jedan glas», «kolektivizmu» konsenzualne demokratije; regionalne države istorijskim autonomijama. Sve su to samo savremeni oblici svojevrsnog paradoksa srpske modernizacije, koji kao specifičan fenomen perpetuiira čitav jedan vek: kroz moderne forme promovišu se antimoderni sadržaji koji se u krajnjem ishodu svode na ovaj ili onaj vid dominacije nad drugim i drukčijim. U ovom ključu treba tražiti i objašnjenje za istrajavanje na velikodržavnom projektu postpetooktobarske vlasti u Srbiji.

(Ovaj tekst objavljen je u časopisu „Gordogan“, 28. aprila 2003) ■

Protiv zaborava – Srebrenica 12 godina poslije

PIŠE: SEMIHA KAČAR

Istraživanje vremena raspada jugoslavenske države i “postjugoslavenskih ratova” 1991-1999. složen je proces, imajući u vidu sva dosadašnja saznanja o počinjenim nedjelima, ratnim zločinima protiv čovječnosti, flagrantnim povredama međunarodnog humanitarnog prava. Slike sa ratišta u BiH su svojom surovošću i bestijalnošću zaprepastile cijeli civilizirani svijet. Žestina rata porazila je i najveće pesimiste iz vremena nagovještaja krize i raspada zemlje. Mark Eldman, posljednji živi vođa jevrejskog ustanka u Varšavskom getu u Drugom svjetskom ratu, prilikom jedne svečanosti u Buhenvald, genocid u Bosni opisao je kao zakasnelu pobjedu Adolfa Hitlera.

Brojne činjenice, nad kojim se mora misliti o protekloj, posljednjoj deceniji XX stoljeća i takozvanim “postjugoslavenskim ratovima”, neprestano izbijaju na svjetlost dana. Primarni ciljevi ratova su bili revizija republičkih granica, prisilna razmjena stanovništva i prestrukturacija balkanskog političkog prostora. Ti ciljevi nikada nisu mogli biti realizirani mirnim putem. Pratiće ih sinhronizirani naponi da se, nakon svega, uz uspostavljeni konsenzus negiranja i poricanja vlastite odgovornosti, počinjeni zločini relativiziraju, deontificiraju i ne nazovu pravim imenom. Stranice istorije, tog svojevrsnog “popisa zločina i nesreće” bivaju sve punije. Oštra kritika “zvaničnih” istina o prošlosti izaziva i dalje tajac, nedoumicu, pa i izvjesnu nelagodu.

Ako je Aušvic bio tragični simbol Drugog svjetskog rata, to je Srebrenica bila za rat u BiH i sve ratove na prostoru bivše Jugoslavije. U bosanskohercegovačkim ratnim zbivanjima genocid u Srebrenici u ljeto 1995, kako su uočile haške sudije, čine “*istiniti prizori iz pakla, ispisani na najmračnijim stranicama ljudske istorije*”. Jan Vilem Honig i Norbert Bot, autori knjige o srebreničkoj tragediji utvrdili su da je dugoročni uspjeh etničkog čišćenja zavisio od ubijanja bošnjačkih muškaraca “*bez kojih populacija žena i dece ne bi imala načina da se vrati*

u svoja rodna mesta. I, pošto je Srebrenica bila jedno od glavnih izbegličkih mesta za Muslimane iz istočne Bosne, pogublivanje tih muškaraca omogućilo bi Srbima da tu regiju zadrže sa većom sigurnošću. I zahtevi narodnog rata i diktati etničke čistoće tražili su da se minimizira potencijalni otpor, sada i u budućnosti. Trebalo je ubiti što je više muškaraca moguće”.

Treba potpunije sagledati kontekst srebreničke tragedije, kao pojedinačno najvećeg i najmonstruoznijeg zločina u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Taj zločin ostaje, kako ukazuje Sonja Biserko, kao opomena čovječanstvu o neophodnosti stalne spremnosti za prepoznavanje politike koja planira takve zločine. Etničko čišćenje nije bilo posljedica, već cilj rata. Mnoge knjige o Srebrenici izazivaju, osim snažnih emocija, čitav niz pitanja i dilema. Granice bestijalnosti ljudske prirode pri korišćenju sile ne mogu se utvrditi niti predvidjeti. Žan-Rene Ruez, svojedobno glavni istražitelj za Srebrenicu, u intervjuu podgoričkom “Monitoru”, objavljenom u aprilu 2001. godine, na jednom mjestu, govoreći o izvršiocima zločina, ukazuje: “Jedna stvar me prenerazila kad smo započeli fazu o izvršiocima. Zapanjujući je jaz između onoga što profesionalni oficiri smatraju profesionalnom čašću, dužnostima i aktivnostima i ponašanju i mentaliteta više od 90 odsto oficira VRS koje smo sreli. Oni se ponašaju kao bitange, krijući sve, čak i ono najočiglednije. Ne optužuju druge, jer većina još nije na toj tački, ali to bi većina učinila čim bi osetila miris zatvora, čak i najmodernijeg sa najpristojnijim stražarima. Ljudi bez časti. To je najgore. Ponašaju se kao sitni lopovi, kao deca uhvaćena sa rukama u džemu, totalno uplašeni od mogućih posledica. Sve su zaboravili, ništa nisu videli. Drinski korpus je, na osnovu njihovih priča, bio prazan u ono vreme. Svi su bili u poseti ženama u Beogradu, ili na sahranama bliskih rođaka. Ceo korpus je bio u rukama čistačica i vozača. Skandalozno ponašanje”. Vladislav Jovanović, predstavnik SRJ u Ujedinjenim nacijama 18. decembra 1995, objašnjavao je, pak, da su se Bošnjaci međusobno ubijali. O ovoj tragediji Srebrenice dugo će se govoriti i pisati. Međunarodna zajednica nikada neće moći prikriti svoj dio odgovornosti za ovaj pokolj. Ne može se čuvati sjećanje na zločine bez pitanja o počiniocima. Istorijat bošnjačkih stradanja ne može se reducirati samo na Srebrenicu, niti se na nju može gledati van konteksta tragedije Sarajeva, Višegrada, Prijedora i drugih bosanskohercegovačkih gradova. U Bosni će se još dugo godina otkrivati, kako ih zovu, primarne i sekundarne grobnice. Oni koji znaju gdje se sve one nalaze, i nakon više od deset godina od okončanja rata, teško o tome govore, još teže pristaju da ih lociraju. Svi glavni akteri zla još uvijek nisu u Hagu.

Arhivi u Hagu i tamošnje optužnice o učesnicima u “*zajedničkom zločinačkom poduhvatu*” biće nezaobilazni u pisanju novije istorije južnoslavenskog prostora, ključ njenog poimanja u posljednjoj deceniji dramatičnog XX stoljeća. Kritičko sagledavanje bliske prošlosti još uvijek nije moguće bez snažnih pritisaka sa strane. Traganje za istinom i istorijskim činjenicama otkrivaće dublje, ne samo pozadinu i uzroke tih ratova, već i brojne, nove

individualne i porodične drame, masovna stradanja nevinih i nedužnih ljudi.

Suočavanje sa odgovornošću i sa još neotvorenim istinama, je svakako i moralno pitanje. Demontiranje nacionalizma biće dug proces. Karl Jaspers je napisao da svaki građanin mora osjećati saodgovornost u političkom smislu za postupke države kojoj pripada: *“Znati da si odgovaran prvi je pokazatelj buđenja političke slobode”*. U Srbiji postoje pojedinci, grupe i organizacije, koje Srebrenicu doživljavaju kao sopstvenu odgovornost i sopstveni stid. To su ljudi koji ne propuštaju priliku da se oglase, obilježe ili reagiraju, kadgod je riječ o Srebrenici i svemu onome što se tragično zbivalo u “postjugoslovenskim ratovima”. I Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda svojim istraživanjima i objavljivanjem prikupljenih podataka nastojao je dati doprinos istraživanju istine o Srebrenici, kao i o drugim gradovima istočne Bosne odakle su u Sandžak od proljeća 1992. stizale mase bošnjačkih izbjeglica. Bošnjaci u Sandžaku, ili, bolje rečeno u onome što je od njega ostalo, su takođe platili visoku cijenu opstanka u zemlji koja nije bila u ratu.

Ratovi su, uplivom svjetskih sila, prekinuti, ali ostaje zebnja jesu li doista i okončani. Prisustvo međunarodne zajednice i dalje je neophodno na širem južnoslovenskom prostoru, gdje egzistiraju društva sa uticajnim, iracionalnim vrednosnim sistemima, bez opštevažećih normi. Hana Arent piše kako je u samoj prirodi ljudskog bitisanja da sve što se jednom dogodilo i što je zapisano u istoriji čovječanstva, *“ostaje za čovječanstvom kao mogućnost i dugo nakon što je aktuelnost samog događaja postala stvar prošlosti”*.

Svi smo, nadam se, svjesni da smo još uvijek daleko od potpune pobjede nad zlom, da aveti mraka još uvijek čekaju i misle da imaju još jednu svoju šansu. Zato, zbog mnogobrojnih žrtava, zebnje od ponavljanja istorije, ne smijemo ćutati, niti zaboraviti. Svi imaju ime: i zločini, i ubice i žrtve. Nijedno društvo ne može izbjeći suočavanje sa kontroverznom stranicama svoje prošlosti. Bez osvješćivanja, piše Herman Broh, nema ni samosvijesti, a bez samosvijesti nijedan narod nije u stanju da savjesno uzme u svoje ruke sopstvenu političku sudbinu. Ovo je još jedna prilika da, obilježavajući tužne godišnjice, vidimo, ali i progovorimo o tome dokle sve mogu ići granice bezumlja, mržnje i netolerancije.

Autorka je predsjednica Sandžačkog odbora za zaštitu ljudskih prava i sloboda ■

(U)sud i kazna

PIŠE: BOJANA OPRIJAN ILIĆ

Krug suočavanja sa prošlošću na prostorima bivše Jugoslavije još nije zatvoren, a kada će biti – niko pouzdano ne zna. Ni jedna sudska presuda neće i ne može u potpunosti izmeriti “kvadraturu zločinačkog kruga”, ali bez ovozemaljske Justicijine vage takav proces ne bi ni mogao biti započet.

U potrazi za pravdom, Specijalni sud za ratne zločine, odnosno Veće za ratne zločine u Beogradu, nakon letnje pauze, u septembru nastavlja suđenja optuženima za zlodela počinjena na prostoru bivše Jugoslavije. Prema sudsko-tužilačkoj statistici u tom je sudu, za sada, optužena 41 osoba u procesima za ratne zločine na Ovčari (18) te u slučajevima Škorpion (5), Lekaj (1), Suva Reka (8), Zvornik (7) i Bitići (2). Kad se podvuče crta ispod onog što je ispisano u dosadašnjim optužnicama, rezultat spiska tih nedela je - više od 2.000 žrtava.

U toku je, inače, još šest postupaka - dve su presude pravosnažne (za osuđenika Bulića u postupku za zločine na Ovčari te u slučaju Lekaj). Istovremeno, u toku je 48 sudskih istraga, odnosno zahteva za njihovo sprovođenje. Po pomenutim statistikama, inače, na teritoriji ex Jugoslavije ima između 12.000 i 18.000 ratnih zločinaca. A od 161 optuženog u Haškom tribunalu, završeni su postupci protiv 107, dok ostali još čekaju izricanje presude. Čeka se i privođenje pravdi najtraženijih haških begunaca, među kojima su Ratko Mladić, Radovan Karadžić, Goran Hadžić, Stojan Župljanin...

SEĆANJE U ZAPEĆKU - Tako, dakle, izgleda suvoparna statistika. Spisak, naravno, nije potpun i verovatno nikada neće ni biti, jer se tokom ratnih godina namnožilo suviše zločinaca da bi svaki od njih, realno, mogao biti dostupan istražno-pravosudnim organima. Od pukog izricanja presude - koja ne znači uvek ni potpunu pravdu ili pravednost - važnije je da svaki zločinac i sve žrtve imaju vlastito ime i prezime i da (ma koliko “metuzalemski” zvučala) izreka da najpre treba “očistiti svoje dvorište da bi pogledali u tuđe” - nije zastarela niti će biti, baš kao ni ratni zločini koji su počinjeni. Zato je ovde reč o sumiranju dosadašnjih rezultata suđenja pred Većem za ratne zločine, budućim i tekućim procesima u Srbiji i najavama gde bi eventualni osuđenici mogli odrobijati svoje kazne.

Saradnjom tužilaštava regiona, odnosno bivših republika negdašnje SFRJ, uz aktivno posredovanje glavne tužiteljke Haškog tribunala Karle del Ponte, nesumnjivo se napredovalo u privođenju optuženika i osumnjičenih za ratne zločine pred lice pravde, bez obzira na njihovu nacionalnost. Što se Srbije tiče, vokabulara njenih aktuelnih političara i (radikalne) opozicije podržane brojnim medijima, i dalje je teško naći uporište za ozbiljno prihvatanje suočavanja sa prošlošću – sa zločincima “iz sopstvenog dvorišta”. Zato se i dalje uredno broji koliko je na haškoj optuženičkoj klupi

“naših” i “njihovih”, umesto da bude obrnuto, pa da se ljudski obrađujemo što je pronađen, pre ostalih, domaći ili čiji god “kukolj u žitu”. Nažalost, iskrivljeno ogledalo postavljeno je i kad je reč o suđenjima pred beogradskim Većem za ratne zločine, gde publika u sudnici (a često i sudsko obezbeđenje), sa izuzetkom porodica žrtava i njihovih zastupnika, navijački prati svako svedočenje, tok postupka i izricanje presuda. I sve to bez obzira na to koliko se mozaik zločina sklapao i uklapao i koliko su se pred svima činjenice pokazale neumitnim.

U tom kontekstu, citirajmo deo teksta objavljenog u listu “Pravda u tranziciji” u kom se autor suvislo upitao:

“Čega se najbolje sećate iz snimka koji je u Srbiji prikazan u leto 2005. godine, na kome smo videli pripadnike ‘Škorpiona’ kako ubijaju šestoricu srebreničkih Muslimana u selu Trnovu deset godina ranije? Da li kad zažmurite vidite one ljude kako bespomoćno leže pored puta čekajući da metak ozvaniči njihovu smrt? Ili ne možete da se otresete onih lica sa puškama i osmesima, koja su izgledala kao da ih drma veća trema zbog kamere koja ih snima nego zbog zločina koji upravo čine?”

Da li ikoga u Srbiji taj snimak još dotiče i da li ga se još sećaju u poplavi odbrane, navodnih, nacionalnih interesa? Naročito nakon presude Međunarodnog suda pravde pred kojim je “dokazano da u Srebrenici nije bilo genocida”, što je, valjda, olakšanje u odnosu na “običan” ratni zločin(?!)

Majke, supruge, setre, braća, očevi... više od 200 žrtava streljanih na Ovčari strpljivo su, s čemerom u duši, samo njima poznatim, mesecima pred Većem za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu slušali stravična svedočenja o streljanju i zlostavljanju najbližih na tom poljoprivrednom dobru u blizini Vukovara 1991. godine. Kad su lani u decembru izrečene prvostepene presude šesnaestorici egzekutora (za još dvojicu su vođeni posebni postupci), a osmoro je dobilo maksimalne zatvorske kazne od 20 godina i dvoje je oslobođeno zbog nedostatka dokaza, izgledalo je da je prvo suđenje za ratne zločine pred domaćim sudom dobilo pravedan epilog u mogućim zakonskim okvirima. Sam tok postupka, dakle, način njegovog vođenja pohvalili su tada i međunarodni posmatrači, predstavnici nevladinih organizacija i stranih ambasada. Slične reakcije stizale su i iz respektabilnih krugova međunarodne zajednice, što je značilo otvaranje poverenja u pravo i pravdu koja je “u ime naroda” prvi put izrečena pred nacionalnim sudom. No, to je poverenje bilo kratkog veka jer je, uvaživši tužbe tužioca i advokata optuženih, Vrhovni sud poništio prvostepenu presudu i ceo postupak vratio na ponovno suđenje. Naime, u odluci VSS navedeno je da “prvostepena presuda u osuđujućem i oslobađajućem delu sadrži bitne povrede odredaba krivičnog postupka zbog kojih Vrhovni sud nije mogao ispitati da li je činjenično stanje u presudi pravilno i potpuno utvrđeno”. Tako je sve vraćeno na početak, suđenje se nastavlja u septembru 2007. godine, a rodbina žrtava i svedoci iz Hrvatske više ne žele prisustvovati odnosno učestvovati u, kako kažu, “sudskoj farsii”. Razumljivo, pravda im se, nakon svega, čini sporom i nedostižnom.

ZATVOR BEZ REŠETAKA – U sumiranju suđenja, presuda i rezultata “pravde bez ostatka” (koja podrazumeva odsluženje izrečene kazne pred Haškim tribunalom ili

nacionalnim sudovima) za sve one koje u nju (ne)veruju, ostalo je, dakle, mnogo pitanja. Od toga koliko je politika na svim meridijanima moćnija od prava i zakona, do neverice da će poslednja reč suda biti odista konačna presuda optuženima za zločine. Teorija relativiteta na ovom se terenu pretočila u relativnost osude, jednostavnije izraženu formulom: “može biti, ali ne mora da znači”. Drugim rečima, pravosnažno osuđeni za ratne zločine mogu biti u zatvoru - kako je izrečeno u presudi - ali bi se lako mogli naći i van rešetaka zahvaljujući labavim političko-zakonskim kriterijumima - ko, gde, kako i zašto robija.

Bez upuštanja u težinu krivice osuđenika i tumačenja zakona, te individualnog stanja osuđenika, sveži primer bio bi “slučaj Šišić”. Emir Šišić, pilot bivše JNA, podsetimo, u italijanskom Kasacionom sudu osuđen je na 15 godina zatvora zbog obaranja helikoptera Evropske zajednice u kom je poginulo petoro ljudi. Ubrzo, nakon dozvole da kaznu do kraja odsluži u Srbiji kojoj je izručen, podneo je zahtev za uslovni otpust, jer je izdržao više od pola zatvorske kazne, a prema našim zakonima može se pustiti na slobodu. Dragoljub Milanović, bivši direktor nacionalne televizije, nije optužen pred Haškim tribunalom, ali je pred domaćim sudom osuđen na višegodišnju zatvorsku kaznu zbog odgovornosti za pogibiju 16 radnika RTS tokom NATO bombardovanja. Javna je tajna da nekim ljudima, poput Milanovića, pribavljanje privilegija, uprkos pravosnažnoj presudi, ide od ruke pa on svoju kaznu “odrađuje” uglavnom kao slobodnjak. Rečju, ako se presuda i izrekne, u domaćim zatvorima ubrzo - nema rešetaka. Ovaj deo (bez)rezervne pravde pominjemo u kontekstu nedavne inicijative Karle del Ponte da haški osuđenici izdržavaju kazne u zatvorima zemalja čiji su državljani.

Premijer Srbije Vojislav Koštunica zatražio je u julu od generalnog sekretara UN da takav predlog omogući “uz sve državne garancije da će haški osuđenici kazne izdržavati po svim međunarodnim standardima”. To bi, po ovdašnjoj argumentaciji ili “argumentaciji”, doprinelo vraćanju poverenja u odnosima Tribunala i Beograda i “dodatno bi podstaklo dobrovoljne predaje optuženih pred Haškim tribunalom”. Pa bi još time bili “smanjeni troškovi za odlazak porodica u posete” (koje je, inače, uglavnom plaćala ova država).

Šta su razlozi glavne tužiteljke ICTY za pomenutu inicijativu uoči kraja njenog mandata, može se samo pretpostaviti. A šta bi se moglo dogoditi ako takav predlog bude prihvaćen, sudeći po rečenim primerima, ne treba mnogo pogađati. Uzimajući, recimo, u obzir tzv. političku dimenziju, lako je predvideti kako bi se odrazio dolazak Vojislava Šešelja (ukoliko bude osuđen) u “domaći zatvor”. Ili (potencijalno uhvaćenog i osuđenog) Ratka Mladića? Ili Radovana Karadžića? Nesumnjivo je da bi postali heroji dela populacije za koji aktuelna demokratsko-nacionalistička kohabitaciona vlast ima veliko razumevanje.

Šta je važno, forma ili suština? I pita li neko o tome rodbinu žrtava, ili one koji su postali tek kolateralna šteta pomenutih, nepomenutih, osuđenih i oslobođenih, pobeglih, neuhvaćenih, traženih...

Kako se onda suočiti sa njihovom i, nažalost, našom prošlošću? ■■

Savest na plemenskoj postelji

PIŠE: JOVAN NIKOLAIDIS

Očekivalo se, bar kod onih kod kojih mišljenje o krivici crnogorske vlasti i crnogorskih građana uopšte, glede događaja koji su prije deceniju i po do temelja prodrnali i srušili ustrojbu države koju smo od milja zvali Juga, nikada nije devalviralo, da će nakon sticanja crnogorske nezavisnosti, energičnim zahtjevima crnogorske inteligencije biti pokrenuto sa najvišeg mjesta do najvećeg stepena pitanje *crnogorske krivice*. Da će se pročišćenje sa te elitne grupacije prenijeti širokom opštenarodnom kampanjom na populaciju a sa nje povratno i na generalni stav države: Crna Gora je kriva, Crna Gora je priznala, Crna Gora se kaje, Crna Gora je stekla pouku. I sa pozicije zdravog društva te buduće evropske države ide uzdignuta čela dalje rasterećena grijeha kome je kumovala, kome je bila pratilac ali ne i pravedni sudija.

Ništa se osobito od očekivanog nije desilo. Zaborav, ta sjena zlokobnih nakana svake kvazidemokratije. Zaborav, tvrđava zatvorenog društva. Zaborav, oruđe totalitarnih politika koje nisu izumrle već samo mutirale u kriminogene oblike nove vladavine. Vladavine samoljubivog opijata u pore nove crnogorske države, u duše većeg dijela crnogorskih građana koji ne haju, vladavine koja podstiče i verifikuje nekažnjivost crnogorskih zločina i zločinaca. Simulira se otvorenost, demokratičnost, ukupne reforme, i odvojenost zakonodavne, sudske i upravne vlasti, a savjest naša crnogorska i dalje spava na uzdignutoj postelji plemena i serdarstva. Crna Gora u evropske integracije ulazi zamagljenog pogleda na to "evropsko", dok njena vlast i dalje barjači neusahlom voljom slugarenja silnima iz svijeta, usput dobro kontrolišući mehanizme vladanja populacijom. I Evropa i Amerika, iz dubokog interesa, pomažu tom padu nedobronamjernih, nedovršenih i lijenih. Crna Gora nikad nije bila slobodna, danas je to najmanje, sutra će se priča o slobodi sanjati grozomom iz udžbenika o opštem padu. Crna Gora će biti prodana zemlja a njeni građani jeftina radna snaga onih što su

nas učili demokratiji, neoliberalnoj ekonomiji i ljudskim pravima.

A što, ipak, sa liberalističkom elitom, grupicama školovanih socijaldemokrata, postmodernističkom inteligencijom i drčnim intelektualcima iz nezavisnih medija. Izdaja! Sopstvenih ubjeđenja, zanosa orobljene mladosti, izdaja pred svojom savješću i tvrdoći principa koji su im nekoć bili visoki. Uvučeni u svoje rezignacije jedni nehajno odmahuju rukom. Drugi su utonuli u sinekure države koja ih je pripitomila. Treći pak, kao i ona izdajnička sorta iz rečenica Žilijena Bende, kevdće kako se u novo doba mora sa novim intelektualističkim instrumentarijem, te da je povući crtu imperativ svakog pragmatičnog pogleda na društvo i populaciju; time oni povlače tanku crvenu liniju između ljudskosti za kojom su vapili i izgubljene bitke koju su priznali, ustupajući front istim miriocima srpskog i crnogorskog, istim politiziranim lopovima sa transparentima o časti i junaštva, istim nuditeljima nade da će nam s Evropom na grbači biti bolje, ljepše, lakše... Četvrti, oni najmanje krivi jer su u međuvremenu umrli prepuni jada i nemoći, leže na grobljima čije su humke označene krstačama, arapskim pismenima iz Kurana ili petokrakom, rijetkom zvijezdom "su pet pera, kao značke proletera".

A o kakvoj je to krivici riječ, o čemu to sanjaju želje šačice preostalih buntovnika nasukanih na obalu očaja? S kojih pobuda i danas, kad smo neovisni i međunarodno priznati, a još uvijek 'mladi, lijepi i pametni', šapućemo o crnogorskom zločinstvu. I ko to još pomnije krivice i krivice? Za Dubrovnik, za Mostar i Hercegovinu, za Bosnu i Sarajevo, Srebrenicu i Vukovar, za bratsku diobu, za komšijsku svađu, za batinanje mladih časnih liberala, za grijeh počinjen nad nedužnim bošnjačkim izbjeglicama, za prijatnje kojima smo tjerali po svijetu našu albansku mladež... Govor o crnogorskoj krivici možda je potreban baš stoga što se i ona, krivica njena, odgojena iz plemenske glorifikacije, osnažena samoljubljem a dotučena samozaboravom, i učinila svijetu a i nama, nalik na nebrojene kaznene ekspedicije kroz vjekove, većih i bogatijih. Te je stoga ista kao i njina.

Ne! Nije ista, niti je manja, niti je lakša. Crnogorska krivica je samo njena i samo ona, Crna Gora, o njoj treba da povede računa. Ako za takvo što ima snage i volje. Ne ugledajući se ni na koga. Krivice drugih njihove su krivice, crnogorska je samo naša i njom smo obilježeni, ako ne nađemo lijeka našem pretjeranom zanosu, našoj ishitrenoj prirodi, našim neuvjerljivim opravdanjima da je takvo vrijeme bilo...

Već svi tonemo u plitku vodu močvare zaborava i nehaja, dok nam skaska o evroatlanskim integracijama prostire pute grijeha koga ćemo jednom, ne plativši ga na vrijeme, iskusiti višestruko. Još koje vrijeme i neće ni nas, buntovnika sa rupom na čelu, biti među svijetom, koji je ionako sav od tuđeg znoja, krvi i suza sazdan. ■

Na dva kolosijeka

PIŠE: SEAD HADŽOVIĆ

Poslije formiranja nove vlade Srbije primjećena je pojačana aktivnost zvaničnika na planu regionalne saradnje. Bosna i Hercegovina je izabrana za prvu posjetu inostranstvu novog ministra inostranih poslova, Vuka Jeremića, koja je realizovana krajem maja, što je u Sarajevu protumačeno "kao svojevrsan izraz pozitivnog zaokreta zvanične politike Srbije prema Bosni i Hercegovini" ("Oslobođenje" 29. maj 2007). Jeremić je tom prilikom izjavio da će jedan od prioriteta u spoljnoj politici biti unapređenje dobrosusjedskih odnosa sa BiH. U tom cilju, polovinom jula, uslijedila je i zvanična posjeta Bosni i Hercegovini predsjednika skupštine Srbije, Olivera Dulića. Nedavno je, radi uspostavljanja konkretne saradnje, u zvaničnoj posjeti Beogradu bio potpredsjednik Federacije BiH (FBiH), Mirsad Kebo. Na poziv predsjednika Srbije, Borisa Tadića, očekuje se ujesen posjeta Beogradu članova Predsjedništva BiH, kada bi trebala biti održana sjednica Međudržavnog savjeta Srbije i BiH. Očigledno, zvaničnici Srbije žele na spoljno-politickom planu pokazati spremnost za poboljšanje međudržavne saradnje koja je posljednjih godina bila veoma ozbiljno narušena.

Međutim, za politiku dobrosusjedskih odnosa neophodno je stvoriti i adekvatnu političku klimu unutar Srbije koja ne postoji. Iznosim odnos Srbije prema obavezama koje proizlaze iz presude Međunarodnog suda pravde (MSP) i o refleksiji tog odnosa na BiH.

Budući da su odnosi Srbije i BiH bili znatno opterećeni tužbom BiH protiv Srbije za genocid, nedavna presuda MSP može predstavljati novu stranicu u odnosima između Srbije i BiH, i unutar BiH, ako se istinski prihvati i bez odlaganja pristupi ispunjavanju obaveza koje proizlaze iz te presude. To je za Srbiju, prije svega, neposredna obaveza da se nedvosmisleno osudi genocid u Srebrenici i da se, bez odlaganja, uhapsu optuženi za

ratne zločine, prvenstveno Ratko Mladić. Predsjednik Srbije, Boris Tadić, pokrenuo je inicijativu da Skupština Srbije donese deklaraciju kojom bi se osudio genocid u Srebrenici i izrazilo duboko žaljenje što su ga izvršili pripadnici srpskog naroda, a da njegovi čelnici nisu učinili ništa da do tog stravičnog zločina ne dođe. To bi mogao biti početak suočavanja i sagledavanja cjelovite i prave istine o nedavnoj ratnoj prošlosti, da bi moglo doći do pomirenja neophodnog za uspostavljanje dobrosusjedskih odnosa.

Međutim, u sadanjim političkim okolnostima izgleda da je teško moguće da Skupština donese takvu deklaraciju. SRS i SPS taj genocid negiraju, a i mnogi poslanici iz DSS i NS nisu za donošenje takve deklaracije. Znatno broj poslanika zagovara deklaraciju kojom bi se osudili svi zločini, odnosno da se uz zločin u Srebrenici, istovremeno osude i drugi zločini. Dakle, umjesto nedvosmislene osude genocida u Srebrenici, njegova relativizacija (stereotipi: "svi su vršili zločine", "svi su jednako krivi").

Tako se kao pandan genocidu u Srebrenici, ponovo aktuelizira navodni genocid nad Srbima u Bratuncu i okolnim selima, u kome je od Bošnjaka navodno stradalo blizu 3.500 Srba.

(Izvjerno je da su u te, inače preuveličane brojke, uračunati i oni koji su poginuli u borbenim dejstvima. Posebno se ističe selo Kravica gdje je navodno Naser Orić sa svojom jedinicom ubio 45 Srba. Branilac optuženog Nasera Orića je validnim činjenicama dokazala da se ne radi o ubijenim civilima, nego o pogibiji 37 srpskih boraca u toku borbenih dejstava u tom selu. Zbog toga Naser Orić nije strože osuđen. (Da se dogodio genocid nad Srbima u Bratuncu i okolnim selima valjda bi osim Nasera Orića još neko bio optužen od nadležnog tužilaštva i suđen od odgovarajućeg suda).

Neusvajanje deklaracije o osudi genocida u Srebrenici bilo bi dijametralno suprotno intencijama presude MSP, negativno bi uticalo na proces sučeljavanja sa nedavnom prošlošću i time odložilo pomirenje i imalo negativne implikacije za uspostavljanje i razvijanje dobrosusjedskih odnosa.

Izvjerno je da u sadašnjim političkim okolnostima još teže može proći prijedlog da se donese zakon po kome bi bilo kažnjivo poricanje genocida u Srebrenici. (Negiranje genocida je zakonski kažnjivo u 11 evropskih država.)

Mnogi u vladajućim krugovima ponašaju se kao da je Srbija presudom MSP oslobođena odgovornosti za masovne zločine koji su se dogodili u BiH. Kao da se gubi iz vida da je sud odlučivao samo o genocidu, a ne i o masovnim ratnim zločinima i zločinima protiv čovječnosti. Međutim, sud je našao za potrebno da konstatuje da su se takvi zločini dogodili i da zahtijeva od vlasti Srbije da se ograde od takvih zločina počinjenih u BiH. Valjda, kao preduslovu za pomirenje, treba riješiti i pitanje odgovornosti za takve zločine.

Drugi ključni preduslov od koga će zavisiti razvoj međudržavne saradnje je odnos i uticaj vladajućeg režima u Srbiji na politiku RS, posebno kada je u pitanju

njihov međusobni odnos.

BiH se nalazi u procesu reformi sračunatih za efikasnije unutrašnje funkcionisanje države i za njeno pridruživanje evroatlanskim integracijama. S tim u vezi radi se na jačanju centralnih organa vlasti, pri čemu se određene nadležnosti, koje, po postojećem Dejtonskom ustavu, pripadaju entitetima, prenose na državni nivo. Trenutno je najaktuelnije pitanje reforme policije koja treba da pređe u nadležnost države. RS tome pruža snažan otpor i nastoji da sačuva postojeće nadležnosti, pa čak i da ojača svoju samostalnost, zanemarujući odnose sa centralnim organima vlasti i funkcionisanje države kao cjeline. To je naročito došlo do izražaja kada je član Predsjedništva i predsjednik Stranke za BiH, Haris Silajdžić, poslije presude MSP da su genocid u Srebrenici počinili pripadnici VRS, koja je postupala u ime vlasti RS, postavio pitanje oportuniteti legaliteta i legitimiteta RS.

Do sada je Vlada Srbije podržavala, pa čak i podsticala takvu politiku RS, posebno predsjednik Vlade, Vojislav Kostunica. Ako se i dalje nastavi sa takvim uticajem, to će se neminovno negativno odraziti na međudržavne odnose.

Srbija održava odnose sa BiH na dva kolosjeka: sa državnim strukturama vlasti (Sarajevo) i sa RS (Banja Luka). Sa FBiH do sada su odnosi bili zanemarljivi. Odnosi sa RS su veoma razvijeni i sadržajni na političkom, ekonomskom, saobraćajnom, komunikacijskom, kulturnom, naučnom, obrazovnom i svim drugim oblastima društvenog života. Međutim, na državnom nivou oni su ozbiljno narušeni.

Maksimalno se koristi pravo uspostavljanja specijalnih paralelnih odnosa sa RS, čiju mogućnost predviđa dejtonski ustav, shodno miloševićevsko-tuđmanovskoj podjeli interesnih sfera u BiH. Hrvatska se već davno odrekla tih odnosa sa FBiH (posebno sa ranije postojećom tzv. Herceg-Bosnom), u korist razvoja što boljih međudržavnih odnosa. Ranije je predlagala i SRJ, da se zajednički odreknu korišćenja tih odnosa, ali ona na to nije pristala. Poslije raspada SCG, Srbija je sa velikom pompom obnovila taj sporazum sa RS, u Banjaluci, i nedavno ga ratifikovala u Skupštini Srbije. Ti odnosi su često bili na uštrb odnosa na državnom nivou.

Za BiH je posebno važno da Srbija poštuje njen suverenitet i teritorijalni integritet. Ranija izjava predsjednika vlade, Vojislava Koštunice "o privremenoj odvojenosti RS od Srbije", ili, u oktobru prošle godine, da je "Drina rijeka koja spaja narod" dodajući da "nije normalno da srpski gradovi postoje u inostranstvu", kod zvaničnika u Sarajevu izazivala su podozrenje, a kod srpskih nacio-partikularista pothranjivali nadu da svi Srbi žive u jednoj državi. U posljednje vrijeme manipuliše se sa tezom o izdvajanju RS iz sastava BiH, ukoliko se Kosovo odvoji od Srbije. U vezi s tim aktuelizira se pitanje prava RS na održavanje referenduma. Zvaničnici RS ističu da će učestvovati u razgovorima o promjeni ustava BiH, uz uslov da se istim predvidi mogućnost održavanja referenduma o

samostalnosti RS, u roku od tri do pet godina.

Što se tiče Kosova, BiH ima odmjeren i izbalansiran stav, koji se zasniva na prihvatanju rješenja na osnovu dogovora između Beograda i Prištine. Srbija takav stav BiH izuzetno cijeni (izjava predsjednika Skupštine, Olivera Dulića).

Sadašnja intencija Srbije za uspostavljanje i razvijanje dobrosusjedskih odnosa sa BiH biće teško ostvariva, ukoliko se i dalje na stari način bude vodila politika na dva kolosjeka, s tim da i dalje ostane primarni interes razvoj odnosa sa RS, na račun tih odnosa na državnom nivou.

U cilju normalizacije međusobnih odnosa unutar BiH, očuvanja njene cjelovitosti, njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta, bilo bi najbolje da se Srbija i RS odreknu specijalnih paralelnih odnosa, kao što je to učinila Hrvatska sa FBiH, prije nekoliko godina.

Dejtonski ustav posebno ističe da se u slučaju korišćenja prava na specijalne paralelne odnose "poštujte suverenitet i teritorijalni integritet BiH" (član 3, stav 2, Ustava). A o tome se ne vodi dovoljno računa. Inače, predviđeno pravo na "paralelne odnose" entiteta sa susjednim zemljama, samo po sebi, u određenoj mjeri ima negativno dejstvo na suverenitet i teritorijalni integritet BiH. Valjda je moguće uspostaviti i održavati odnose sa sunarodnicima koji su od njihovog posebnog interesa i bez tih "paralelnih" odnosa, kao što je to uobičajeno u normalnim državama. Naime, treba imati u vidu da su potrebe međusobne saradnje pretežno istovjetne za cijelu državu i njene građane, a manji deo može da se odnosi na sunarodničke potrebe. U Evropskoj uniji i do 70 posto pitanja koja direktno utiču na život njenih građana, rješava se u Briselu. EU traži i od Srbije i BiH da usvoje njene standarde ako žele ući u tu asocijaciju.

Međutim, Srbija je pokazala da joj je stalo da i dalje koristi specijalne paralelne odnose sa RS. Ako se već ne odriče tog prava, onda ga treba koristiti u razumnoj mjeri, imajući u vidu potrebu razvoja tih odnosa na državnom nivou. Na to upućuje potreba regionalne saradnje, što je jedan od uslova za prijem u EU, Srbije i BiH. Posebno, prilikom korišćenja tih odnosa treba voditi računa o poštivanju suvereniteta i teritorijalnog integriteta BiH, kako to nalaže i Dejtonski ustav. Ako se iskreno poštuje suverenitet i teritorijalni integritet BiH i iskreno žele dobrosusjedski odnosi na državnom nivou, onda ti odnosi neće biti tako složeni, i nepovoljni kao što je do sada slučaj. Naravno, to podrazumijeva da RS iskreno prihvati BiH kao svoju državu, čemu može dati doprinos i Srbija. ■

Habermas vs. Fest

PIŠE: MILE LASIĆ

Njemačka je i u XX stoljeću iznjedrila niz velikih filozofa, između ostalih i Martina Heideggera. Možda i najveći živi filozof Jürgen Habermas je, pak, već početkom pedesetih godina prošlog stoljeća u listu „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ ukazao na bliskost Heideggerovih ideja sa temeljima nacističke ideologije. Habermas nije, inače, nikada krio svoju bliskost „lijevim idejama“ i prezir prema nacističkim intelektualnim predvodnicima. Habermas se, unatoč tomu, nedavno morao pravdati za objedu, koju je u svojoj biografiji „Ich nicht“ napisao pokojni dr Joachim Fest, jedan od vodećih poslijeratnih njemačkih historičara i publicista XX stoljeća. Festova biografija se pojavila u oktobru prošle godine, mjesec dana poslije Festove smrti, pa se Habermasovo ogorčeno opravdavanje pretvorilo u „posthumni spor“, iznijet, inače, na stranicama časopisa za političku kulturu „Cicero“. Ma koliko bili poznati i našim čitateljima kažimo, ipak, par riječ o sudionicima ovog neobičnog spora. Prvo o Habermasu...

*Pet lica vodećeg filozofa današnjice
Jürgena Habermasa*

Kažimo odmah, „posthumni spor“ govori više o duhovnoj poslijeratnoj klimi u SR Njemačkoj, nego o samom dr Habermasu, koji živi veoma povučeno u Starnbergu, tek se tu i tamo javi još ponekim intervjuom, esejom i knjigom. Nedavno se, 16. maja ove godine, javio esejom-apelom u «Süddeutsche Zeitungu», u kojem se založio za spas kvalitetnih printanih medija, od kojih profitiraju svi drugi mediji i svaka prava demokracija. Njihovu propast nijedna demokracija ne može sebi dozvoliti, poručio je Habermas. Za profesora filozofije u mirovini Jürgena Habermasa, rođenog 18. juna 1929. godine u Düsseldorfu, veže se „projekat moderna“ u filozofsko-stručnom, pa i političkom smislu. On osobno insistira na suptilnom diferenciranju njegova života i rada. Habermasova je želja da svatko onaj tko se bavi njime i njegovim djelom uoči najmanje pet lica njegova javnog djelovanja – Habermasa publicistu od Habermasa filozofa, Habermasa profesora od Habermasa istraživača i Habermasa politički aktivnog građanina. Jedne prilike je, čak, izričito naglasio da ga najviše ljuti „agresija ljudi koji ne uočavaju ove razlike“ ..

Za Habermasove suvremenike je, naravno, podjednako značajno šta „dijete uspješne re-education policy“, kako je sam sebe definirao Habermas, kaže u svim njegovim „ulogama“, pa, ipak, najvažnije je ono što stoji u njegovim knjigama. U

jednoj od njegovih posljednjih knjiga „Pocijepani Zapad“ („Der gespaltene Westen“, „Suhrkamp Verlag“, Frankfurt am/M, 2004, 193 strane, 10 eura) Habermas bez uvijanja podiže glas protiv „hegemonijalnog unilateralitma“ SAD, ne libeći se zaključka da „normativni autoritet Amerike leži u ruševinama“. O kakvoj se suštanstvenoj, iznudjenoj, dubinskoj osudi američkog „hegemonijalnog unilateralizma“ radi, može se shvatiti tek kada se zna da su Habermasova politička gledišta najdublje determinirana „od 16. godine života – zahvaljujući razumnoj politici prevaspitavanja zaposjedilaca – američkim idealima kasnog XVIII stoljeća“. Dakle, uz evropske humanističke korijene upravo je „američki pluralistički liberalizam i filozofija pragmatizma“ oformila Habermasa kao političko biće. Za Habermasa je najproblematičnije u aktualnom američkom ponašanju „bezobzirno nepoštivanje međunarodnog prava“, odnosno gaženje ljudskih prava širom svijeta, a na domaćem planu „neokonzervativno toleriranje religioznog fundamentalizma koje guši tekovine sekularizacije“! Slično kao i njegove američke kolege, teoretičar države i prava Ronald Dworkin i filozof Richard Rorty, Habermas se osjeća obveznim da „u ime demokratskog liberalizma *made in USA*“ ustane protivu aktualne američke vlade i njene samovolje u svjetskoj privredi i politici.

Čitatelj će u ovoj zanimljivoj Habermasovoj knjizi naći i mnoštvo drugih interesantnih zapažanja, ocjena i prijedloga, među kojima se izdvaja pledoaje za reformu „prava veta“ u Vijeću sigurnosti Ujedinjenih naroda, jer se u krajnjem radi o „zasramljujućoj selektivnosti“ ovog gremija pri izboru zemalja u kojima se vojna intervencija dozvoljava. Naravno, i ovdje su na udaru SAD, jer su ponajčešće među onima koje blokiraju bilo kakvu razumnu politiku Vijeća sigurnosti UN. Habermas je, inače, poznat kao netko tko je iz Kantove vizije „vječnog mira“ razvio vlastite ideje o mogućem „svjetskom građanskom pravu“. Po njemu, bilo bi razumno „već danas proglasiti svjetsku organizaciju za zajednicu država i građana“, što bi mogao biti put ka „svjetskoj unutarnjoj politici“. Inače, prije dvije godine, u prigodničarskom interview za „Süddeutsche Zeitungu“, na sam 75. rođendan, Habermas je pozvao evropsku javnost, medije u prvom redu, da se otvore jedni drugima, tj. da se otvore za diskusije koje se vode u drugim jezicima, kulturama i zemljama i da ih „prezentiraju kod kuće“. Radi se o tomu da se „građani različitih evropskih nacija priznaju obostrano kao članovi istog političkog zajedničkog bića“, jer tek tada će „rasti spremnost da se uzmu u obzir i izvjesne žrtve jednih za druge“.

Ne treba, vjerojatno, ni pominjati da Jürgen Habermas stalno upozorava kako se „naše moderno samoorazumijevanje, između ostalog i ljudskih i građanskih prava, koje podjednako pripadaju članovima svih religijskih zajednica, može garantirati samo od svjetovne, neutralne državne sile“. Na ovom, pak, tragu bi se kod nas - koji smo skloni tako brzo i lako odustati od krhkih zasada prosvjetiteljstva, mogle, ako već ništa drugo, otvoriti rasprave o autogolovima koje postizemo pod naletom srednjovjekovnog klerikalizma, ukomponiranog u obranu vjerskih i nacionalnih interesa, što sve skupa nema ništa zajedničko s „projektom moderne“, čiji je Habermas „zaštitni znak“. Utoliko su, dakle, objede na Habermasov

račun iz posthumne biografije dr Festa «Ich nicht» (bile) opasne...

„Pa ako i svi učestvuju- ja neću“!

Za dr Joachima Festa je, pak, i Willy Brandt kazao da je «čovjek za uzor», iako su pripadali posve različitim političkim opcijama. Dr Fest je jednostavno bio jedan od najznačajnijih autora njemačke poslijeratne historiografije, publicistike i literature. Umro je u septembru prošle godine u svojoj rodnoj kući u naselju Klarhorst, u Berlinu, u 79. godini života, ne dočekavši da vidi autobiografiju u knjiškim izlozima. Dr Fest, rođen 1926. godine, je cijeli život posvetio istraživanju fenomena nacional-socijalizma u Njemačkoj. Zapravo, u središtu njegova znanstvenog i literarno-publicističkog rada nisu stajali samo Hitler i druge „vodeće glave“ (njegov izraz) Trećeg Rajha, nego uzroci i posljedice nacističke strahovlade, kao i „kriza orijentacije“ njemačkog društva. Njegova biografija o Hitleru iz 1973. godine se smatra i danas najboljom knjigom o ovom nesretniku, a dr Festa je učinila čuvenim i izvan Njemačke. Dr Joahim Fest svodi, inače, svoja bogata iskustva u svezi sa Hitlerovom strahovladom u sljedeću ocijenu: „U cijelosti, ono što sam ja doživio, bilo je urušavanje građanskog svijeta“! Habermasu, pak, takav pristup i nalazi nisu dostatni!

U „FAZ-u“, tom, kako je već pomenuto, uglednom i uticajnom listu, u kojem je Habermas kritizirao Heideggera, dr Fest je bio više decenija i suizdavač i politički feljtonista. Odlikovao se izuzetnom erudicijom i odmjerenim, konzervativnim, finim građanskim stilom. Zbog toga i nije posvelako objasniti kako museomakla u njegovim sjećanjima „Ich nicht“ prava denuncijacija protivu Habermasa, a što je najgore po dr Festa, posve neutemeljena. Njegova sjećanja su se pojavila kod uglednog „Rowohlta“ i u njima dr Fest podiže dirljivi spomenik svojim roditeljima, obrazovanoj građanskoj berlinskoj obitelji, koja se suprotstavila Hitlerovom režimu i to skupo platila. Za njegova oca, višeg školskog savjetnika, Hitler i njegova ekipa su bili samo obična „banda zločinaca“, a familijarni *credo* je bio – „Pa ako i svi saučestvuju – ja neću“ („Auch wenn alle mitmachen - ich nicht!“). Iz ovog familijarnog životnog mota i potječe dio naslova sada već posthumne Festove autobiografije, koja je, nažalost, popraćena „posthumnim sporom“. U njoj je dr Joahim Fest nastojao posvjedočiti, u prvom redu, o tomu kako se Hitlerovo vrijeme odrazilo na njegovo „familijarno okruženje“. Pri čemu nije neinteresantno da se pri kraju Drugog svjetskog rata mladjahni Joachim – usprkos volje njegova oca – dragovoljno prijavio u redovne jedinice njemačke vojske (Wehrmacht), zbog čega je i završio u američkom zarobljeništvu. Protivu volje svoga oca se Joachim Fest opredjelio da fenomen nacional-socijalizma, Hitler i njegovi suradnici, budu temeljnom preokupacijom njegova znanstvena i literarno-publicističkog rada. Dr Joachim Fest je, inače, više puta pokušavao da nagovori svog oca da opiše njegova iskustva iz nacističkog vremena, ali je ovaj to odbio riječima: „Mi svi šutimo. Iz srama, straha i tjeskobe. Ja ću, takodjer, šutati“. Tek pri samom kraju ove biografije dr Fest je naveo pasus, koji je izazvao „posthumni spor“, tj. reakciju Juergena Habermasa u „Ciceru“. Dr Fest

je napisao: „Na jednom rođendanskom slavlju u osamdesetim godinama prosljedio mu je (toj „vodećoj glavi“) za stolom jedan njegov podanik iz ranijih vremena, kao svom nekadašnjem pretpostavljenom u Hitler Jugendu, jedno od pisama koje je on napisao u proljeće 1945. godine, a u kojem se očituje strastveni odnos prema Fuehreru i nepomućena očekivanja konačne pobjede... Bez da točnije pogleda što piše na cedulji, tako ide priča dalje, po svjedočenju više učesnika i upućenih u ovu priču, je taj dotični zgužvao papirić, stavio ga u usta i progutao, ne bez muke...

Priča o pokojnom dr Joahim Festu je vrlo kompleksna i bez citiranog pasusa njegove posthumne autobiografije, kojim je opravdano ogorčen Juergen Habermas, jer se doktor Fest dao i ranije malčice manipulirati, primjerice od strane čuvenog Hitlerovog arhitekta i ministra naoružanja Alberta Speera, nakon što je Speer odležao 20 godina u Spandau. Dr Fest govori, inače, o „homo-erotskoj opčinjenosti Hitlera i Sperra, ali o tomu primjerenijom prigodom. Osim brojnih publikacija iza dr Joachima Festa je ostala i knjiga „Der Untergang“, koja je poslužila kao osnova za istoimeni film o posljednjih Hitlerovih 12 dana u „vučijoj jazbini“ u Berlinu. No, vratimo se predmetu „posthumnog spora“ ...

Je li i „moralni čistunac“ Habermas bio u mladosti slijepi nacista

Na objavljivanje izvoda iz Festove autobiografije u „Ciceru“ i na popratni jednostrani tekst u ovom magazinu, reagirao je pismom Juergen Habermas s molbom da ga se integralno objavi. U ovom pismu je Habermas – kažimo ovdje samo toliko - u veoma oštroj formi napao ne samo pokojnog dr Festa, nego i autora članka u „Ciceru“ Jürgena Buschea kao „denuncijante“. Juergen Busche je, inače, bio Festov suradnik, publicista je i autor knjige biografskih eseja o Helmutu Kohlu.

Iako dr Fest nije u citiranom pasusu pomenuo Juergena Habermasa bilo je jasno iz poigravanja sintagmama tko se „skriva“ pod šifrom „vodeća glava“. Objavljeno „traganje za istinom“ u „Ciceru“, u izvedbi Juergena Buschea nije, pak, ostavilo nikakve sumnje da je „jedna od vodećih glava zemlje, koja je progutala – moguće je – za njega optužujuću ceduljicu iz vremena kad je bio vodja Hitler Jugenda, pred začudjenom publikom“, tako dr Fest, upravo Juergen Habermas, filozof enormnog ugleda i utjecaja, kojega povrh svega bije glas da je „moralni čistunac“ i „Immanuel Kant XX stoljeća“.

U suštini spora, dakle, nije pitanje je li Habermas „progutao kompromitirajuću cedulju“, nego o tomu je li i on bio zadržti „nacistički klip“, da upotrebimo ovdje sjajan izraz Bore Ćosića za Grassovu mladalačku zaslijepljenost nacističkom ideologijom. Objeda o Habermasu kao zaslijepljenom nacisti, pa ako i u mladosti, jednostavno se ne uklapa u Habermasov habitus, niti, pak, u sliku o njemu u široj javnosti. A kad bi bilo tako, kako tvrde dr Joachim Fest i Juergen Busche, situacija bi po Habermasa bila mnogo opasnija od one u koju je dospio Guenter Grass sa naknadnim „ljuštenjem crnog luka“, tj. zakašnjelim priznanjem da je bio u nacističkim postrojbama (SS-Waffen), a ne u postrojbama Wehrmachta, kako se do tada

vjerovalo. Jer je Grass – za razliku od Habermasa – svih poslijeratnih godina i tvrdio da je bio „zaslijepljeni nacista“, da je do posljednjeg momenta vjerovao u „Fuehrera“ i „Endsieg“, i sve u tom stilu. Juergen Habermas se, naprotiv, cijelo poslijeratno vrijeme zgražao nad tim vremenima, te provocirao niz rasprava o prikrivanju i zataškivanju među njemačkim intelektualcima, uključivo kritiku Heideggerovih zaštitnika i sljedbenika. Opasne sugestije iz navedenog Festovog pasusa, dakle, ukoliko bi bile točne, srušile bi ne samo još jedan mit, nego bi oblikovale sliku o „ovovremenom Kantu“ kao plašljivcu i „dvoličnjaku“. No, nije, srećom, tako...

Juergen Habermas je – uz sve drugo – svojevremeno otvorio „historičarski spor“ („Historikerstreit“), u kojem je predbacio nizu njemačkih historičara relativizaciju zločina počinjenih u Trećem Rajhu. Napadnuti historičari su se branili, a među njima i dr Fest, kako su znali i umjeli, ali bilo je teško jer je Habermas nastupao sa pozicija čistog morala i moralnog čistunstva. Pri čemu je bilo znano i ranije da je i Habermas, kao i cijela njemačka mladež u to doba, pripadao nacističkim pionirskim i omladinskim organizacijama – „Junges Volk“ i „Hitler Jugend“, ali time se može uzbudjivati netko neobrazovan ili zao, kao nedavno na Balkanu, u zemlji Srbiji, kada su se povodom Grassovog „pokajanja“ za riječ javili i notorni srpski fašisti. Jer, zamjerati 60 godina poslije Drugog svjetskog rata nekome da je bio u „nacističkim pionirima“ ili u „nacističkoj omladini“ može samo netko tko je zao ili neće da znade da je tim NS-organizacijama moralo pripadati svako njemačko dijete u doba Hitlerove diktature...

U Buscheovom tekstu u „Ciceru“ se, dakle, u „traganju za istinom“ ne radi uopće o tomu je li Habermas „progutao cedulju“ ili nije, nego o tomu je li bio nešto više od „nacističkog klipana“, a to je sve do jučer prikrivao. O tomu svjedoči, zapravo, cjelokupni Buscheov tekst, iz kojeg smatramo relevantnim za razumijevanje ove priče izdvojiti samo par tvrdnji ili podmetanja, kako će se pokazati. Busche u svojoj paškvoli ne samo da reproducira tvrdnje iz nesretnog „posthumnog pasusa“ dr Festa, on reproducira i druge glasine do kojih je došao, a kritizira one koji u njih ne vjeruju. Pri tomu se Busche poziva i na filozofa iz Konstanze dr Gereon Woltersa, koji je prije dvije godine otvorio veliku temu specijalnog odnosa njemačke filozofije prema nacional-socijalizmu, a korektno dotakao i objedu na račun Habermasa. U Woltersovoj studiji pod naslovom „Prikrivanje, optužbe, opravdanja“ („Vertuschung, Anklage, Rechtfertigung“) pojavljuje se, naime, i sekvenca sa „kompromitirajućom ceduljom“, ali tako ispričana da Habermasa uopće ne kompromitira. Dr Wolters je – pripremajući njegovu studiju – pismeno zamolio dr Habermasa i dr Hans-Ulricha Wehlera (Habermasovog drugara iz mladosti u Gummersbachu, a sada jednog od prvih historičara u Njemačkoj) da mu odgovore šta je istina u glasinama da je Habermas prvo kao vođa u lokalnom „Hitler Jugendu“, pa potom u sanitetskoj službi, pismeno ukorio Wehlera, na rutinskom formularu, što se nije pojavljivao na „sanitetskim tečajevima“. Wehler je, tako ide legenda dalje, ovu cedulju sačuvao, pa je godinama poslije poslao svom prijatelju iz mladih dana

Habermasu. Mnogo godina poslije za vrijeme zajedničkog odmora Habermasovih i Wehlerovih, historičar Wehler je upitao Habermasovu suprugu – šta je s tom „ceduljom“, a Habermasova je supruga „dala veseli odgovor, njen ju je muž progutao“.

Za Woltersa je ovdje bio kraj priče, ali ne i za pokojnog dr Festa, a pogotovo ne za Juergena Buschea i „Cicero“. Za Buschea je „jezgra priče potvrđena“, a citirana izjava Habermasove supruge indicira da je Habermas kompromitirajuću cedulju skrio i da je više nije moguće pronaći. Buscheova verzija priče, dakle, nije jednaka onoj koju je ispričao dr Fest, ali ima istu funkciju. Njemačka filozofija ima problem sa preplitanjem njenih najboljih filozofa u nacional-socijalističku vladavinu, pri čemu se ne radi samo o tomu da je Martin Heidegger bio „nacistički rektor“ u Freiburgu, s pravom konstatira Juergen Busche. Ali, implicitna sugestija da bi i dr Habermas imao razloga za prikrivanje „naci-prošlosti“ je više od podmetanja...

„Briefwechsel Fest-Wehler“

Da je dr Festu sve u svezi filozofovog „gutanja cedulje“ bilo jasno odavna, pa se, ipak, odlučio za pakostan pasus u njegovim memoarima, svjedoči i prepiska koju je dr Fest vodio pet mjeseci prije smrti sa uglednim historičarom iz Bielefelda, profesorom na više univerziteta u Njemačkoj i na Yaleu u SAD, već pominjanim Hans-Ulrich Wehlerom. U najkraćem dr Fest se odlučio da plasira jednu staru glasinu, opterećujuću po Habermasa, iako ju je dr Wehler baš u pismu dr Festu demantirao. Dr Wehler je, kako je već rečeno, ne samo prijatelj iz mladosti dr Habermasa, nego je izuzetno respektabilno ime u njemačkoj historiografiji, po njemu se komplektn pristup izučavanju suvremene povijesti zove „Wehlerova historijska škola“. No, vratimo se „razmjeni pisama Fest-Wehler“ („Briefwechsel Fest-Wehler“).

Joachim dr Fest je već 6. aprila 2006. godine uputio pismo Hans-Ulrichu dr Wehleru, u kojemu piše: „... Javljam se zbog jedne anegdote koja mi je poznata odnedavna iz priča Johannes Groša, Wolf Jobst Siedlera i još nekih drugih... Prigodom jednog okruglog rođendana našeg nedavno, na žalost sviju nas, umrlog kolege Reinharta Kosellecka, tako je kazano, Vi ste vašem nekadašnjem zastavniku (?) Jürgenu Habermasu doturili cedulju, koju je on napisao u proljeće 1945. godine i koja sadrži njegovu vjeru u Fuehrera i uvjerenje u konačnu pobjedu. Habermas je, tako ide priča dalje, papir poderao bez mnogo okolišanja i strpao u usta...“

Potom dr Fest piše: „Na zasjedanju Darmštadske akademije 2005. godine pojavljuje se ova priča ponovo, ali je tako energično osporena, da sam ja osobno upitao Kosellecka, koji je bio član ove akademije, o njenoj istinitosti. On ju je potvrdio, pa, čak, i dodao par pojedinosti, koje su mi bile do tada nepoznate. Pa, ipak, na nedavnom susretu sa kolegama ona je ponovo osporena i tako to ide, tamo-amo. Na kraju sam ja ponudio da pojasnimo stvari putem pitanja upućenog vama. U osnovi ima dovoljno izjava svjedoka, koji osporavaju ovu mogućnost, pa se pitam zašto se nitko od njih nije pravovremeno raspitao kod Kosellecka...“

Hans-Ulrich dr Wehler je odgovorio dr Festu hitno pismom, datiranim 18. aprila 2006. godine, u kojem

stoji crno na bijelo: „... Rado ću ispraviti ono što je do vas dospjelo u iskidanoj formi. Vi znate, vjerojatno, da smo Habermas i ja odrasli u Gummersbachu. Mi se poznamo iz školskog doba... Bili smo par godina i u „Jungvolku“. Jürgen nije mogao preuzeti pozicije vodje već zbog njegovih jezičkih problema. Ali, on je preuzeo ulogu takozvanog Feldschera, koji nam je trebao pojasniti osnove anatomije i previjanje zavoja.“ (Pojam „Feldscher“ označava, inače, u njemačkom jeziku najniži rang za vojnog liječnika - M.L.) „Obzirom da je učesće na ovom tečaju počivalo na dragovoljnosti, bila je uvijek samo šačica onih koji su se s njim susretali... Pri tomu sam i ja par puta falio. Poslije toga sam od njega i dobio poziv da se pojavim na ovoj obvezi. Ovu je cedulju, inače, posjedovao svaki „Jungvolk i HJ-Führer“, kako bi osigurali funkcioniranje njihove djelatnosti...“

Čitavih 30 godina poslije, piše dalje u pismu dr Wehlera, došlo je u jednoj podgrijanoj atmosferi i do razgovora o ovomu. „Podsjetio sam Jürgena na ovaj poziv, što je bilo živahno osporeno... Dva mjeseca potom mi je priča ponovo pala na pamet. Potražio sam i činjenično našao u mojem ratnom dnevniku ovaj poziv. Bez komentara sam ga poslao u Starnberg, a kada sam Ute Habermas na obalama Elbe upitao da li je, ustvari, moja cedulja pristigla, ona se nasmijala i odgovorila – „pa Ti ga poznaješ, on ju je odmah progutao“.. U zimu poslije toga ovom sam anegdotom zabavljao Jürgena Kocka i Wolfganga Mommsena, pa je opet zaboravio. Prošle me godine pitao jedan filozof iz Konstnaze, koji je, takodjer, čuo za ovu glasinu, o svemu tomu, a ja sam mu isto ispričao što i sada vama. Početkom osamdesetih godina pitao me je jedanput i Koselleck u našem hodniku (na Univerzitetu Bielefeld - M.L.) za ovu priču. Ja sam mu je ispričao kao primjer za funkcioniranje glasila. Jer, niti je Utina usputna primjedba stvarni izvještaj, niti sam ja bio nazočan pri dolasku cedulje u Starnberg, niti je Jürgen bio „zastavnik“, niti se on u onom naprijed otisnutom formularu ispoljio o konačnoj pobjedi i Adolfu. Na putu od usta do usta, u razgovorima različite vrste, ova je epizoda, očigledno, zadobijala sve bizarnije obrise. Pojednostiti, koje idu preko mojeg kratkog komentara prigodom razgovora na hodnicima Unija, nije jednostavno Koselleck mogao znati, pošto on nije imao osobni kontakt s Habermasom i samo se radoznalo meni obratio. Tako glasi ova priča... sada poznajete njen tok“!

Nema sumnje da je dr Fest poznavao njen tok, ali se, ipak, odlučio za glasinu. Odgovor na pitanje zašto je tako učinio nalazi se u pismu dr Habermasa magazinu „Cicero“ ...

„Der Habermas-Brief“ iliti ogorčena reakcija Juergena Habermasa

Datirano u Starnbergu, 25. oktobra 2006. godine, pismo Juergena Habermasa je nesvakidašnje i po sadržaju i po ogorčenosti koja iz njega provejava. Vrlo štovani gospodine... molim za tiskanje sljedeće izjave, počinje Habermas pismo uredniku „Cicera“, da bi već u prvoj rečenici ustvrdio: “Jürgen Busche se potvrđuje kao denuncijant, tako što insinuiru na osnovu davno već opovrgnutih glasina...“! Potom slijede imena onih koji su „kolportirali glasine“, a među njima su i Fest, Lübbe, Koselleck, i „tek sada

Busche“. Juergen Habermas „prepoznaje u obnovljenim denuncijancijama ono što one jesu“, a jesu – po njemu - „nastavak političke hajke, kojoj sam od FAZ-a bio izložen naročito u sedamdesetim i osamdesetim godinama“. (Pokojni Joachim Fest je bio suizdavač „FAZ-a“ od 1973. do 1993. godine.) „Fest mi je očigledno za zlo uzeo kritiku onih vodećih glava NS-režima, koje je on u njegovom listu dopustio rehabilitirati“, ustvrdio je Juergen Habermas.

„Kako se braniti protivu denuncijacije“, zapitao se potom Habermas, „koja slijedi providan cilj, učutkati, zajedno s Grassom, generaciju intelektualaca koja se angažirala za samokritičko pojašnjenje tradicionalnih razloga, kao i – ili prije svega – u akademskim slojevima raširenog suglasja sa NS-vladavinom?“

Potom slijede objašnjenja intimne prirode, koja do sada Habermas nikada nije bio prisiljen pružiti javnosti: „Ja nisam imao nikakve šanse - već po osnovu moje invalidnosti - sebe samoga kao omladinca identificirati sa vladajućim pogledom na svijet. („Ich hatte schon aufgrund meiner Behinderung keine Chance, mich als jugendlicher mit der herrschenden Weltanschauung zu identifizieren.“) Nisam, takodjer, nikada, kako uredništvo („Cicera“) tvrdi, vjerovao u konačnu pobjedu, piše Habermas. „Obzirom da sam htio postati liječnikom, ja sam u „Hitlerjugendu“, organizaciji kojoj je tada svatko morao pripadati, postao „Feldscher“ i držao sam odgojno-obrazovne tečaje, za koje sam morao pridobiti dragovoljce“, precizirao je Habermas. Na jednom od ovih tečaja je sudjelovao, takodjer, i Hans-Ulrich Wehler. On me na to podsjetio kada smo se u šesdesetim godinama bolje upoznali. Tada mi je i poslao „dokument“, koji je postao čuven, piše Habermas, pri čemu se radi o tada uobičajenim „pozivima“ („Aufforderungen“), dakle o unaprijed formuliranoj, tiskanoj cedulji, koju sam tada slao da bi mogao održavati na okupu sudionike mojeg tečaja. Inače bi morao obustaviti moje tečaje. A u tom slučaju bi se morao redovito pojavljivati ponovno na odurnim redovitim HJ-„Dienst“, kako se to tada zvalo, objasnio je Habermas u pismu „Ciceru“. Slanje jednog takvog formulara bio je normalan potez, ja sam i sam ranije dobijao takve pozive, kada se više puta nisam pojavljivao. U sedamdesetim godinama me podsjećanje na ovo tako malo dirnulo da nisam spoznao – na neoprostiv način - historijski rang do kojeg je ovaj dokument u medjuvremenu dospio. „Gdje bi drugo ovo („dokument“ - M.L.) do u korpu za otpatke trebalo završiti?“, pita se potom Habermas. „Mora da je i moja žena tako to pojmila, jer je ona na Ulijevo (Uli, prijateljsko oslovljavanje Hans-Ulricha Wehlera – M.L.) pitanje, za vrijeme ljetnog odmora na kamenitoj plaži Elbe, nezatajno ironično odgovorila: „On je to progutao“, piše Habermas u pretposljednem pasusu pisma „Ciceru“. A u završnom pasusu Habermas kaže: „Ako okolnost - što sam od gospodina Festa posthumno, kao i od njegova nekadašnjeg namještenika Buschea, prisiljen da se ispoljim o ovim tričarijama - i o čemu govori, tada je to o mržnji i potajnoj osveti, koja je trovala decenijama klimu SR Njemačke“! ■

Istina je u lažima

PIŠE: OLGA MANOJLOVIĆ PINTAR

MONTIRANI PROCESI PROTIV KOSOVSkih ALBANACA 1999–2001, BEOGRAD, HELSINŠKI ODBOR ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI, 2007.

Jedan od eminentnih historičara Mađarske, profesor István Rév baveći se fenomenom javnih političkih montiranih procesa, jednu od svojih studija je naslovio *In Mandatio Veritas – Istina je u lažima*. Njegov rad o montiranim staljinističkim procesima u Mađarskoj pedesetih godina prošlog veka je zapravo analiza procesa u kojima je krivica optuženog utvrđena i pre početka suđenja. Organizacija takvih suđenja nije bila usmerena na traganje za istinom i utvrđivanje istine. Procesi su organizovani da svojim tokom i drakonskim presudama impresioniraju javnost. Trebalo je da izvrgnu okrivljenog javnoj osudi, ali i da deluju kao upozorenje ostalim članovima zajednice.

I dok je naslov Revove studije *U lažima je istina*, Fahri Musliu je knjigu *Montirani procesi kosovskim Albancima 1999 – 2001* odlučio da otvori takođe latinskim citatom “Veritas vos liberabit” – “Istina će vas osloboditi”. Na taj način, Musliu je čini se ovom knjigom pre svega pokušao da pokrene javnost u Srbiji i da je uvede u šire diskusije o režimu koji se potvrđivao kroz montirane procese, o njegovoj potrebi da stigmatizuje protivnika i da ga egzemplarno kazni, i najzad, da otvori diskusiju o značaju načina na koji jedna sredina pamti i na koji se odnosi prema lažima, diskriminaciji i surovosti koji su počinjeni u prošlosti, a zaboravljeni, ili marginalizovani u sadašnjosti.

Prebacivanje dve hiljade Albanaca iz zatvora na Kosovu u zatvore u Srbiji posle potpisivanja Kumanovskog sporazuma, koje je izvršeno sinhrono sa povlačenjem vojske i policije sa Kosova i brza organizacija njihovih javnih suđenja, svedočili su o potrebi države da se u uslovima nepostojanja legitimnih interpretacija onoga što se zaista dogodilo na Kosovu tokom 1999. i svih prethodnih godina, politička suđenja iskoriste kao forumi na kojima će javnosti biti prezentovana “prava” slika prošlih dešavanja. Brojnost suđenja i njihova medijska pokrivenost, jasno su imali za cilj da neželjenu istinu sakriju od javnosti u Srbiji, prezentirajući joj “jedinu”, “zvničnu” sliku rata u po kojoj je surovost albanske strane isprovocirala reakciju srpskog režima.

Celokupan sudski ritual, prisustvo advokata, tužilaca i sudija i donete presude, javnost je trebalo da percipira kao objektivne predstave onoga što se dogodilo, kao neupitne istine. Istovremeno, izneti materijali trebalo je da daju potrebnu faktografiju budućim naučnim analizama i vrednovanjima. Oni su organizovani sa ciljem da proizvedu što veći broj dokaza i argumenata i da im daju validnost kroz pravnu presudu. Montirani procesi su organizovani sa ciljem da legitimišu vlast, koja je gubila legitimnost, ali

i da za buduće generacije ostave navodne dokaze koji bi potvrdili zvaničnu političku interpretaciju. Termin *show trials*, kojim je u engleskom jeziku označena ovakva vrsta javnih političkih procesa, najslikovitije svedoči o njihovoj funkciji da fasciniraju publiku, a nikako da joj predoče sve poznate činjenice.

Javna suđenja su se odvijala po tačno utvrđenom sinopsisu, sa ciljem stalnog dizanja tenzije u javnosti. Ona su zapravo poštovala pravila dramaturgije vesterna u kojima je od prvog trenutka jasno ko je u priči dobar, a ko loš junak. Njihov cilj nije bilo utvrđivanje istine, već utvrđivanje krivice. Još jednom ću se pozvati na István Réva: njihova navodna “objektivna rekonstrukcija događaja bila je zapravo unapred utvrđena konstrukcija”. Krivica, odgovornost, nevinost nisu bile centralne kategorije ovih suđenja. Centralna je bila potreba vlasti da javno obeleži političkog i narodnog neprijatelja i izvrgavajući ga ruglu, da uveri zajednicu u svoju ispravnost i moć.

Fahri Musliu je pokazao koliki je simbolički značaj montiranih procesa. Centralnu važnost u javnosti su dobila suđenja pesnikinji i doktorici Flori Brovini, albanskim studentima u Beogradu, Đakovičkoj grupi, koju je navodno činilo 145 članova i suđenje braći Mazreku – slučaj Klečka. Činjenica da je suđeno muškarcima i ženama, studentima i radnicima, intelektualcima i seljacima, maloletnicima - svima bez razlike kao teroristima - trebalo je da u srpskoj javnosti stvori utisak kolektivne krivice albanskog naroda i da direktno konfrontira dve nacije.

Knjiga *Montirani procesi protiv kosovskih Albanaca 1999 – 2001*, u izdanju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji, je pre svega dokumentovano, faktografski bogato delo. Ona sadrži detaljne spiskove zatvorenika, faksimile optužnica i presuda, izjave optuženika i tužilaca, pisma zatvorenika javnosti i medijima u Srbiji i na Kosovu. Međutim, knjiga je i lično svedočanstvo. Pisana u formi dnevnika, ona odlično odslikava vreme i atmosferu u kojoj su suđenja obavljana. Njen značaj je takođe i u činjenici što beleži u javnosti proskribovane i marginalizovane, ali i stalno prisutne reakcije angažovanih intelektualaca i nevladinih institucija koje su ove procese pratile i koje su im se suprotstavljale.

Knjiga je slika vremena progona političkih i idejnih neistomišljenika, vremena policijskog nadzora, masovnih hapšenja i javnih suđenja. U načinu na koji bude prihvaćena, pokazaće se koliko se ovo društvo promenilo, a koliko ostalo isto u odnosu na vreme montiranih političkih procesa. ■■

Kikinda: Političko leto

PIŠE: GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

Godinama je Kikindi, mirnom mestu, proricana “vruća politička jesen”, a od vrućih jeseni, barem u političkom smislu, ni traga ni glasa još od one znamenite, a toliko davne 2000.godine. Od tada su jeseni bile nekako manje vruće, do 2004, kad su radikali *preoteli brend*, i nastupilo pravo političko novo ledeno doba, uprkos vrućinama koje su u julu 2007. prelazile četrdeset stepeni. Sad bi opet moglo, posle dugih i lenjih letnjih dana (lenjih za sve, osim onih u poljoprivrednim firmama i onih na njivama) da postane vruće, jer sva poskupljenja koja su ovih dana zadesila Kikindu vode samo u jednom pravcu: prema daljem povećanju cene gasa, na koji se greju mnoga domaćinstva, a koji je uzrok mnogih stresova u tim domaćinstvima. Naime, mnogo Kikindana još od prošle zime duguje po petnaest, dvadeset... i više hiljada dinara za gas, što nemaju šanse da plate, jer plate nisu pratile cene, tamo gde je plata bilo. Tamo gde su plate izostale (jer su odrasli članovi porodica dobili otkaze, a mlađi još ne zarađuju, i pitanje je kada će), plaćanje komunalija postalo je misaona imenica. “Vruća politička jesen” može nesmetano da počne, imamo sve uslove za nju: s jedne strane, bahatu, a nestručnu vlast zbog koje donatori zaobilaze Kikindu i pripadajuća joj sela, vlast koja *bona fide* i potpuno spokojno krši zakon, ne hajući ni trenutka na kritike koje joj upućuje opozicija pa čak i *pogdekoji* građanin. S druge strane, tu je opozicija, naizgled malo spremna na međustranačku saradnju i sistematski raslabljivana, diskreditovana i otvoreno progonjena od uspostavljanja crno-crne koalicije na lokalnu; tu su nevladine organizacije, opstale isključivo zahvaljujući nekoj za sada neobjašnjennoj žilavosti i inodonacijama, malo primećene, jer ih opštinska vlast *ič ne zarezuje*, ali i dalje neumorne u svom pozitivnom rovaranju; tu je ogromna masa nezaposlenih, svih mogućih obrazovnih profila, i dovoljno brojna da bi mogla da se pojavi kao činilac neke promene, ali među sobom nesolidarna i, reklo bi se, nespremna na akciju, osim ako je neko, onako *dovoljno besnu i očajnu*, ne okupi; i, najzad, tu je još brojnija kategorija onih koji nisu nezaposleni, imaju kakva, takva primanja, penziju, platu ili *arendu* od zemlje izdate u zakup, ali, sve to ni izdaleka nije dovoljno za pristojan život, i ljudi, barem

u sebi, počinju da bucaju, iako to, barem do sada, nije rezultiralo baš nikakvom konkretnom akcijom. Imamo, dakle, scenografiju: lepuškastu srednjoevropsku *varoš* koja je nekad bila grad, a koja propada i tone na očigled i onih koji je vole i onih koji je ne vole, uprkos cveću posađenom na trgu u centru (radikali iz Kikinde u tom pogledu imitiraju novosadske radikale, pa su na kandelabre u centru postavili korpice sa *pravim* cvećem, *ah, so herzlich!* – a nabavili su, naravno i onu savršeno i definitivno neophodnu spravu koja služi za zalivanje tih korpica); imamo i glumce, malo su im kostimi ofucani, ali ne mari, daleko je važnije to što većina i ne zna tekst, pa ponavlja fraze iz svojih političkih programa, i smatra da je razgovor sa biračima pravi podvig, a ne uobičajen deo posla za nekog ko misli da bude političar. Tu je i publika, naravno: okupljena, nestrpljiva, *žedna krvi* i dobrog obračuna u političkoj areni, takođe loše obučena i ni nalik na onu koja se 2000. okupljala u centru, ali sve više i sve očajnije željna da se već jednom *nešto desi*, nešto što joj, za promenu, neće naneti štetu ili zlo. Sve je kao u vreme pred izbore 1996. ili 2000. – jedino nedostaje dobar deo one pozitivne energije koja je u ono doba delovala kao da može da oduva sve zlo i nesreću, svu plevu i sav otpad iz života koji smo *onomad* živeli. Pleva se nataložila preko blata (formirajući vrlo debelu koru za zadržavanje dobrih ideja i dobre energije) a ni otpad nije počišćen: eno ga, nesmetano i dalje direktoriše i rukovodi, daje izjave i priloge za gradnju novih pravoslavnih hramova. Trenutno se u opštini Kikinda – u kojoj stanovništvo izumire, naročito u selima, gde u školama još ima skamija iz doba pre Drugog svetskog rata, a broj nezaposlenih nikako ne opada – grade tri pravoslavne crkve. Jedna nastaje u Banatskom Velikom Selu – gde je do 1947. godine postojala treća po veličini katolička crkva u Vojvodini. Da čudo bude veće, na svečanosti povodom osveštanja – govore, odmah posle sveštenih lica, drže sinovi ljudi koji su katoličku crkvu digli u vazduh. Sve se to vraća pravoslavlju, a *sitni ateistički ispadi* predaka namerno se zaboravljaju, naročito kad se uzme u obzir da je u pitanju crkva ljudi druge vere, Nemaca koji su do kraja Drugog svetskog rata živeli u ovom kraju. U Banatskom Velikom Selu, nastalom spajanjem tri nemačka sela, Šarlevila, Sent Huberta i Soltura, nikad do ovog vrućeg leta nije bilo pravoslavne crkve, a isto važi i za susedne Nove Kozarce, nastale spajanjem takođe nemačkih sela Hajfelda i Mastorta. Nekadašnje stanovnike sela pojela je pomrčina, a ni njihove crkve dobrim delom nisu imale bolju sudbinu.

Povremene masovne proslave verskih praznika (sa scenama tuče oko svete vode) ipak ne doprinose osobito razvoju *krotkosti i trpeljivosti* među političkim favoritima: sednice skupštine opštine, koje lokalne radio stanice uredno prenose, pretvaraju se u cirkus (barem neko uživanje za konzumente koji to sve plaćaju), u kome radikali potpuno nesmetano – zadovoljno? – nazivaju predstavnike opozicije psihijatrijskim slučajevima, budalama i životinjama, po izboru, čim opozicionari samo zinu neku (argumentovanu) kritiku protiv njih.

“Samo u toku jedne od poslednjih sednica radikalnska

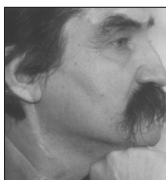
vlast petnaest puta menjala šifru za *otvaranje vrata!* Kao da smo u neposrednoj ratnoj opasnosti! A u sve kancelarije i hodnike uveden je *audio nadzor* pored video nadzora koji smo već imali! Ko od nas bude viđen da razgovara sa nekim iz opozicije, sleđuju mu kritike, a možda i otkaz!”, poverava insajder iz opštine, bivši ligaš, koji je ostao na radnom mestu samo zato što u bližoj rodbini ima radikale. Njegova manje srećna koleginica, koja je dobila otkaz, ali i našla drugi posao, jer je imala potrebne kvalifikacije, svedoči da su joj radikali, dok nije dala otkaz, “ugradili prisluškivače” u kancelariju: kad je nije prisluškivala koleginica, neko je već bio ispred vrata, sa uhom na ključaonici, tako da je trebalo samo naglo otvoriti vrata, pa da *prisluškivač* tresne na pod. Parking, staž sekretara SO Pavla Markova, postavljanja i razrešenja kadrova po radikalskom receptu bili su tema sednica, tekstova u novinama, obraćuna na lokalnim radio i tv-stanicama, ali, aman, baš ništa se nije promenilo od tada, barem ne na bolje. Bilo je ponekad tragikomično: radikali zakažu raspravu SO Kikinda, i na raspravi tačku: razrešenje direktorice Doma omladine, koja odlazi na održavanje trudnoće, kako bi na njeno mesto bila postavljena druga radikalka. Međutim, ne lezi, vraže, ispostavi se da je direktorica Branislava Jankov postavljena skupštinskom odlukom, ali da rešenje o tome ne postoji! A Brana je, tokom direktorovanja, potpisala silne ugovore, pa i nekoliko otkaza, između ostalih i otkaze Srđanu V. Tešinu i Dušku Francuskom, mnogo pominjanim na ovim stranicama, jedino svoje rođeno rešenje o zaposlenju nije potpisala, možda nije ni znala da treba da ga potpiše, ko bi je znao. Tako radikali, da ne bude još veće bruke (jer su ih opozicionari pojeli od ismejavanja), skinuše tu tačku sa dnevnog reda i direktoricu ne razrešiše, što je sasvim u redu, jer kako razrešiti nekog ko nije ni postavljen. Samo da ne bude da se ismejavam sa ženom u drugom stanju: to se i pre pronalaska političke korektnosti *kođ nas u Banatu* smatralo kao veoma ružan postupak; jedino ne mogu da se ne setim većeg broja žena (neke poznajem, neke su mi prijateljice, a za mnoge sam samo čula iz pete i devete ruke) koje su itekako dobijale otkaze dok su bile u drugom stanju, na porodijskom ili nekom drugom bolovanju, sa decom ili bez dece. Sličan blam, samo ako ga neko potegne, mogao bi da potrefi i druge kikindske ustanove, jer je jednoj od njih, izgleda, na čelu čovek koji uopšte nema državljanstvo Srbije! Samo, čemu potezati tu temu (prema opštem mišljenju), kad je ovom direktoru do penzije ostalo manje od godinu dana, a da zlo bude veće, njega je tu smestila neka davnašnja vlast, pa ko bi još sve krive Drine ispravio, kad ni neke od gluposti DOS-koalicije još nisu pretresene. Radikali su u međuvremenu napravili nove, eto nama teme za raspravu, bez ikakve šanse da *štofa* za raspravu ponestane. I kikindski Muzej pravi Mamutfest, sa proslavom u čast kikinskog mamuta (ustvari: mamutice) Kike, čiji su ostaci pronađeni u glinokopima oko Kikinde pre jedanaest godina. Spremna je velika replika mamuta koja će prilikom *kulminacije* proslave biti postavljena na trgu u centru, deca i mladi prave mamut-slikovnicu, pripremaju koreografiju

mamutskog plesa i kompjutersku prezentaciju, sve u okviru projekta koji finansira Evropska unija, jedino niko da pomene tu sitnicu, taj detaljčić, da po Zakonu o muzejskoj delatnosti muzej mora da ima etnologa i istoričara umetnosti. Etnolog se udao i ne živi više u Kikindi, a istoričar umetnosti dobio brzometni otkaz čim su radikali došli na vlast. U pitanju je, inače, mr Biljana Stepanov, koja je otpuštena isključivo i jedino zato što je njen muž, Nikola Stepanov (DV) zauzimao istaknuto mesto u bivšoj DOS vlasti. Sudski postupak je u toku, i, koliko god trajao, verovatno će se završiti vraćanjem mr Biljane Stepanov na posao; treba samo živaca da se nekako preguraju te gadosti i gluposti koje aktuelna vlast priređuje Kikindanima.

U odnosu na predstojeće izbore, radikali se drže opuštено, kao da su potpuno sigurni u svoju večnu vladavinu. Tako su se lepo rasporedili i *zaseli*, da će nesumnjivo trebati nešto veliko i jako da ih odnese sa mesta koja zauzimaju, praveći ogromnu štetu još veće dugove. Najveća je ipak šteta nastala u glavama ljudi, onih koji su izgubili svaku nadu, poverovali da je svaka akcija uzaludna i da bolje neće i ne može biti. Nešto u toj atmosferi neodoljivo podseća na doba kad je izgledalo da Slobodana Miloševića ništa ne može da ugrozi, i kad su nam mnogi govorili da “jednostavno nemamo šanse”. U toj uljuljkanosti vladajućih da im *ne može niko ništaaaaa*. . . neretko leži šansa za one koji žele da im pokažu kako nije sve baš tako – ako ne iz nekog uzvišenijeg motiva, a ono iz običnog ljudskog inata, iz potrebe da već jednom vidimo leđa nekom ko ne radi posao za koji je, inače, plaćen.

Stranke i NVO spremile su predizborni materijal; kritična masa se okuplja, iako se to ni na koji način ne vidi u gradu u kome svi izgledaju kao da ih se baš ništa više ne tiče. Tako je već bilo – nekoliko puta, a rezultat tog nevidljivog procesa umeo je da iznenadi i najozbiljnije analitičare. Kako su se Kikindani pritajili, moglo bi da bude i nekih promena.

A, da: u Kikindi je osnovana stranka Pravda, jedinstvena iz dva razloga: prvo, sedište joj je u Kikindi, a ne u Beogradu ili Novom Sadu, čime se veoma diči, nazivajući sebe “jedinom autohtonom kikindskom strankom”. Drugo, svi članovi su razočarani radikali, koji su istupili iz stranke posle jednog neuspelog pokušaja smenjivanja predsednika opštinskog odbora, Branislava Blažića, koji je ujedno i predsednik opštine. Nova stranka za sada okuplja članstvo, u velikoj je nemilosti radikala, i održala je već svoj prvi miting, najavljujući sledeći pred zgradom SO Kikinda. Politička scena u Kikindi i prilike na njoj nastavljaju da se *usložnjavaju*. Liga je u međuvremenu dobila rok da se iseli iz prostorija koje je koristila, SPS je izgubio “Budišinovu palatu”, koju je godinama zaposedao, izdajući čak i prostorije drugim strankama i ubirući zakup, a ostale se snalaze na razne načine. Građani, i oni koji se bave politikom i oni koji se ne bave, takođe se snalaze s promenljivim uspehom. ■

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Antipolitičar

Veoma često sam se na početku ovih fragmenata pitao o značenju ove sintagme "umesto eseja" koja mi se veoma dopala, a koju je izmislio Bora Ćosić, a evo sada mi dolazi da ona može da znači i "umesto granice" i to iz više razloga. Najpre kao književna veština sam esej nije nikakva granica niti to može biti. Ne postoji niti je moguć nekakav kanon eseja, a zatim razmislite o tome ako je postojanje, kako piše Albahari u "Opisu smrti", ustvari, ako je metafora naše probijanje kroz postojanje, kakve su to "granice" koje postoje između nekog oblika "znanja" i "izvesnosti". A, možete mi verovati na reč da se bez nekih "izvesnosti" i nekih "znanja" ne može živeti i dakažem radovati životu. Ipak, koliko vidim, nema tog "znanja", a možda ni "izvesnosti" u koju se ne može sumnjati. Na primer, smrt je svakako jedna "izvesnost", ili nešto "izvesno", ali zar filozofija ili teologija kao učenja o besmrtnosti ili vaskrsenju duše nisu izvestan oblik sumnje u ovu "izvesnost". Osim toga, neka "izvesnost" može biti ne samo iščašena nego i luda kao što je to uverenje poznatog Servantesovog viteza da je "Don", ili bilo koje drugo naše čvrsto uverenje.

Nedavno sam boravio u bolnici i evo šta sam video. Bolnica je, bez sumnje, hram podignut u slavu tela. Sve je u bolnici posvećeno telu i njegovim izlučevinama, a ipak su u ovoj bolnici dominirale ikone, kao da ste u crkvi a ne u bolnici. Nije to samo deo, danas u Srbiji vladajuće klerikalne ikonografije, nego svedočanstvo o tome da spor oko tela između filozofije, teologije i nauke nije razrešen, spor oko toga da li "duša" uopšte postoji i šta se zbiva sa telom posle smrti? Ali, neke stvari nikada nećemo znati što, kao što sam rekao, granicu između znanja i izvesnosti i čini tako upitnom i nestabilnom. Ako želite da na filozofski radikalni način postavite ovaj problem onda možete da kažete poput Delza da "biti telo nema nikakvog smisla", o čemu sam nedavno pisao ali, nema sumnje, da je telo naša granica i da zato i postoji ovaj spor oko tela između filozofije i teologije, pošto je "duša" samo eufemizam za telo. Delezov radikalizam je zato veom sporan, jer ako je telo predmet ovog spora, a jeste, pošto je "duša" samo filozofski, odnosno teološki eufemiza samog spora, u tom slučaju (u slučaju gubljenja tela) filozofija i teologija postaju isto tako bespredmetne,

kao i samo medicinsko istraživanje tela, a to je konsekvencija koja spada u ono područje koje nazivam postfilozofija kojom se ovde neću baviti. "Biti telo" znači ipak ima neki smisao kao i njegovo filozofsko, teološko, ili medicinsko istraživanje.

Međutim, predmet ovog zapisa je antipolitika i antipolitičar, pošto je, po mom mišljenju, "biti telo" i problematičan smisao koji prati ovaj iskaz, u osnovi, antipolitički i pripada antipolitičari, jer ovo "biti telo" ima jedno značenje koje je antipolitičko. Drugim rečima, "biti telo" nema političko značenje, pošto "biti telo" može da znači jedino "moje telo". U tom smislu je semantika tela antifilozofska, antiteološka i antipolitička. "Moje telo", "biti moje telo" zato nema filozofske, teološke ili političke posledice. Ja sam, prema tome, u odnosu na "moje telo" antipolitičar i to je granica mog političkog angažovanja: jednostavno iskustvo da imam telo. U eseju "Antifilozof" Alen Badju je pisao: "Antifilozofom nazivam onu posebnu vrstu filozofa koji dramu sopstvenog postojanja suprotstavlja konceptualnim tvorevinama: za koga istina apsolutno postoji, koju mora susresti i iskusiti, pre nego je misliti i konstruisati. (Nisam baš doslovno naveo Badjueve reči, ali to i nije moja namera pošto su ovi tzv. polunavodi u eseju dopušteni.) "U tom smislu treba shvatiti Kjerkegora", piše Badju, "kada kaže da je svaka istina 'unutrašnja', ili još da je sama 'subjektivnost distinktivno obeležje istine'". Ali pazite! Antifilozof ni u kom slučaju nije skeptik ili relativista, savremeni demokratski pristalica različitosti kultura, šarolikosti mišljenja i koji, kao što mi je Delez (piše Badju) pisao neposredno pred svoju smrt, nema "potrebu" za idejom istine. Sasvim suprotno: antifilozof je najstroži i najnetolerantniji među vernicima. Pogledajte Paskala, Rusoa, Ničeo, Vitgenštajna: sve impozantne i neprikosnovene ličnosti, angažovane u nemilosrdnoj borbi protiv 'filozofa'. Šta je za Paskala Dekart? 'Beskoristan i neodređen. A Volter za Rusoa? A filozof za Ničea? 'Kriminalac nad kriminalcima', kog treba streljati na licu mesta. (Osetio sam izvestan bol u srcu, verovatno zato što moje srce još uvek ne podnosi ovaj napor. Moje piusanje je postalo rizično, ipak preuzeću ovaj rizik, rizik "mog tela"). "Filozof je ispao, više nije u igri, on sada sedi i stari slušajući pesme iz prošlosti i harmonije posredovanja..." Ovo su ironične Kjerkegorove reči napisane na Hegelov račun.

Da zaključim. Izvesna ravnodušnost lebdi nad ovim tekstom, a opet, s druge strane, izvesna strast. Jer, pokazalo se, verujem, da je formulacija da "biti neko telo nema nikakvog smisla" forma izvesnog ipak preteranog radikalizma. S druge strane, filozofija i teologija nekako "vise" u odnosu na ovu "izvesnost" "biti moje telo" od koje ipak zavise, pošto je telo "izvesna granica".

Ova dvosmislenost između ravnodušnosti i strasti, besmisla i smisla određuje i moj antipolitički "angažman". Šta znači politički se "angažovati" u ovoj graničnoj situaciji? Zar filozofija, kao i teologija i politika nisu izvestan i fatalan zaborav tela? ■■

Ko pobjedi - svaka čast

PIŠE: IVAN MRĐEN

Refki Alija, dopisnik Bete iz Prizrena, javio je 14. avgusta 2007. godine da je finalnom utakmicom između ekipa Najki iz Prizrena, sastavljene od Albanaca, i Gotovuše iz istoimenog sela u opštini Štrpce, sastavljene od Srba, u Rečanu, bošnjačkom naselju nadomak Prizrena, završen turnir u malom fudbalu, sa tradicijom od gotovo 40 godina. Na zadatku obezbeđenja bili su pripadnici Kosovske policije i KFOR, ali nije zabeležen nijedan incident. Sve je proteklo u sportskoj i fer-plej atmosferi, a pobjedila je ekipa Gotovuše sa visokim rezultatom - 6:2.

Iako bi ovakav ishod mogao da obrađuje patriotski nastrojene krugove u redovima propagandista po beogradskim sportskim redakcijama, listovima i rubrikama, uzalud sam narednih dana tražio ovu informaciju po njihovim "proizvodima". Nije bila interesantna ni činjenica da su, po rečima Izudina Sagdatija, člana organizacionog odbora turnira u Rečanu, na ovom turniru "imali i ekipu sastavljenu od albanskih i srpskih igrača, što je prvi put od 1990. godine," a još manje njegova napomena da je "cilj turnira uspostavljanje prijateljstva i mira".

"Sport je grana na koju treba da se oslanjamo, pre svega u stvaranju prijateljstva i razvijanju međuljudskih odnosa", dodao je Sagdati, a Agim Imeri, kome je ovo bilo treće učešće na ovom turniru je ocenio: "Ovo je multietnički turnir, na kojem učestvuju i Srbi, Romi, Bošnjaci, Albanci i nema ekcesa, što je veoma dobro. Fudbal je ovo i ko pobjedi - svaka čast."

Misljim Dakaj iz ekipe koja je izgubila u finalu misli isto: "Igrali smo sa srpskom ekipom, bila je lepa utakmica i pobjedili su bolji. Sport je to." Istovremeno, Dragan Dobrosavljević, čiji je tim pobjedilo u konkurenciji pedesetak ekipa, učešće na ovom turniru vidi kao dobru priliku za druženje među pripadnicima različitih zajednica: "Ovo je jedan vid druženja sa ljudima drugih nacionalnosti. Spremni smo uvek da učestvujemo na turnirima, puno puta smo to i dokazali, po celom Kosovu i nigde nismo imali problema."

Kolega Alija je svoj prilog završio konstatacijom da

je na Kosovu i sport podeljen, osim nekih izuzetaka. Srbi se takmiče međusobno, ili nastupaju u srpskoj ligi, a Albanci imaju svoju ligu u gotovo svim sportovima.

Nadam se da čitaoci "Helsinške povelje" neće zameriti što sam u ovolikoj meri preneo delove ovog Betinog izveštaja, ali da su to učinili oni čiji je posao da nas o sportu i zbivanjima u njemu i oko njega informišu, onda ne bi bilo potrebe da se ovoliko detalja i izjava iz Rečana nađe u ovom tekstu. S druge strane, kad su utrošili milione reči da "objasne" zbivanja u Mostaru, pre, tokom i posle utakmice prvog kola kvalifikacija za Kup UEFA između Zrinjskog i beogradskog Partizana, ovdašnji propagandisti ostali su svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima dužni samo jednu "sitnicu": šta se tamo zaista dogodilo!

Zaista je bila prava umetnost da se iza floskula tipa "žestoki obračuni navijača beogradskog kluba sa policijom" ili "navijači su pali na ispitu" ne ispriča baš ništa od svega, što je, na kraju krajeva, bilo osnovni razlog zbog čega je Partizan od UEFA kažnjen jednogodišnjom zabranom igranja u Evropi. Montirajući "film" od fragmenata iz komentara koji su usledili posle prve vesti iz Niona, a naročito posle potvrđivanja kazne, uspeo sam jedino da shvatim da se te julske večeri u Mostaru puno pogrešnih ljudi našlo na pogrešnom mestu u pogrešnom trenutku i da je tamo bilo svega, osim "druženja sa ljudima drugih nacionalnosti".

Činjenica je da za sve incidentne situacije nije bilo gotovo nikakvog povoda na terenu, ne samo zato što su fudbaleri Partizana do vrha napunili mrežu domaćina (6:1), već su se i igrači oba tima ponašali više nego sportski i dostojanstveno. Takvo ponašanje je demonstrirano i dve nedelje kasnije na stadionu Partizana, kad je UEFA ipak dozvolila da se odigra revanš. "Crno-beli" su opet pobjedili sa pet golova razlike (5:0), što je kod svih dobronamernih i iskrenih prijatelja ovog kluba, fudbala i sporta uopšte probudilo potrebu da počnu da sabiraju štete jedne naopake politike udvaranja huliganskim navijačkim grupama, a posebno njihovim vođama.

Tek tada se pojavio podatak da je u poslednjih 36 nastupa u evropskim takmičenjima Partizan čak 25 puta bio kažnjavan zbog izgreda svojih "vernih navijača", tek tada se tu i tamo moglo pročitati nešto o tome kako klupski funkcioneri paradijaju sa navijačkim liderima, sve sa šajkačama na glavama, a njihovi verni propagandisti u medijima uglavnom prećutkuju demoliciranje hotelskih soba, aviona i autobusa od strane istih tih "vojevoda" i "careva". Možda je i dobro što se krčag razbio na sasvim pogrešnom bunaru, onda kad se nije moglo ništa prigovoriti sudijama ili protivnicima, onda kad su na površinu isplivale samo fekalije koje već dugo te navijačke horde ostavljaju za sobom.

Realna šteta koju će imati FK Partizan, od neprodatih ulaznica, televizijskih prava i reklama za utakmice koje bi sigurno igrao u nastavku ovog takmičenja meri se milionima evra. Međutim, to

je cena koju ovaj klub mora da plati i zbog činjenice da se suviše dugo ne zna ko zaista rukovodi svim njegovim pogonima, što je nesretna epizoda sa predsednikom Nenadom Popovićem trajala suviše dugo da bi njene posledice mogle da se otklone preko noći.

U toj borbi za vlast u Humskoj 1, obilato su korišćeni navijači, bilo kao grupa za pritisak da se diskredituje prethodna rukovodeća garnitura, bilo kao sredstvo sopstvene promocije. U takvoj situaciji stiže se utisak da je neko gotovo namerno trebovao hiljadu karata za mostarsku utakmicu i organizovao karavane "grobara" iz Beograda i Republike Srpske u prestonicu Herceg Bosne, upravo da bi sprečio homogenizaciju Partizana na činjenici da sada ima mnogo bolji tim nego što to klub u trenutnoj situaciji može da prati i logistički podrži.

Sve su to teme o kojima, baš kao ni o finalu turnira u malom fudbalu u kosovskom selu Rečanu, nećemo pročitati ni slovo. Kao da među propagandistima u sportskim redakcijama, listovima i rubrikama postoji strah od nečega što je drukčije i bolje od svega na šta su oni navikli i što su i oni sami usvojili kao jedini sistem vrednosti. Da fer plej, sportsko nadmetanje, poštovanje protivnika bez obzira na nacionalnost ili boju kože i pristojno ponašanje na tribinama ipak nisu tako daleko od ovdašnjih "ljubitelja fudbala" pokazala je atmosfera tokom druge utakmice Partizan – Zrinjski. Jeste da je bila prava "pozorišna", jer su svi pomalo glumili ne bi li UEFA nekako ublažila kaznu Partizanu, ali bilo je zaista lepo biti na tribinama te avgustovske večeri. Ako nismo obnamnuli sudije iz evropske fudbalske kuće, bar na trenutak smo sami sebi predočili sliku da je "drugačiji svet moguć".

U tome je vrednost i slike koja je emitovana, ali koju niko nije hteo da prihvati, iz kosovskog sela Rečana. ■■

Bitka kod Sente 1697. godine

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Upravo se navršava 310. godišnjica ove bitke, jednog od značajnih događaja iz vremena dugog Bečkog rata (1683-1699).

Posle napuštanja Srbije i pada Beograda (1690), Austrija nije više mogla da preduzme ofanzivu južno od Save i Dunava, pa se rat nastavljao u Bačkoj, Sremu i Slavoniji. Dolazilo je do manjih pograničnih okršaja u kojima su se, na austrijskoj strani isticali srpski odredi, a Srbi su tada još pomišljali na osvajanje Beograda i nadali se povratku na stara staništa.

Do sukoba dve velike neprijateljske vojske došlo je u avgustu 1691. godine kod Slankamena. U ovoj velikoj bici Turci su strahovito poraženi, a na bojištu je ostao i glavni turski zapovednik, Mustafa-paša Ćuprilić. U bici su sudelovali i odredi Srba s podvojskom Jovanom Monasterlijom.

Svi su očekivali, a najviše Srbi, da će posle ove sjajne pobede austrijska vojska napasti Beograd i preneti ratovanje u Srbiju. Do toga, međutim, nije došlo, jer su Ludvigu Badenskom nedostajale snage za ofanzivu.

I iduće dve godine protekle su u manjim sukobima na širokom prostoru od Erdelja do Like.

Kada je na presto došao ratoborni sultan Mustafa II (1695), odmah su se osetile promene i na frontu. Sultan je stigao u Beograd, osvojen je Titel, dok je kod Lugoša (u Rumuniji) poražen austrijski general Veterani. Očekivao se turski napad na Petrovaradin, za šta se zalagao beogradski muhafiz (zapovednik), iskusni Husein-paša Ćuprilić.

Sultan je, međutim, odustao od napada na Petrovaradin i krenuo desnom obalom Tise prema Segedinu. Kod Sente turska vojska je počela da prelazi reku. Za to vreme ih je, na potrebnom odstojanju, carska vojska, pod komandom Evgenija Savojskog, u stopu pratila (što Turci nisu znali). Savojski je 11. septembra stigao sultana u vreme prelaska vojske Tise na levu obalu. Bila je to pogodna prilika da se neprijatelj napadne, i Savojski - jedan od najvećih vojskovođa u istoriji ratne veštine - nije je propustio. Turskom vojskom, nespremnom ni psihički ni taktički da toga dana bije bitku, komandovao je veliki vezir Elmas Mehmed -paša.

Po izveštaju koji je general Savojski uputio caru, bitka je tekla ovako:

"Bataljoni i sa levog krila i desnog boka presekli su neprijatelju prilaz ka mostu. Bilo je užasnog klanja kako u rovovima tako i na mostu i u vodi, u koju se neprijatelj bacio sa nadom da pobegne. Naši vojnici bili su tako besni da nisu nikoga zarobljavali, iako je tu bilo paša i oficira koji su nudili mnogo novca. Zbog toga je bilo malo zarobljenika, i to uglavnom onih koji su izvučeni ispod mrtvih ili sa pontona. Od zarobljenika smo saznali da je sva neprijateljska pešadija bila sa ove strane reke, a sa one strane (znači, leve) nije bilo više od nekoliko hiljada ljudi kao sultanova straža (...). Ova pobedonosna bitka završena je u smiraj dana. Čak ni sunce nije htelo zaći dok svojim plamenim okom nije videlo potpun trijumf pobedonosnog oružja Vašeg carskog veličanstva" (bitka je inače započela u kasno popodne).

Prema austrijskim izveštajima poginulo je 20.000 Turaka, dok ih je 10.000 našlo smrt u talasima Tise. Među poginulima bilo je pet vezira, trinaest beglerbegova, trideset janjičarskih aga, dvadeset alajbegova. Sva ratna oprema kao i bezbroj ratnih trofeja (tugovi - konjski rep koji se nosi na zastavi, zastave kao i pečat velikog vezira) pali su u ruke Austrijanaca.

Gubici carske vojske bili su neverovatno mali, poginulo je 28 oficira i oko 400 vojnika, dok je oko 600 ranjeno.

Značajnu ulogu u ovoj bici imala je i srpska milicija - oko 10.000 boraca - pod komandom Jovana Tekelije.

Sam sultan, koji je sa druge obale reke morao bespomoćno da gleda propast dobre polovine svoje ponosne vojske, napustio je bojište u paničnom bekstvu.

Tako je selo Senta, dotada nepoznato evropskoj javnosti, odjednom postalo znamenito i u Evropi i u Aziji.

Vest o velikoj austrijskoj pobedi kod Sente doprla je i do srpskog letopisca:

“Princ Evgenije razbi Turke pod Sentom i gospoda janičarska poglavita pogiboše mnoga, ini mačom padoša a ini istopiša sja u Tisi reki, jako že drevni Farahonitjani v mori, i tako se moglo preći po ljudma preko Tise, aki po mostu, i to čudo oči čelovečeske neće uzreti”.

A ta turska pogibuja bila je, po njegovoj oceni, božja kazna za spaljivanje moštiju Svetog Save, “Serbskago prosvetitelja”.

Turci su u bici kod Sente pretrpeli, neosporno, strahovite gubitke. Izvori se, međutim, ne slažu o broju turskih žrtava. Dok austrijski izvori govore o 30.000 poginulih i utopljenih, mletački veliki tumač u Carigradu Tarsija, tvrdi da je palo 25.000 ljudi. Jedino dubrovački poslanik Luka Barka svodi turske gubitke na prihvatljivu brojku. Barka tvrdi da se turska konjica spasla, što posredno potvrđuju i austrijski izvori. Za vreme bitke turska konjica bila je, naime, na levoj obali Tise i imala je, znači, vremena da se povuče. Njoj su, prilikom gonjenja neprijatelja, husari mogli naneti gubitke, ali oni nisu mogli biti veliki. Po Barkinom izveštaju vladi - koji je sačinio na osnovu pričanja preživelih učesnika bitke - poginulo je mnogo paša i vezira, a od vojske stradala je pešadija. “Svi domaći ljudi sa vezirovim ministrima, janičarski aga i ostale paše su se spasle. Niko od njih nije poginuo. Starešine iz inata jedan prema drugome, bedno su umirali, pošto u početku bitke nisu bili složni i zbog međusobnog neslaganja nisu hteli da se pokoravaju veziru. Štaviše, priča se da su velikog vezira ubili sami Turci. Računa se da je palo 12.000 pešaka i 3000 konjanika. Izgubljeni su topovi, municija, prtljag i više od 4000 kola namirnica”.

Sultan, poražen i potišen, žurio je sa svojom pratnjom od 3 000 ljudi da se što pre vrati u Carigrad kako bi preduzeo potrebne mere u slučaju zavere ili bune.

Poraz je - kaže Mlečanin Tarsija - potpuno uništio Turke. “Zasad su Turci izgubili dušu i nalaze se u velikom strahu i užasu”. ■

Privredna saradnja Srbije sa Nemačkom

PIŠE: BRANKO PAVLICA

SR Nemačka je bila i ostala jedan od vodećih partnera Republike Srbije u svim sektorima privrede. Privredna saradnja se odvijala, ne samo kroz trgovinsku razmenu, već i kroz više oblike privredne saradnje, kao što su bankarsko-finansijska saradnja, zajednička ulaganja, industrijska kooperacija, detašmani, saradnja u oblasti saobraćaja, turističkog prometa, prenosa nemačke tehnologije, donacije i humanitarna pomoć.

Trgovinska saradnja između Srbije i Nemačke u periodu 1996-2004. godine, kretala se od 670,29 miliona dolara (1996) do 1.873,90 miliona u 2004. godini. Opšta obeležja robnih tokova je spoljnotrgovinski deficit Srbije, posebno od 2002. godine. Spoljnotrgovinski deficit u 2001. iznosio je 319,90 miliona dolara (pokrivenost uoza izvozom iznosila je samo 24,71 odsto); tokom 2002. deficit iznosi 520,40 miliona (29,27 odsto); u 2003. iznosi čak 732,80 miliona dolara (pokrivenost uvoza izvozom 28,2 odsto).

Trgovinsku razmenu Srbije sa Nemačkom u razdoblju 2000-2005 (2005 - za razdoblje I-VII), karakteriše visok robni deficit na našoj strani, kao i nepovoljna struktura robe u izvozu. Za sedam meseci ove godine srpski izvoz je povećan za 34 odsto, dok je uvoz smanjen za 22,8 odsto u odnosu na isti period prošle godine.¹

Godina	Izvoz	Uvoz	Ukupno	Saldo
1996	146,42	523,87	670,29	-377,45
1997	218,01	644,54	862,55	-426,53
1998	335,53	588,50	924,03	-252,97
1999	165,25	384,39	549,64	-219,14
2000	175,42	456,22	631,64	-280,80
2001	230,05	549,95	780,00	-319,90
2002	241,83	762,12	1003,95	-520,29
2003	287,96	1.020,20	1.308,16	-732,24
2004	372,70	1.501,20	1.873,90	-1.128,50
2005 (I-VII)	260,20	576,90	837,10	-316,70

Analizirajući robnu razmenu - po namenama proizvoda u strukturi našeg izvoza - najveći procenat se odnosi na proizvode za reprodukciju, potom slede proizvodi za široku potrošnju. U robnoj razmeni po sektorima, u izvozu su najzastupljeniji proizvodi svrstani po materijalu, hrana i žive životinje, razni gotovi proizvodi.²

Najzastupljenije robe u izvozu (2004) su: šipke od legura aluminijuma, gume za putničke automobile, smrznute maline, proizvodi toplo valjani od legura čelika, proizvodi od legiranog aluminijuma, ploče, limovi, trake od bakra, table toplovaljane.

Najzastupljenije robe u uvozu 2004. godine su: putnička vozila (polovna) i teretna; mašine za punjenje, zatvaranje i gaziranje pića; prikolice; bageri utovarivačim, mašine različite namene i dr. Faktički, srpska privreda je uvzono zavisna od nemačke privrede: na primer, tokom 2003, uvoz kapitalnih dobara izgleda ovako: mašine i transportni uređaji – 508,56 miliona dolara; reprodukcion materijali – 175 miliona dolara; hemijski proizvodi – 160 miliona dolara.

U okviru trgovinske razmene u 2004. godini dominira klasična kupoprodaja, sledi konsignaciona prodaja, posredovanje i dr.

Kada se analizira izvoz i uvoz po oblicima svojine najveći izvoznici i uvoznici u (iz) Nemačku su privatna preduzeća, slede mešovita, te društvena i dr.

Srpske firme, koje su ostvarile najveći izvoz na nemačko tržište tokom 2004. godine su: "Seval", valjaonica aluminijuma iz Sevojna, "Tigar" iz Pirota, "US Steel" iz Smedereva, ZZ "Arlje", "Trajal" iz Kruševca, IDA – Kikinda i dr.

Najveći uvoznici iz Nemačke bili su: Elektroprivreda Srbije, "Mercedes Benz", "Hemofarm" iz Vršca, "Delta M" iz Beograda, "Knjaz Miloš" iz Aranđelovca, "Siemens" iz Beograda i dr.

Recimo, tokom 2003. godine, najznačajnije robe u srpskom izvozu na nemačko tržište su: smrznute maline; šećer od šećerne repe, rafinisan; gume, spoljne za putničke automobile; dokolenice ženske od sintetičkih vlakana; hula-hop čarape od sintetike; griz; proizvodi od legiranog aluminijuma do 3mm, sajamska roba – stand materijal; kupine smrznute, višnje bez koštica – smrznute rolne, maline smrznute – bruh; plovila za prevoz robe i putnika, ostalo; kočnice i servo-kočnice, ostalo; kaputi, mantili i sl. od vune i fine životinjske dlake, šipke od legura aluminijuma, šipke i profil od neceluralne gume; voće smrznuto, višnje konzervisane; proizvodi za zaptivanje od gume.

Konkurentnost je sudbinsko pitanje za privredu Srbije.³ "Oko novih brendova morala bi da se koncentriše sva energija, jer veoma ozbiljno treba shvatiti izveštaj Svetskog ekonomskog foruma u kome je Srbija po konkurentnosti veoma nisko rangirana". Dr Nebojša Savić obrazlaže – "koji to naši proizvodi mogu biti konkurentni u svetu": "Može ih biti iz različitih domena i to zahteva ozbiljan rad."⁴ Potrebno je integrisati sve potencijale koji, figurativno rečeno, kreću od njive do trpeze. Mi imamo, na primer, nekoliko tradicionalno poznatih domaćih proizvoda kao što su kajmak, čvarci ili gibanica, kojima se kao brendovima niko ne bavi u zemlji. A upravo to za svetsko tržište mogu postati novi proizvodi. I niko nam neće biti kriv ako ih sutra neko drugi registruje kao svoje proizvode. Primer sa šljivovicom koju su Nemci registrovali kao svoj brend, izgleda, nije bio dovoljno poučan za nas. Imamo i voće,

gde je malina već afirmisan izvozni proizvod. Šteta je što ona ne ide u svet i u vidu nekog sirupa ili ekstrakta, već se uglavnom izvozi u neprerađenom stanju, kao nizak oblik finalizacije. Otud su i zarade niže od onih koje bi se mogle proknjižiti. Osim malina, drugi voćni resurs je šljiva. Mi smo najbogatiji po broju stabala šljiva u svetu. U Francuskoj postoji 50 proizvoda od šljive, a kod nas samo nekoliko – suva šljiva, džem i pekmez i, naravno, rakija. Tu se nameće i pitanje zašto kod nas nije razvijena prerada šljive. Ja ne govorim o suvoj šljivi koju ćemo izvoziti u džakovima, već o onoj koja će se naći u deluks pakovanjima od 100 grama sa izvađenom košticom. Onda to košta 5 ili 12 puta više.

Neki od domaćih sokova već su probili led i dobro se nose sa oštrom konkurencijom u svetu. To bi moglo da se uradi i sa nekim drugim sokovima, ili flaširanom vodom za piće. Tu su naši resursi zaista obilati, pa to valja na pravi način i iskoristiti. Imamo i drvo, pa i proizvođači nameštaja imaju šansu, kao i neki segmenti u tekstilnoj industriji koji bi morali da rade ne po kriterijumu šta je najjeftinije nego šta je najkvalitetnije".⁵

Nemački turisti u Srbiji – Recimo, u okviru razvijene i raznovrsne ekonomske saradnje Jugoslavije sa SR Nemačkom značajno mesto zauzimala je i saradnja u oblasti turizma. Samo u razdoblju 1981-1986. godine devizni priliv Jugoslavije iznosio je blizu 2,5 milijardi dolara, ili prosečno godišnje više od 400 miliona. U 1986. Jugoslaviju je posetilo 2,6 miliona nemačkih turista, koji su ostvarili 19,7 miliona noćenja. Devizni priliv od nemačkih turista iznosio je 463,2 miliona dolara, što je činilo 37 odsto u ukupnom registrovanom deviznom prilivu Jugoslavije od turizma.

Ali, iz poznatih razloga, dolazi do opadanja turističkog prometa između SR Jugoslavije i Nemačke. Vlada SRN je krajem 1991. "ukinula" Sporazum o ukidanju viza od 28. oktobra 1968. godine.

Oscilacije u razvoju političkih odnosa između Nemačke i Srbije imale su svoje negativne reperkusije i na turistički promet, posebno do 1996. godine, ali i u razdoblju 1999-2000.

Imajući u vidu činjenicu da je Nemačka najjače emotivno turističko tržište u svetu, a da je u bliskoj prošlosti bila i najznačajnije tržište za Jugoslaviju kao zemlju receptivnog turizma mogu se naznačiti i mogućnosti za dolazak većeg broja nemačkih turista u SCG. Turistička organizacija Srbije velike nade polaže u razvoj banjskog, lovnog (u Vojvodini), nautičkog i seoskog turizma.⁶ Naravno, tu je i crnogorska obala kao krajnja turistička destinacija.

Osmišljavanje turističke ponude, modernizacija putne mreže (koridor 10; konačno "osposobljavanje" plovidbe Dunavom), kao i viši oblici saradnje: zajednička ulaganja u turističku privredu SCG – preduslovi su za pojačan priliv i nemačkih turista u ovdašnje krajeve.

U tom smislu TOS sve "ofanzivnije" nastupa na nemačkom turističkom tržištu: odskora, redovno nastupa na nemačkim sajmovima turističke privrede – u Kelnu (u avgustu i novembru); u Berlinu (u martu), u Frankfurtu (tokom aprila i maja); saraduje

sa "Agencijom za odnose sa javnošću" iz Frankfurta, koja izdaje "Informacije za novinare" mesečno i šalje na adrese 700 medija u Nemačkoj; organizuje konferencije za novinare povodom nastupa na sajmovima; organizuje studijske posete, u saradnji sa TOS, za turističke novinare i organizatore putovanja iz Nemačke u Srbiju; izdavanjem turističkih publikacija na nemačkom jeziku o najatraktivnijim turističkim destinacijama u Srbiji.⁷

Tako je ukupan broj nemačkih turista u Srbiji do kraja avgusta 2005. godine iznosio – 19.463; a broj noćenja – 44.488 i veći je za 14 odsto u odnosu na isti prošlogodišnji period.⁸

Detašmani: po "odmrzavanju bilateralnog ugovora o detašmanu, prema dosadašnjim rezultatima, stepen iskorišćenosti detašmana je vrlo nizak". Razlozi za to – prema analizi PK u Diseldorfu – su niži nivo stručnosti naših preduzeća u odnosu na 1990. godinu, neiskustvo naših radnika u odnosu na savremene zahteve u oblasti građevinarstva, kao i drugačiji način regulative u Nemačkoj.⁹ Zapravo, polovina preduzeća koja su dobila detašman nisu iskoristila dozvole; od ukupno 72 preduzeća, 56 je menjalo jednom ili više puta ugovore sa nemačkim partnerom, što je suprotno Pravilniku o detašmanu u SR Nemačkoj; čak 20 preduzeća i pored više izmena ugovora nije uopšte pristupilo izvođenju radova u Nemačkoj. Da bi se iskoristile mogućnosti o izvođenju građevinarskih i montažerskih radova po osnovu bilateralnog ugovora o detašmanu, "neophodan je, pre sklapanja bilo kakvog aranžmana ofanzivniji uticaj Predstavništva PK u Nemačkoj u nalaženju poslova za naša preduzeća i dobijanju objektivnog boniteta nemačkih firmi kao potencijalnih partnera naših firmi."

U tom sklopu gledano, da bi se pospešilo zapošljavanje u Nemačkoj i uspješni nastup tzv. detašmana, proširen je i "krug delatnosti". Na osnovu obnovljenog međudržavnog sporazuma o zapošljavanju radnika po osnovu ugovora o izvođenju radova u SR Nemačkoj, preduzeća sa sedištem na teritoriji Srbije iz oblasti građevinarstva, ali i drugih delatnosti: proizvodnje i prerade metala, montaže, izolacije, poljoprivrede, šumarstva, rudarstva, poslova restauracije i mesnoprerađivačke industrije, imaju pravo učešća u raspodeli kontigenta (kvote) zapošljavanja u SR Nemačkoj. Iako se za "detašmansku 2004/2005. godinu" odobren kontingent od 2480 radnika mesečno, od toga 620 radnika u "potkontingentu građevinarstvo".¹⁰

Radnici-migranti iz SCG u Nemačkoj: Još 16. maja 1996. godine, prilikom Kinkelove posete Beogradu, obostrano je konstatovano da više stotina hiljada građana SR Jugoslavije koji žive i rade u SR Nemačkoj,¹¹ predstavljaju značajan faktor saradnje, povezivanja i boljeg razumevanja između naroda dve zemlje.

Izražen je interes da se ubrza rešavanje određenih otvorenih pitanja iz domena socijalne i radno-pravne zaštite, programa dopunske nastave na srpskom jeziku i predloženi su direktni kontakti nadležnih službi i resora. Nemačka strana je pokrenula problem azilanata

sa Kosova. Ovaj specifični problem će se rešavati dogovorom, postupno, uz uvažavanje obostranih mogućnosti.¹²

Samo je pitanje "lažnih azilanata" – Albanaca i Roma izbeglih sa Kosova u Nemačku "rešeno" zaključivanjem, u dva navrata (1996. i 2002), sporazuma ministarstava unutrašnjih poslova dve države o readmisiji – prisilnom vraćanju ovih lica, a što je, praktično, delimično i ostvareno.

Međutim, za ovu temu: postojanje brojne srpskocrnogorske dijaspora u SR Nemačkoj (procena: 450.000 lica, terminološki bolje iskazano "migrantske populacije iz SCG u Nemačkoj", "obuhvatajući Srbe, Crnogorce i Jugoslovene srpskog i crnogorskog porekla) – bitno je pitanje njenog doprinosa privrednom razvoju matice, uključujući njeno veće učešće u direktnim investicijama u Srbiji i Crnoj Gori. U sledećim činjenicama, zapravo, kriju se ogromni potencijali koje treba iskoristiti: u Nemačkoj (prema nemačkim podacima) živi i radi više od 600.000 državljana SCG "koji su od neprocenjive vrednosti za SCG, ali i za Nemačku".¹³ Ti ljudi govore oba jezika, poznaju nemački način poslovanja, nem ačko tržište i imaju kontakte u SCG, otuda Ministarstvo dijaspora ima zadatak da izgradi strategiju (političkih, ekonomskih, socijalnih) odnosa" matica – dijaspora.

Na kraju, valja istaći, bez ikakvih političkih predrasuda, da nekoliko stotina hiljada državljana SCG koji žive i rade u Nemačkoj već nekoliko decenija, mogu biti (njihovo iskustvo i kapital) veoma dragoceni za privredni oporavak "njihove matice".¹⁴

Napomene:

1 Izvor: Podaci PKS.

2 "Da je struktura robe u jugoslovenskom/srpskom izvozu nepovoljna ne treba dalje pominjati ako zamislimo koliko pari obuće ili koliko prekrivača" (ili, danas, hula-hop čarapa od sintetike) "treba izvesti da bi se otplatio jedan moderan elektronski računar ili čak i aerobus". Cit. po: W. Gumpel, *Die Wirtschaftsbeziehungen zwischen der Bundesrepublik und Jugoslawien und ihre Entwicklungschancen, Sudosteuroopa, 5/1985, s. 237-238.*

3 Valja se vratiti "u istoriju": još pre stotinu godina predmet nemačke izvozne trogivne bili su pretežno proizvodi teške i mašinske industrije, potrebni za izgradnju komunikacija i domaće industrije u pojedinim balkanskim zemljama, zatim hemijsko-farmaceutski proizvodi i oružje. Nemačka je kao potporu i realnu pomoć svoje trobine razvijala i saobraćaj, pre svega, železnički, pridajući poseban značaj linijama na Bliskom istoku, kuda su se kretale i njene aspiracije u pogledu spoljnopolitičkih težnji. Henschel je 1908. godine konstruisao mnogo razgrađenu S-tender lokomotivu za ranžiranbje, koja se upotrebljava i u beogradskoj stanici. Već pre Prvog svetskog rata dobavila je fabrika Borsig nekoliko odličnih vrsta parnih lokomotiva, između ostalih, jednu E-teretnu lokomotivu. Nadalje, već broj 1G – teretnih lokomotiva i za naročito teške

pruge od 760 mm. rastojanja jednu 1C+C spojnu Mallet lokomotivu sa tenderom. Godine 1900. dobavljeno je od ovih fabrika oko 200 strojeva čemu dolazi još znatan broj lokomotiva za Južnu železnicu. Pred kraj prošlog veka dobavljeno je već bilo oko 100 lokomotiv". Cit. po: A. Giesel-Giellingen, "njemačke lokomotive u Jugoslaviji", u: Njemačko-jugoslovenski vodič za industriju i trgovinu, uredio Karl Irucksass, Hamburg – Berlin, 1941, str. 439-447.

Ili, konkretnije: glavne stavke u izvozu Nemačke u Srbiju bile su: raznovrsne mašine i oprema za fabrike, lokomotive i "razni određeni metali u vidu železničkih delova", hemijski proizvodi, tekstil i konfekcija, proizvodi staklarske industrije, "unekoliko vojni material u pogledu oružja i municije, sanitetski materijal", prerađena koža, pivo i dr.

Već 1884. godine, kada je započeo železnički saobraćaj u Srbiji, "prva lokomotiva brzog voza građena je od tadašnje fabrike lokomotiva Hartmann u Ciemnitzu". "Henschel und Sohn" iz Kessela dobavljaju već od 1886. lokomotive za Srbiju. Krajem tog veka Srbija je kupila od Nemačke oko 100 lokomotiva. Srbija je izvozila u Nemačku poljoprivredne i stočarske proizvode: sirovo voće, suve šljive, pekmez, pasulj, kukuruz, raž i ječam, "živu i klanu živinu". "Srbija je agrarna zemlja par excellance, u kojoj je seosko stanovništvo 85% - glavni izvor prihoda je izvoz. Otuda u našem izvozu apsolutnu važnost imaju agrarni proizvodi (97%) i to cerealije i životinje i životinjski proizvodi". Cit. po: M. Nedeljković, "Istorija srpskih državnih dugova". Beograd, 1909, str. 292.

4 Dakle, "u poslednjim godinama Srbija je imala komparativne prednosti, pre svega, kod proizvoda poljoprivrede i prehrambene industrije, ruda i odeće, što je u skladu sa raspoloživošću prirodnih resursa i cenama radne snage ali zasnivanje izvozne strukture na ovim proizvodima, svakako nije dugoročno rešenje. S druge strane, iako radno intenzivni proizvodi trpe konkurenciju zemalja sa jeftinijom radnom snagom, ne treba ih zapustiti već na osnovu baznih grana treba razvijati prerađivačke koje bi proizvodile finalne proizvode sa "većom dodatnom vrednošću i višom cenom (dakle, razvijati komparativne prednosti u delatnostima gde ih sada nemarnoga gde postoje potencijali).

Na primer, poželjno bi bilo izvoziti prehrambene proizvode umesto žita ili voća: izvozno orijentisani metalski kompleks trebalo bi da "preuzima gvožđe i obojene metale; u drvnoj industriji bilo bi dobro "forsirati" izvoz nameštaja. Pored toga, treba koristiti i komparativne prednosti zemlje u proizvodnji zdrave hrane jagodičastog voća, šljiva, žive stoke, suhomesnatih proizvoda, turističkih usluga". Cit. po: Mr Goran Nikolić (Centar za naučno-istraživački rad Privredne komore Srbije), Komparativne prednosti srpske privrede – "Prehrana ima kratak rok", "Ekonometar" – dodatak "Politike", 8. mart 2005, str. 22.

5 "Zaista mi smeta kad čujem da ćemo morati ovo ili ono da uradimo zbog priključenja STO ili približavanja

EU", kaže dr Savić. "Polazi se od togha kao da nam neko postavlja neki mač i stalno nas tera da učinimo nešto. "TAKAV JE NAŠ MENTALITET", a taj pristup je potpuno pogrešan. MORA SE POĆI OD TOGA DA JE UNAPREĐENJE DOMAĆE EKONOMIJE, ili, recimo, demokratije ono što nama treba, što je naš put. NE TREBAMO MI NJIMA. Ništa se u EU neće promeniti ulaskom Srbije u Uniju. Možda će se ovde nešto promeniti...". Cit. po: Intervju "Ekonometra": Dr Nebojša Savić, "Konkurentnost je sudbinsko pitanje za privredu" (Katarina Sekulić), "Politika", 8. mart 2005, str. 12-13.

6 Turistička organizacija Srbije prikazaće novi turistički vodič "Srbija na dlanu", koji donosi kompletnu ponudu Srbije, sa detaljnim opisom oko 150 turističkih destinacija tematski podeljenih u osam regija, k uz niz korisnih informacija u vezi sa saobraćajem, komunikacijama, gastronomijom i slično", TOS ruku pod ruku sa privrednicima "Kuća srdačnih domaćina", "Politika", 13. april 2005.

7 Vidi: Serbien, Touristische Organisation Serbiens, Beograd, 2004, s. 1-32.

8 Izvor: Podaci TOS, Beograd, novembar 2005.

9 B. Milatović, "SR Nemačka – Ekonomski gigant", Glasnik Privredne komore Jugoslavije, jul 2002, str. 26.

10 Isto, str. 27.

11 Izvori podaci Ministarstva za rad, zapošljavanja i socijalnu politiku, Beograd, mart 2005. Bliže o tome: B. Pavlica, "Jugoslovenski radnici u SR Nemačkoj", Istorijski arhiv, Smederevo, 1988. str. 138-144.

12 Vidi: "Poseta ministra inostranih poslova SR Nemačke Klause Kinkela SR Jugoslaviji: saopštenje za štampu", 16. maj 1996, Međunarodna politika, br. 1045, 1. jun 1996, str. 15.

13 Ambasador SR Nemačke u Beogradu Kurt Leonberger u razgovoru za "Novosti": "Srbiji i Crnoj Gori nudimo partnerstvo", (Ivana Stanojević) "Novosti", 7. jun 2004, str. 2.

14 Veoma agilni, u svojoj diplomatsko-političkoj funkciji, nemački ambasador u Beogradu, Kurt Leonberger kritički procenjuje: "Srbi koji žive u Nemačkoj, a ima ih nekoliko stotina hiljada, trebalo bi da daleko više urade za svoju zemlju nego što je to bio slučaj do sada, a da oni, ako vole svoju zemlju, doprinesu njenom bržem privrednom oporavku i prosperitetu. Srbija se nalazi u jednoj zaista teškoj situaciji i logično je očekivati da prvi Srbiji pomognu njeni građani koji žive u Nemačkoj i drugim evropskim ili prekomorskim zemljama. Svojoj otadžbini se ne služi na taj način da se čovek neprestano žali i jadikuje, već kroz konstruktivan rad i zalaganje. Ja sam, lično, pre Beograda bio na službi u Kini i, mogu vam reći, da vam kineeska dijapora zaista može poslužiti kao primer. Ona je mnogo doprinela i doprinosi privrednom prosperitetu Kine..." Cit. po: Kurt Leonberger (doskorašnji) nemački ambasador u SCG, "Veća pomoć dijaspore", "Politika" i "Dnevnik" – specijalni dodatak: Nemačko-srpska privredna saradnja, 23. oktobar 2004, str. 15. ■■

Beograd – Banja Luka i Zagreb – Mostar

PIŠE: RADE VUKOSAV

Beograd sa Banja Lukom ima i prekomjerno praktikuje *specijalne i paralelne veze* na uštrb cjelovitosti Bosne i Hercegovine (BiH). Za Beograd je Republika Srpska (RS) povlašteni dio bh-teritorije i poželjna buduća svojina, bez stida zbog toga što je ta tvorevina, dirigovanjem Beograda, nastala na masovnim grobnicama i etnočišćenjem na najsvirepiji način, te iznuđena u Dejtonu. To, faktički, isto prekomjerno, praktikuje i Zagreb sa Mostarom. Za ovakve odnose je smišljen razlog: za veze i odnose sa “duhovno srodnim narodom”, Srba sa Srbijom, Hrvata sa Hrvatskom. Zagovaraju se i dvojna državljanstva, te i pravo glasa Hrvata iz BiH na izborima u Hrvatskoj. S pravom se može postaviti pitanje: *Koji su Bošnjacima - koji su najviše stradali u ovom ratu - “duhovno srodni narodi”, s kime će oni udvojiti državljanstvo i kakav je njihov status u BiH.* Još je krupnije pitanje: *Je li Srbija matica Srbima, a Hrvatska Hrvatima u BiH?* Ako jeste, jesu li Srbi i Hrvati u BiH nacionalne manjine (da bi imali maticu van BiH), ili su jednakopravni, konstitutivni građani u svojoj zajedničkoj državi BiH? I Bošnjaci i Hrvati i Srbi Bosne i Hercegovine su autohtoni Bosanci i Hercegovci, pa tek onda etnički pripadnici etnosa za koje se izjašnjavaju. Mogu li se “konzumirati” oba ova statusa – nacionalna manjina i konstitutivnost, te i dva državljanstva i na osnovu čega? Ako su odnosi Srbije i RS “specijalni i paralelni”, onda sa cjelovitom BiH oni nisu normalni, nisu jednakovažeći od Drine do Une i od Save do Neuma, što komplikuje stanje,

jer podriva i razjedinjuje državu Bosnu i Hercegovinu i čini je nefunkcionalnom. Za vlastodršce u Banja Luci i u Mostaru važi deviza – “što gore to bolje”, pa otporima i opstrukcijama lažno pred javnošću “dokazuju” da su eto njihovi narodi neravnopravni, da se ne može onako kako međunarodna zajednica traži. Oni su za razbijanje Bosne ratovali, dirigovani i opskrbljivani ljudstvom, oružjem, svim materijalima i novcem iz Beograda i Zagreba, u ratu koji su nazvali “građanskim”, kako bi svijetu zamazali oči. Pravi karakter rata bio je agresija na BiH u cilju podjele. Ukopali su se u dostignutim rovovima i ne odustaju od prvobitnog – ratnog – cilja.

Može li u ovim centrafugalnim aktivnostima i sa aktualnim političarima biti iskrene tolerancije unutar vijekovima (do skoro) mješovito naseljene BiH? U BiH su narodi vijekovima govorili istim jezikom, onim jezikom koji su Vuk Karadžić, Đura Daničić i hrvatski ilirci, dogovorom u Beču 1850. godine, izabrali za zajednički književni jezik. Zašto? Zato što je to bio najčistiji jezik i što nije imao problema između pisane i izgovorene riječi kao što je bio slučaj u Srbiji. I u Hrvatskoj nije bilo jezičkog standarda (čakavci, kajkavci, štokavci, ikavica, ekavica, ijekavica). Sada su, na nesreću, škole i užbenici u BiH podijeljene po jezicima bosanskim, hrvatskim i srpskim. Čitaju se različite čitanke i uče različiti udžbenici historije i književnosti. Ipak većina naroda u BiH i sada govori kako je i ranije govorio. Ovo stanje je posljedica dogovora Miloševića i Tuđmana o podjeli BiH, što je silom oružja izvršeno, a Radovan Karadžić i Ratko Mladić, koji su ratnim zločinima drastično izmijenili etničku sliku BiH su, nažalost, faktički ratni pobjednici, jer su im ta ratna dostignuća priznata u Dejtonu. Ovo je jedinstven primjer u XX i XXI vijeku i to u Evropi! Dejton po volji agresora, po mjeri zločinaca. Kako je počelo i kako je došlo do rata. U psihološkoj pripremi agresije na BiH organizovani centri (Beograd – Pale) i (Zagreb – Mostar) su širili strah i mržnju, podizali nacionalističku euforiju i naoružavali svako svoje nacionaliste u skladu sa ratnim planom. Nakon toga je uslijedila agresija, pa iznuđeni Dejton. I to je sada Bosna i Hercegovina.

Nakon svega, posljedica je drugorazredni položaj Bošnjaka u BiH. Na ovaj način oni su diskriminirani i segregirani, osamljeni, odvojeni kao neko strano tijelo u organizmu zajedničke im BiH. Čim postoji Republika Srpska - sa statusom koji ona sada ima - i Mostar će se uporno takmičiti da se izjednači sa RS. Koliko puta treba ponoviti istinu, koju svijet treba shvatiti, da su bh-muslimani-Bošnjaci, najumjereniji muslimani na planeti Zemlji i da su evropskiji i uljudniji od onih koji su ih prošloga rata uništavali i etnički čistili sa ognjišta, sa ratom dostignutih pozicija u nedavnoj agresiji na BiH. Ovakva nepravda prema BiH i Bošnjacima kod Bošnjaka izaziva nezadovoljstvo, pa su se počeli pojavljivati i vehabije, a postoji mogućnost i izazov za pojavu i talibana. Proizvodnju nezadovoljstva i proizvodnju vehabija je uslovio pritiješnjeni položaj

i nezovoljstvo Bošnjaka u svojoj zajedničkoj BiH. BiH je geografski (od Drine do Une i od Save do Dinare i Neuma) kompaktan i jedinstven u svijetu etnički izmiješano naseljeni prostor, kakvo bogatstvo obavezno treba obnoviti i sačuvati. Sadašnji status i političko stanje u BiH to ne obećava. Međunarodna zajednica to ne shvata ili neće da shvati, da treba izvršiti korijenite promjene.

Sadašnje stanje Srebrenice i njen status su ponižavajući, pa čak i vapijući za žrtve i za preživjele toga kraja koji prisilno podnose vlast genocidne tvorevine koja ih je ojadila. Na ovo se Beograd i Banja Luka ne osvrću, a Banja Luka ga čak i podržava pa i diktira. U šest najvećih opština Podrinja, Bošnjaci su bili u većini. Gdje su sada? Imaju li moćnici, na kojima isto leži ne mala odgovornost za ovo imalo ljudskosti, humanosti i osjećaja za pravdu da ovu nepravdu isprave?

Evo službenog stava Beograda prema BiH. U tekstu ispod podnaslova, po Oliveru Duliću, *Srbija mora da ima pravo na specijalne veze sa RS*, objavljenog u „Danasu“ 18. jula 2007. godine, Oliver Dulić, predsjednik Skupštine Srbije dalje kaže: „... da Srbija prizna Bosnu i Hercegovinu kao celovitu državu, ali da insistira na pravu da s Republikom Srpskom uspostavi specijalne i paralelne veze. Prošlo je vreme emotivnih veza, došlo je vreme pravih i čvrstih veza koje moraju da postoje između našeg naroda koji se nalazi u dve različite države...“ Tandara mandara! Mic po mic! Krajnji cilj je poznat i vrapcima. Pitamo, zašto Srbija baš „mora“ imati specijalne i paralelne veze samo sa jednim entitetom svoga prekodrinskoga susjeda? Dobra saradnja je nešto što je jako poželjno, ali bi bila poželjnija ako bi ona bila normalna, jednaka sa svima u BiH. Zar nije dovoljna mekana granica između Srbije i BiH, kulturne veze između Srba s obe strane Drine i Hrvata s obe strane Une i Dinare? Po čemu posebne ekonomske veze i na čiju korist ili štetu se sve to diferencira. To je klin između dva entiteta. Imaju li onda Albanci u Srbiji „emocije“ i pravo na posebne ekonomske veze sa Albancima u Albaniji; sandžački Bošnjaci sa BiH; Vojvođanski Mađari sa Mađarskom, slično onome što Srbija ima sa RS i kako bi g. Dulić (i ostali političari i „intelektualna elita“ u Beogradu) reagovali na to kad bi oni zatražili specijalne i paralelne, pa i posebne ekonomske veze sa „duhovno srodnim narodima“. Oni su kod nas nacionalne manjine, dok su Srbi u BiH konstitutivni. Nacionalna manjina zvuči maliciozno. Imali smo nekad prigodniji naziv za nacionalne manjine – narodnosti.

Kako se u Srbiji shvata RS i kako se odavde na nju gleda to se vidi iz štampe, na elektronskim medijima i u svakodnevnim razgovorima, te u spomenutim međudržavnim odnosima. Kad se o RS govori ima se utisak kao da ona, ne samo da nije u BiH nego čak kao i da nema BiH, kao da je RS neka samostalna država. Duskora je poštanska tarifa, za poštanske pošiljke iz Srbije primaocima u RS, važila kao za unutrašnjost Srbije. Na pošiljkama nije bilo poželjno naslovljavati,

uz RS i BiH. BiH je na šalterima precrtavana. Odnedavno su tarife izjednačene i za RS kao za inostranstvo, što je poštenije od dosadašnje prakse. Srbija, ni nakon 12 godina od završetka rata, nema ni željezničke niti javne autobuske veze, iz većih gradova Srbije, sa glavnim gradom BiH Sarajevom, a sa RS ima čak i sa svim malim varošima. Začudo, čak i Savez boraca NO rata (SUBNOR) ne želi čuti za BiH ni za Federaciju BiH, osim za RS, iako su u Federaciji BiH njihovi ratni drugovi partizani koji su zajedno ginuli u antifašističkoj borbi za Jugoslaviju. Prije nekoliko godina je dolje potpisani zamoljen od SUBNOR BiH da posreduje sa SUBNOR u Novom Sadu da pošalju grupu bivših boraca vojvođanskih brigada, koji su se borili u BiH tokom Drugog svjetskog rata, da dođu na proslavu bitke na Neretvi. U Gradskom odboru SUBNOR mu je rečeno da ne može, „pošto je to u Federaciji, to je druga država, da je u RS, pa hajde. Trebate pitati Beograd da on to odobri“. Čak je pisac ovih redova imao i mali incident 21. novembra 2006, kada je Sekcija 29. Hercegovačke divizije, pri Gradskom odboru SUBNOR u Novom Sadu, obilježavala Dan formiranja divizije. Zamoljen od organizatora da im pomogne, prikupio je nekoliko borbenih pjesma o diviziji, o Vladi Šegrtu ratnom komandantu 29. hercegovačke divizije, o njenim bitkama i uveličao fotose u boji spomenika 29. hercegovačkoj diviziji na Ivan plnanini, koga partizanski borci i narod Konjica i Hadžća uredno održavaju i kod koga se i sada narod svake godine masovno okuplja 27. jula, na Dan ustanka naroda BiH. Odmah mu je, u dvorani, prije početka protokola, rečeno da nije poželjno da on govori (jer je u štampi kritikovao Miloševića), a posebno o tim proslavama (jer je to u Federaciji BiH, a tamo su Muslimani). „Dobro, pokaži fotose spomenika, ali nemoj kazati da se tamo vrše proslave“, rečeno mu je. Nakon toga je potpisani dao fotose spomenika djevojkama (koje su bile tu da recituju pjesme koje im je on ranije pripremio) i zamolio djevojke da ih one prikažu prisutnima. Onda je glasno rekao da ga više nikad ne zovu i napustio dvoranu. Eto, to je toliko uhvatilo korijena i među rukovodstvom boraca partizana, da čak ni o svojim ratnim drugovima iz „druge države“ (RS smatraju „našom“) ne žele čuti ništa pozitivno. Tako je to u rukovodstvu, koje je promiloševićevsko, dok većina boraca ipak misli pametnije od svoga rukovodstva.

Ima ih koji su opsjednuti praznom nadom da će (u neko pogodno vrijeme) RS, koja je utemeljena nadmoćnom silom oružja, ipak pripasti Srbiji, poput radikala koji hoće granice Karlobag – Ogulin – Karlovac – Virovitica. Čekaju nešto što mnogo košta i što narod skupo plaća s obe strane Drine, a neće se dočekati. Vrijeme ne radi za ovakve gluposti. ■

